

**Νόημα και γλωσσικοί ρόλοι:
Οι γνωσιοθεωρητικές προϋποθέσεις
του Wilfrid Sellars**

υπό

Ρυακιωτάκη Ερμή

Μεταπτυχιακή Εργασία

υποβληθείσα για την εκπλήρωση των προϋποθέσεων απονομής του
διπλώματος Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Μ.Σ.) στην εξειδίκευση:
«Ελληνική Φιλοσοφία - Φιλοσοφία των Επιστημών» του Πανεπιστημίου
Ιωαννίνων

2019

© Ρυακιωτάκης Ερμής

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Ρυακιωτάκης Ερμής

Νόημα και γλωσσικοί ρόλοι:

Οι γνωσιοθεωρητικές προϋποθέσεις

του Wilfrid Sellars

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

**Νόημα και γλωσσικοί ρόλοι:
Οι γνωσιοθεωρητικές προϋποθέσεις
του Wilfrid Sellars**

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΙΔΡΥΜΑΤΙΚΟ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Ρυακιωτάκης Ερμής

Νόημα και γλωσσικοί ρόλοι:

Οι γνωσιοθεωρητικές προϋποθέσεις

του Wilfrid Sellars

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2019

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

1. **Σακελλαριάδης Αθανάσιος**, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (επιβλέπων)
2. **Πουρνάρη Μαρία**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης της Σχολής Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (μέλος)
3. **Μαρκουλάτος Ιωάννης**, Επίκουρος Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (μέλος)

Η έγκριση της παρούσης μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας υπό της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δέν υποδηλοῖ την άποδοχήν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.

Ευχαριστίες

Τίποτα, ποτέ δεν καταφέρνει κανείς μόνος του. Η γνώση αποτελεί ένα πολιτισμικό δώρο το οποίο ενυπάρχει σε όλες τις εμπράγματες σχέσεις μας. Σε κάθε βήμα όμως υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι που ξεχωρίζουν για τη συμβολή και για την υποστήριξη που παρέχουν στα εγχειρήματά μας.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου που μου έχουν εξασφαλίσει την αυτονομία και ανεξαρτησία ώστε να μπορέσω να ακολουθήσω με το δικό μου τρόπο το δικό μου δρόμο.

Παράλληλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω το κ. Αθανάσιο Σακελλαριάδη ο οποίος με ενέπνευσε να ασχοληθώ με τα θεμελιακά προβλήματα της επιστημονικής πράξης και υποστήριξε την παρούσα εργασία τεχνικά και θεωρητικά, όπως και τα μέλη της επιτροπής Μαρία Πουρνάρη και Ιωάννη Μαρκουλάτο που με τα σχόλιά τους συνέβαλαν στον εντοπισμό των ελλείψεων και των αδυναμιών των πρώτων μορφών του κειμένου. Χωρίς εσάς η εργασία θα ήταν σίγουρα ελλιπής.

Πολύ σημαντική συνεισφορά για την εκπόνηση της εργασίας έχει το τμήμα Φ.Π.Ψ. που με τη λειτουργία του εξασφαλίζει ένα περιβάλλον έμπνευσης που ενεργοποιεί το κάθε ερευνητή να προσφέρει το καλύτερο δυνατό. Φυσικά, πάντα με τη βοήθεια της Γιώτας Σιούλα, που μας υπενθυμίζει τις υποχρεώσεις μας και φροντίζει τη τεχνική αρτιότητα στη λειτουργία του τμήματος.

Στον αδερφό μου,

Αντώνη

Περιεχόμενα

<u>Εισαγωγή</u> .....σελ 1	σελ 1
1. <u>Οντολογία της γνώσης</u> .....σελ 10	σελ 10
1.1 <u>Το οντολογικό πλαίσιο ανάπτυξης της γνώσης</u> .....σελ 10	σελ 10
1.2 <u>Το αίτημα των γνωστικών αναφορών</u> .....σελ 12	σελ 12
1.3 <u>Το αίτημα της διακριτότητας</u> .....σελ 13	σελ 13
1.4 <u>Γλωσσικές αναφορές</u> .....σελ 16	σελ 16
2 <u>Τα προβλήματα της γνώσης</u> .....σελ 18	σελ 18
2.1 <u>Το πρόβλημα της αξίας</u> .....σελ 19	σελ 19
2.2 <u>Από τις γνωστικές αναφορές στις προτάσεις</u> .....σελ 21	σελ 21
2.3 <u>Μορφές γνωσιακών προτάσεων</u> .....σελ 23	σελ 23
2.4 <u>Ορισμός πεποιθήσεων γνώσης</u> .....σελ 25	σελ 25
2.5 <u>Το πρόβλημα της πεποίθησης</u> .....σελ 28	σελ 28
2.6 <u>Το πρόβλημα της αλήθειας</u> .....σελ 30	σελ 30
2.7 <u>Το πρόβλημα της δικαιολόγησης</u> .....σελ 32	σελ 32
3. <u>Επιστημολογικές Θεωρίες: Από την αμφισβήτηση στη θεμελίωση</u> .....σελ 34	σελ 34

3.1	<u>Σκεπτικισμός</u> .....σελ	35
3.2	<u>Μεθοδολογικός σκεπτικισμός: η καρτεσιανή λύση</u> ...σελ	36
3.3	<u>Ο υποκειμενικός ιδεαλισμός του Descartes</u> .....σελ	38
3.4	<u>Υποκειμενοστρεφής θεμελιοκρατία</u> .....σελ	40
3.5	<u>Ιδεαλιστική θεμελιοκρατία</u> .....σελ	43
3.6	<u>Εμπειρική θεμελίωση</u> .....σελ	45
3.7	<u>Θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων</u> .....σελ	47
4.	<u>Αντιστροφή του Θεμελιωτισμού: Από το Υπερβατολογικό στη κατάρριψή του αναλυτικού</u> .....σελ	52
4.1	<u>Ανάλυση του Υπερβατολογικού σχήματος</u>	σελ 54
4.2	<u>Συνθετικό a priori: ορισμός και περιορισμός</u> .....σελ	56
4.3	<u>Quine: Η ασάφεια της Αναλυτικότητας</u> .....σελ	58
4.4	<u>Ανάλυση και επαλήθευση</u> .....σελ	60
5.	<u>Wilfrid Sellars: Από τη νόηση πίσω στον κόσμο</u> .....σελ	64
5.1	<u>Είναι τα αισθητηριακά δεδομένα, δεδομένα;</u> .....σελ	65
5.2	<u>Το αίτημα της εξωγλωσσικής τεκμηρίωσης</u>	σελ 68
5.3	<u>Οι προτάσεις του «φαίνεται»: υποδείξεις του κόσμου</u> .....σελ	75

5.4 Εμπειρία και γλώσσα: μια ταυτοχρονική ολότητα....σελ 75

5.5 Από τη διϋποκειμενική γλώσσα των εξωτερικών αντικειμένων στον εσωτερικό διάλογο.....σελ 76

Επίλογος

Από τον καθημερινό λόγο στην επιστήμη: Η ολότητα του νοήματος.....σελ 79

Abstract

Knowledge is a complex subject of study in philosophy. It does not refer to the accumulation of facts' rather it composes a methodological evaluating apparatus of statements about the world. Knowledge seems to be the unification of two separate entities, experience and language. Experience sets an objective external world as the basis of the formulation of basic beliefs that form the network of propositions through language. Knowledge is a phenomenon that requires logically the existence of a referential frame between objects of the world. Object interactions is required for the determination of the logical role of linguistic behavior and the formation of language when there is a human subject involved. Knowledge can be divided in knowledge by acquaintance and propositional knowledge. Knowledge by acquaintance can be acquired through propositional knowledge that is analyzed in three notions: True justified beliefs. Although, truth, belief and justification cannot be easily and accurately defined without relying on each other classical epistemological analysis sets the above definition as the core requirements of propositional knowledge. While beliefs about the world can be formed skepticism rejects their content as dogmatic and unfounded regarding true knowledge as unattainable. Descartes, through skepticism, sets subjective consciousness as the only certain clue of one's existence therefore cogito ergo sum. Foundationalism, after Descartes, considers the subjective sense data to be notions that cannot be analyzed any further thus being true without the need of justification. Sense data form the basic beliefs that pass judgment on every other proposition satisfying the classical definition. Two branches of foundationalism formed: empiricism and idealism regarding sense data character as posteriori and a priori, accordingly. Kant reconciled these conflicting theories through his transcendental philosophy. For Kant human knowledge has certain limitations that he calls synthetic a priori and through them the categories that define each linguistic notion occur necessarily. Kant realized that experience without notions are empty and notions without experience are blind. Quine convincingly claimed that analysis cannot be defined without a set system of logical truths. His relativistic remarks removed the truth function of a

---

priori setting every proposition under evaluation through experience. Wilfrid Sellars analyzing the foundational theories pointed out the dogmatic character of sense data through what he called the myth of the given. No cognitive foundation can be described or set without relying on a whole set of other concepts which knowledge must be given so empiricists fall into circular arguments. Sellars solution to this problem lies in the foundational role of the linguistic relational structure of propositions. Recognition and usage of propositional content demands the use of the logical space of reasons that attributes meaning to our concepts. These logical relationships between public objects, expected social behavior and words create the relativistic frame that acts as the foundational framework where knowledge rests. Experience and thoughts are linguistic theories that occur through the application of the indicative character of language to ourselves. That is the reason that science can reject some propositions but not every proposition at once. For Sellars language is a whole that justifies its propositions through their meaning and is an integral part of our experience and thoughts.

Περίληψη

Η γνώση είναι ένα σύνθετο θέμα μελέτης στη φιλοσοφία. Δεν αναφέρεται στη συσσώρευση των γεγονότων· συνθέτει ένα μεθοδολογικώς αξιολογικό σύστημα προτάσεων για τον κόσμο. Η γνώση φαίνεται να είναι η σύνθεση δύο διαφορετικών πραγμάτων, της εμπειρίας και της γνώσης. Η εμπειρία θέτει έναν αντικειμενικό εξωτερικό κόσμο ως τη βάση της σύνθεσης των βασικών πεποιθήσεων που σχηματίζουν γλωσσικά προτασιακά δίκτυα. Η γνώση είναι ένα φαινόμενο που απαιτεί, λογικά, την ύπαρξη ενός πλαισίου αναφορών μεταξύ των αντικειμένων του κόσμου. Για το προσδιορισμό του λογικού ρόλου των γλωσσικών συμπεριφορών και το σχηματισμό γλώσσας στα ανθρώπινα υποκείμενα απαιτείται αλληλεπίδραση με τα αντικείμενα. Η γνώση μπορεί να χωριστεί σε γνώση μέσω γνωριμίας και

προτασιακή γνώση. Η γνώση μέσω γνωριμίας μπορεί να αποκτηθεί μέσω της προτασιακής η οποία αναλύεται στο εξής τρίπτυχο: Αληθής, δικαιολογημένη πεποίθηση. Παρόλο που η αλήθεια, η πεποίθηση και η δικαιολόγηση δεν μπορούν εύκολα και με ακρίβεια να αναλυθούν χωρίς να εισχωρήσει το νόημα της μίας στην άλλη η κλασική επιστημολογική ανάλυση θέτει το παραπάνω τρίπτυχο ως το πυρηνικό προαπαιτούμενο της προτασιακής γνώσης. Ενώ, οι πεποιθήσεις για τον κόσμο μπορούν να σχηματιστούν ο σκεπτικισμός απορρίπτει το περιεχόμενό τους ως δογματικό και αβάσιμο, θεωρώντας τη πραγματική γνώση ως ανέφικτη. Ο Καρτέσιος, μέσω του σκεπτικισμού, θέτει την υποκειμενική συνείδηση ως το μοναδικό αδιαμφισβήτητο στοιχείο για την ύπαρξη κάποιου άρα σκέφτομαι άρα υπάρχω (*cogito ergo sum*). Η θεμελιοκρατία, επηρεασμένη από το Καρτέσιο, θεωρεί τα υποκειμενικά αισθητηριακά δεδομένα ως μη περεταίρω αναλύσιμα και άρα αληθή χωρίς την απαίτηση δικαιολόγησης. Τα αισθητηριακά δεδομένα σχηματίζουν τις βασικές πεποιθήσεις οι οποίες αξιολογούν τις προτάσεις μας, ικανοποιώντας το κλασικό ορισμό. Δύο παρακλάδια του θεμελιωτισμού αναπτύχθηκαν, ο εμπειρισμός και ο ιδεαλισμός θεωρώντας το χαρακτήρα των αισθητηριακών δεδομένων ως *posteriori* και *apriori* αντίστοιχα. Ο Kant συμφιλίωσε αυτές τις αντικρουόμενες θεωρίες μέσω της υπερβατολογικής του φιλοσοφίας. Για τον Kant η γνώση έχει συγκεκριμένους περιορισμούς που αποκαλεί συνθετικές *apriori* μορφές μέσω των οποίων οι κατηγορίες που ορίζουν τις γλωσσικές έννοιες προκύπτουν αναγκαία. Ο Kant συνειδητοποίησε πως χωρίς έννοιες, οι εμπειρίες είναι κενές και έννοιες χωρίς εμπειρία τυφλές. Ουίνε, πειστικά, έδειξε πως η ανάλυση δεν μπορεί να οριστεί χωρίς ένα προϋπάρχον σύστημα λογικών αληθειών. Οι σχετικιστικές του υποδείξεις αφαίρεσαν τον χαρακτήρα αλήθειας που χαρακτηρίζει το *apriori* έθεσαν όλες τις προτάσεις μας υπό εμπειρική αξιολόγηση. Ο Wilfrid Sellars αναλύοντας τις θεμελιοκρατικές θεωρίες υπέδειξε το δογματικό χαρακτήρα των αισθητηριακών δεδομένων μέσω αυτού που αποκάλεσε μύθο του δεδομένου. Κανένα γνωσιακό θεμέλιο δεν μπορεί να τεθεί ή να περιγραφεί χωρίς να υπάρχει εξάρτηση σε ένα ολόκληρο πλαίσιο εννοιών στο οποίο η γνώση είναι δεδομένη πότε το εμπειριστικό επιχείρημα καταλήγει σε κυκλική αναφορά. Η λύση που δίνει ο Sellars σε αυτό το πρόβλημα βρίσκεται στο θεμελιακό ρόλο που έχει το οικοδόμημα των γλωσσικών

σχέσεων των προτάσεων. Η αναγνώριση και χρήση του προτασιακού περιεχομένου απαιτεί τη χρήση του λογικού χώρου των λόγων που αποδίδουν νόημα στις έννοιες. Αυτές οι λογικές σχέσεις μεταξύ δημοσίων αντικειμένων, αναμενόμενης κοινωνικής συμπεριφοράς και λέξεων συνθέτουν το σχετικιστικό πλαίσιο που δρα ως το θεμέλιο από το οποίο αναδύεται η γνώση. Οι εμπειρίες και οι σκέψεις αποτελούν γλωσσικές θεωρίες που προκύπτουν από την εφαρμογή του δεικτικού χαρακτήρα της γλώσσας στον εαυτό μας. Αυτός είναι και ο λόγος που η επιστήμη μπορεί να απορρίπτει μερικές από τις προτάσεις της κάθε φορά αλλά όχι και όλες μαζί. Για τον Sellars γλώσσα είναι μια ολότητα που δικαιολογεί τις προτάσεις της μέσω της συνοχής του νοήματος και είναι ένα ενσωματωμένο τμήμα των εμπειριών και της σκέψης

μας.

Εισαγωγή

Το ζήτημα της γνώσης είναι ένα πολύ σύνθετο αντικείμενο μελέτης που εμφανίζει πολλαπλούς τρόπους προσέγγισης. Η αλήθεια όμως είναι πως για να καταφέρουμε να μιλήσουμε για τη γνώση προϋποτίθεται ήδη ένα γνωσιακό πλαίσιο αποτυπωμένο γλωσσικά που περιλαμβάνει τους όρους και τα συνδεδετικά μόρια που θα χρησιμοποιήσουμε για να το κάνουμε αυτό. Οπότε στη προσπάθειά μας να μιλήσουμε για αρχές πρέπει να αγνοήσουμε τις δικές μας αρχές. Είναι ένα από τα παράδοξα που έχει να αντιμετωπίσει η φιλοσοφία όταν προσπαθεί να καταλάβει τον κόσμο όντας παράλληλα μέσα σε αυτόν, δεν μπορεί να αποφύγει τις παρεμβολές της ίδιας που αλλοιώνουν εν τέλει την εικόνα που έχει¹. Οπότε είναι λογικό να νιώθουμε παγιδευμένοι στο ίδιο μας το σύστημα καθώς αδυνατούμε να δούμε τα θεμέλια μιας γνώσης που μάλλον χτίσαμε στην άμμο. Θεμέλια που για άλλους αποτελούν ατελείς προβολές των αιώνιων και άφθαρτων ιδεών, για άλλους την αδιαμφισβήτητη σφραγίδα της αγάπης ενός θεού και για άλλους μια πρόκληση που οδηγεί στην παθολογία. Τι είναι όμως από όλα αυτά; Αν δεχτούμε τη δεύτερη περίπτωση τότε δεν έχει νόημα να ερευνήσουμε περαιτέρω. Η θεία σφραγίδα δεν μπορεί να αποτελεί αντικείμενο αμφισβήτησης. Διότι εάν τεθεί ως τέτοια χάνει την αξία της και ο θεός παύει να είναι θεός. Αν τα θεμέλια αυτά είναι μια ατελής προβολή των ιδεών τότε εξ ορισμού ποτέ δεν θα είναι ικανά να αποτυπώσουν την αλήθεια και η γνώση μας θα στηρίζεται πάνω σε a priori δυνάμεις προβολής της νόησής μας στον αιώνιο κόσμο των ιδεών². Το μόνο που μπορούμε να θεωρήσουμε για τα θεμέλια αυτά ώστε να έχει νόημα και συνέπεια η έρευνα την οποία θα

---

¹ Στο επίμετρο του βιβλίου του Wilfrid Sellars «*Ο εμπειρισμός και η φιλοσοφία του νου*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της «εστίας», 2005, σ. 220» ο Χρήστος Μαρσέλλος χρησιμοποιώντας μια παρόμοια ανάλυση μας υποδεικνύει τις τα προβλήματα που προκύπτουν από τις προσπάθειες της φιλοσοφίας να καταλάβει τον κόσμο. Τα δύο αδιέξοδα που παρουσιάζει (1^{ον}: «είναι άλλοτε ύλη και άλλοτε ενέργεια», 2^{ον}: «Για να αποφύγει τις παρεμβολές της πρέπει να πηδήξει έξω από τη σκιά της») έχουν μια κοινή ρίζα, αυτή της θεμελίωσης των εννοιών. Για αυτό το λόγο η μελέτη της φιλοσοφίας είναι «ουσιωδώς ιστορική». Η ανάλυση του ιστορικού αυτού οικοδομήματος που φέρει μια πλούσια παράδοση θα μας επιτρέψει να μεταβούμε από το υποστηρικτικό (αναγωγικό) στο συσχετικό (ενότητα των φιλοσοφιών)

² Όπως ενδεχομένως σε μια σύγχρονη ερμηνεία των πλατωνικών ιδεών

αποτολήσουμε είναι το ότι η αναζήτηση τους αποτελεί μια πρόκληση που όντως έχει οδηγήσει στο παρελθόν ερευνητές σε συνεπείς, παράδοξες ή και αντιφατικές αντιλήψεις. Αυτό όμως δεν θα πρέπει να αποτρέπει τέτοιες μελέτες διότι μόνο προσεγγίζοντας οριακές έννοιες όπως το νόημα και η αλήθεια αποκαλύπτονται οι πραγματικές (στις δυνατές κάθε φορά προσεγγίσεις) σχέσεις της νόησης με τη πραγματικότητα όπως επίσης και η συνοχή του ίδιου του φορέα του νοήματος, της γλώσσας. Ίσως καταλήξουμε στο γεγονός ότι η ίδια η απαίτηση ύπαρξης θεμελίων αποτελεί παραλογισμό ή ένα αίτημα δίχως νόημα (senseless). Ακόμη κι έτσι τα πορίσματα που επιφέρουν τέτοιες μελέτες διεισδύουν στα όρια της σκέψης και έχουν την αξία της σήμανσης αυτών των ορίων· φυσικά μόνο γνωρίζοντας τα όρια μπορούμε να επιδιώξουμε κάποια υπέρβαση ή τη σιωπηλή αποδοχή τους. Παράλληλα, η ανάδειξη και η αποφυγή των παραλογισμών και των εσωτερικών κυκλικών αυτοαναφορών που συνοδεύουν τα γλωσσικά φαινόμενα³ ενεργοποιεί την παραγωγική αξιοποίηση της κοινωνικής οργάνωσης και των διαφόρων εκφάνσεών της (κοινωνία, επιστήμη, τέχνη).

Η μελέτη των ερμηνευτικών εκδοχών της γνώσης αποτελεί ένα οξύμωρο εγχείρημα στο οποίο καλούμαστε να αναλύσουμε τους όρους τους οποίους θα χρησιμοποιήσουμε για να αξιολογήσουμε την ανάλυσή μας. Θα μπορούσαμε ποτέ να βγούμε έξω από τη γνώση ώστε να μπορέσουμε να τη θεωρήσουμε σφαιρικά; Μπορεί κάτι τέτοιο να μη χρειάζεται –όχι τουλάχιστον κατ' αρχάς⁴. Όλοι ξεκινάμε την αναζήτησή μας εμποτισμένοι θεωρίας, κάτι τέτοιο είναι αναπόφευκτο. Ειδικά εάν αναλογιστούμε πως οι όροι με τους οποίους θα μελετήσουμε το ζήτημα της γνώσης συνιστούν ανθρώπινες κατασκευές οι οποίες αποτελούν προϊόντα γνώσης. Σίγουρα η ανθρώπινη νόηση έχει περιορισμούς, να αρνηθούμε κάτι τέτοιο θα σήμαινε να αρνηθούμε την ιστορία της τεχνολογικής αλλά και κοινωνικής δυναμικής της ανθρωπότητας. Παράλληλα, το να αρνηθούμε την εξέλιξη της ανθρώπινης νόησης και της ικανότητας της δυναμικής υπέρβασης των περιορισμών

³ Που λειτουργούν θεμελιωτικά στο λόγο μας είτε αυτός είναι ο καθημερινός είτε ο επιστημονικός

⁴ Τουλάχιστον όχι για όλες τις φιλοσοφικές παραδόσεις. Υπάρχουν αυτές που επιζητούν τη θεμελίωση της γνώσης σε πρωταρχικές έννοιες, είτε εμπειρικές (θεμελιοκρατικός εμπειρισμός) είτε νοητικές (σολιψιστικός ιδεαλισμός), και υπάρχουν και αυτές που υποστηρίζουν πως η κάθε θεωρία αποκτάει νόημα στο σχετικό πλαίσιο που αναπτύσσεται (συνεκτικισμός)

της θα αποτελούσε ακριβώς το ίδιο σφάλμα. Η γνώση δεν αρχίζει ποτέ από το μηδέν ή από την απλή αισθητηριακή αντίληψη αλλά εξαρτάται από την κοινωνική συνείδηση του εκάστοτε υποκειμένου που έχει αφομοιώσει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό την ιστορικά αυτή συσσωρευμένη γνώση. Για αυτό το λόγο δε μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τη γνώση σαν μια μονοδιάστατη, ανιστόρητη κατάσταση όπου καθορίζει ένα πεπερασμένο σύνολο καταστάσεων.

Κατά την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού το γνωστό θα λάβει πολλές μορφές και οι εκάστοτε όροι γνώσης θα μεταβληθούν⁵. Και αυτό αποτυπώνεται στον καθημερινό, στον ιστορικό και κυρίως στον επιστημονικό λόγο όπου η ανθρώπινη νόηση ξεπερνά τους περιορισμούς που με τόσο κόπο είχε κοπιάσει να θεμελιώσει. Ο εννοιολογικός πλούτος που αυξάνεται σε κάθε εποχή επιφέρει και ένα άλλο φαινόμενο. Τα επιστημονικά κεκτημένα λειτουργούν ως ένα νέο είδος παραδείγματος το οποίο με τη σειρά του διεγείρει τη γένεση νέων γνώσεων - εννοιών. Παράλληλα μπορούμε να παρατηρήσουμε και την ιστορική μεταβολή του προϋπάρχοντος εννοιολογικού πλαισίου με βάση τις ανάγκες που προκύπτουν στο εκάστοτε πεδίο.

Με τα παραπάνω, υποδηλώνεται πως η γλώσσα αποτελεί αναπόσπαστο πλαίσιο γύρω από το οποίο δομείται η γνώση. Και όπως θα δούμε στη συνέχεια η συνειδητή ύπαρξή μας στο κόσμο συντίθεται σε μια πρόζα αναφορών. Αναφορές που άλλοτε ονομάζονται εμπειρικές, άλλοτε γλωσσικές και άλλοτε λογικές. Και όπως κάθε αναφορά προϋποθέτει κάποιου είδους έννοια, συνεπώς η γνώση ενυπάρχει μέσα στις έννοιες. Οι έννοιες είναι αυτές που αναφέρονται στον κόσμο εφόσον το νόημά τους αποδίδει τα πράγματα που αντιλαμβανόμαστε. Όπως αναφέρει και ο Lycan αυτή η εξήγηση που περιέχεται ακόμα και στη πιο απλή γλωσσική θεωρία αναφορών (referential theory) είναι και η πιο αυτονόητη αφού εύλογα μπορεί κάποιος να συμπεράνει πως «οι γλωσσικές εκφράσεις έχουν νόημα ακριβώς επειδή δηλώνουν (stand for) πράγματα»⁶. Αφού δε ο φορέας των εννοιών είναι η γλώσσα τότε θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πως η γλώσσα εμπεριέχει μέσα της τη

⁵ Μάλλον όχι όμως στο βαθμό προϋποθέσεων εκτός εάν θεωρήσουμε πως η γνώση μπορεί να μεταβάλλει τους όρους πρόσληψής της.

⁶ William G. Lycan, *Philosophy of language*, London, Routledge, 2001 σελ. 4

γνώση. Η θεωρία αναφορών μοιάζει αρκετά ικανή στο να περιγράψει την ανθρώπινη ικανότητα γνώσης των προτάσεων και των αντικειμένων του κόσμου, ωστόσο εμφανίζει αρκετά προβλήματα που όμως δεν θα αναλύσουμε εδώ. Παρ' όλα αυτά, φαίνεται πως η περιγραφή των αντικειμένων των σκέψεων και των εμπειριών μας συμβαίνει γλωσσικά, άρα, αναλύοντας τη γλώσσα ενδεχομένως (φιλοδοξώντας την υπέρβαση των προβλημάτων της θεωρίας αναφορών) θα καταφέρουμε, εάν όχι να κατανοήσουμε τι είναι γνώση, τουλάχιστον να εντοπίσουμε τι έχει νόημα να πούμε με τη γλώσσα και φυσικά να καθορίσουμε το εύρος των έγκυρων παρατηρήσεων που μπορούμε να συλλάβουμε και να υποστηρίξουμε⁷.

Η μελέτη λοιπόν της γλώσσας, όχι σαν απλή ύπαρξη ή σαν ένα πεπερασμένο σύνολο σύνθεσης συμβόλων με εσωτερική συνοχή αλλά ως ένα φορέα νοήματος που επικυρώνει τις αποφάνσεις μας (εφόσον λειτουργεί ως το υπόστρωμα εφαρμογής της λογικής), είναι ένα αναπόφευκτο στάδιο στη μελέτη της γνώσης. Και αυτό συμβαίνει διότι η ίδια η γνώση έχει συνοχή μόνο θεωρημένη σε κάποιο σχετικό με αυτή πλαίσιο. Και αυτό γίνεται εμφανές αν προσπαθήσουμε να αναλύσουμε τα στοιχεία από τα οποία δομείται. Η γλώσσα στη πιο απλή της μορφή, είναι μια σχέση αλληλεπίδρασης η οποία αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο τινά. Θα μπορούσε να αποτελεί το προϊόν μιας πρόθεσης ή μια αυθόρμητη παρόρμηση/τάση των τινών αυτών. Αν τη θεωρήσουμε συμβατικά, με το καθημερινό ρόλο της ως φορέα επικοινωνίας, είναι ένα σύστημα συμβόλων που αποδίδει σχήμα και ήχο στα αντικείμενα των εμπειριών μας. Ένας κώδικας με εσωτερικούς κανόνες που εάν τον κατέχουμε μπορούμε να αποκρυπτογραφήσουμε το νόημά του και να ανακατασκευάσουμε στη φαντασία μας τα καταγεγραμμένα (από τον εκάστοτε κώδικα) αντικείμενα. Θα μπορούσαμε κάλλιστα να τη περιγράψουμε ως μια μορφή αφαίρεσης και μεταφοράς, ένα φορέα νοήματος μεταξύ αντικειμένου και

---

⁷ Παρατηρούμε πως εδώ εμφανίζονται δύο διαφορετικές δεσμεύσεις που αναδύονται από τη χρήση της γλώσσας:

1. Η ίδια η γλώσσα έχει όρια στο τι μπορεί να εκφράσει
2. Τα γλωσσικά αυτά όρια ενδεχομένως λειτουργούν περιοριστικά στο τι μπορούμε να συλλάβουμε με τη νόησή μας

Όπως θα δούμε παρακάτω αυτά τα γλωσσικά όρια συνοδεύουν και τις θεωρητικές απόπειρες αναζήτησης γνωσιακών θεμελίων.

υποκειμένου (εάν κατονομάσουμε με αυτό τον τρόπο τα τινά) ίσως, με ότι προβλήματα μπορεί αυτό να προκαλέσει. Βεβαίως, οι έννοιες και οι «χαρακτήρες» των προτάσεων που περιγράφουν οτιδήποτε μπορεί να χαρακτηριστεί ως γνώση υπόκεινται στο γενικότερη κατηγορία της γλώσσας. Γλώσσες υπάρχουν πολλές και συνιστούν κάποιο μέσο επικοινωνίας. Κάθε μία χαρακτηρίζεται από το δικό της τρόπο ανάδειξης και περιγραφής της πραγματικότητας. Όλες όμως έχουν τα ίδια θεμελιώδη χαρακτηριστικά και ρόλο που περιγράψαμε παραπάνω και αν θέσουμε τη *Γλώσσα* ως μια γενική έννοια δηλαδή ως το σύνολο των γλωσσών, το σύνολο των δυνατών μέσων επικοινωνίας (A) τότε ίσως να μπορέσουμε να διακρίνουμε κάποια χαρακτηριστικά που θα μας βοηθήσουν να ξεπεράσουμε τα προβλήματα που δημιουργεί η μελέτη κάθε γλώσσας ξεχωριστά, αλλά και να αναδείξουμε σαν γενικά τα προβλήματα που η ίδια προκαλεί (B). Φυσικά δε πρέπει να ξεχάσουμε ότι για να μελετήσουμε τη Γλώσσα πρώτον, γνωρίζουμε εκ των προτέρων ότι το ίδιο το μέσο που θα χρησιμοποιήσουμε για να πράξουμε αυτή τη μελέτη διακατέχεται από τα ίδια προβλήματα που καλούμαστε να περιγράψουμε (όπως αναφέρθηκε στο B) και δεύτερον θεωρώντας την ως το σύνολο της δυνατής επικοινωνίας (A). Για να γίνουν, βέβαια, τα παραπάνω πιο κατανοητά θα πρέπει να ξεκινήσουμε περιγράφοντας με τη γλώσσα που έχουμε πιο άμεσα στην εμπειρία μας, τη κοινή γλώσσα με την οποία επικοινωνούμε. Φαίνεται πως ο ρόλος της γλώσσας είναι κεντρικός στην αναζήτηση της θεμελίωσης της γνώσης. Αυτό είναι κάτι που, αν και θεωρείται δεδομένο, πολλές φορές τίθεται στο περιθώριο ως μια αυτονόητη νοητική λειτουργία.

Μια τέτοια αντιμετώπιση της γλώσσας είναι αρκετά θελκτική αν αναλογιστούμε τη προτεραιότητα που εμφανίζει η προφάνεια της εμπειρίας στη καθημερινότητά μας. Κάθε στιγμή ο κόσμος γίνεται άμεσα γνωστός εφόσον τα εξωτερικά του αντικείμενα κινητοποιούν τις αισθήσεις μας και γίνονται αντιληπτά. Τα αισθητηριακά ερεθίσματα, που επιτελούν τη διαδικασία αλληλεπίδρασής μας με τον κόσμο, μοιάζουν να είναι αυτά που μας φέρνουν σε επαφή με αυτά τα εξωτερικά αντικείμενα. Εμφανίζουν, έτσι, τα αισθητηριακά ερεθίσματα, μια χρονική προτεραιότητα σε σχέση με την απόκτηση των εννοιών.

Πράγματι, οι εμπειριστές θα ισχυρίζονταν πως «θα παραήταν παράξενο να υποθέσει κανείς η απλή ικανότητα να αισθάνεται κανείς πόνο ή να βλέπει ένα χρώμα... είναι επίκτητη και εμπλέκει μια διαδικασία σχηματισμού εννοιών»⁸. Άρα, δόκιμο θα ήταν να θεωρήσουμε πως τα αισθητηριακά μας ερεθίσματα υποδεικνύουν όχι μόνο τις ποιότητες αλλά και τους όρους (τα θεμέλια) με βάση τους οποίους μπορούμε να κατασκευάζουμε γλωσσικές αναφορές (ήχοι, σύμβολα). Γιατί, όμως, δόθηκε τόσο μεγάλο βάρος στην εμπειρία και στις φιλοσοφικές θεωρίες που την αναλύουν και φιλοδοξούν να την θέσουν ως το θεμέλιο του συνόλου της γνώσης; Η απάντηση πρέπει να αντληθεί από τον τρόπο εξέλιξης της ανθρωπότητας. Η σχέση που αναπτύσσει ο άνθρωπος με το φυσικό του περιβάλλον καθώς και με τα αντικείμενα που οικειοποιείται σε κάθε εποχή του παρέχουν ένα προφανές εννοιολογικό πλαίσιο για να αναπτύξει τους επιστημονικούς ισχυρισμούς του. Η επιστημονική γνώση φαίνεται πως έχει επιτρέψει στην ανθρωπότητα να κυριαρχήσει σε κάθε έκφανση αυτού που ονομάζουμε φυσικό ή τουλάχιστον της προσδίδει μεγάλη αισιοδοξία για τα σημεία που ακόμη βρίσκονται εκτός άμεσης εξηγητικής δύναμης. Αυτή η επιστημονική γνώση έχει θέσει την ύλη ως τη θεμέλια οντολογική βάση πάνω στην οποία μορφοποιούνται τα αντικείμενα της νόησής μας και αποκτούν ουσία. Η δυναμική της στο κόσμο δε μπορεί παρά να επιτάσσει τη διερεύνηση των μηχανισμών αλληλεπίδρασης με τον «εξωτερικό κόσμο» που πρακτικά αποτυπώνονται στην έννοια της εμπειρίας. Η ανάλυση, λοιπόν της εμπειρίας θα μας υποδείξει τη θεμελιωτική της δύναμη όσον αφορά το σύνολο των πραγμάτων που μπορούν να νοηθούν και τη δύναμή της να μας παρέχει ένα τόσο ισχυρό εργαλείο όπως η επιστήμη. Αυτό που επιδιώκει να κάνει το φιλοσοφικό ρεύμα του εμπειρισμού είναι να θεμελιώσει τα κριτήρια επικύρωσης των προτάσεων της γλώσσας στην εμπειρία. Η γλωσσική δράση, για την επιστημολογική λειτουργία κατά τον εμπειρισμό, έχει το μεθοδολογικό ρόλο της αντικειμενικής παρουσίασης των εμπειρικών φαινομένων. Η εμπειρία σε διαδικασία θεωρείται σαν το νοητικό υπόλοιπο μιας αλληλεπίδρασης των αισθητηριακών μας οργάνων με τη νόηση. Τα παράγωγα αυτής της αλληλεπίδρασης αποκαλούνται αισθητηριακά

---

⁸ Η παραπομπή είναι παρμένη από το W. Sellars (ο.π. σ. 31). Ο σχηματισμός εννοιών-αναφορών που απαιτεί η δημιουργία μιας γλώσσας μοιάζει να έρχεται μετά την επαφή μας με τον κόσμο.

δεδομένα. Αυτά, ισχυρίζονται τα κλασσικά ρεύματα του εμπειρισμού, αποτελούν τη θεμέλια βάση πάνω στην οποία θα στηριχθεί όλο το οικοδόμημα της γνώσης. Η αναζήτηση των θεμελιωδών δηλώσεων που θα διαλευκάνουν και θα καθарίσουν το λόγο για τη δημιουργία ενός λεξιλογίου που χαρακτηρίζεται από απόλυτη λογική συνέπεια και θεμελιώνει τη γνώση σε αυτά τα δεδομένα έγινε ο αυτοσκοπός τους. Όμως, η ανάλυση των παραπάνω προτάσεων θα μας οδηγήσει σε σημαντικά προβλήματα⁹ όπως μας υποδεικνύει και ο Sellars ο οποίος ξεκινάει τη κριτική του 'δεδομένου' αρχικά επιτιθέμενος στις θεωρίες των αισθητηριακών δεδομένων.

Ο εμπειρισμός, όμως, αρχικά τέθηκε ως υπέρμαχος της απόρριψης του δεδομένου μιας άλλης μορφής, αυτής του ιδεαλιστικού δεδομένου, στηρίζοντας την επιχειρηματολογική του βάση στην ανατομία της εμπειρίας, εν αντιθέσει με το ιδεαλισμό που αναφέρεται σε δεδομένες έννοιες που προϋπάρχουν στη νόησή μας. Ο χαρακτήρας του δεδομένου του εμπειρισμού σέβεται την οντολογική δέσμευση ενός εξωτερικού προσβάσιμου και αλληλοεπιδρώντα κόσμου με εμάς, δεν είναι πιο δεδομένος από όσο τα ίδια τα αντικείμενα καθ'αυτά. Γιατί τότε ο Sellars κάνει επίθεση στον εμπειρισμό και τις θεωρίες περί εμπειρικών δεδομένων; Το κύριο μέλημά του, όπως δηλώνει και ο ίδιος¹⁰, είναι να αποτρέψει την έννοια του δεδομένου στη θεμελίωση της γνώσης γενικότερα. Και όπως θα δούμε παρακάτω οι όροι εμπειρικά ή αισθητηριακά δεδομένα που προβάλλονται ως τα έσχατα «μη συναγωγικά» θεμέλια των εννοιών και, κατ' επέκτασιν, των πεποιθήσεών μας αποτελούν τις περισσότερες φορές εννοιολογικές ή γλωσσικές συγχύσεις. Διότι όλες οι εμπειρικές προτάσεις μας είναι γλωσσικά μορφοποιημένες και λειτουργούν μέσα στο εννοιολογημένο πλαίσιο των λόγων και της δικαιολόγησης.

Η εμπειρία, λοιπόν, καθώς και η διερεύνηση της θεμελιωτικής της βαρύτητας βρίσκονται στη μια πλευρά της παρούσας μελέτης. Από την άλλη, θα προσπαθήσουμε να, να αποκαλύψουμε τα προβλήματα που απορρέουν στις φιλοσοφικές αφηγήσεις που της αποδίδουν θεμελιωτικό χαρακτήρα. Η εμπειρία, όπως είπαμε, αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της γνώσης και πόσο μάλλον της

---

⁹ Προβλήματα που ο ίδιος ο εμπειρισμός φιλοδοξούσε να λύσει απαντώντας όμως στην έννοια του δεδομένου των ιδεαλιστικών παραδόσεων.

¹⁰ W. Sellars (2005), σελ. 24

επιστημονικής γνώσης εφόσον παρουσιάζεται προνομιακά ως το μέσο επαφής μας με την αντικειμενική πραγματικότητα. Αυτό δε σημαίνει βέβαια πως και η ύπαρξη ενός εξωτερικού κόσμου πρέπει να θεωρείται δεδομένη, για να διεκδικήσουμε μια τέτοια οντολογική ανεξαρτησία της πραγματικότητας πρέπει να περάσουμε πολλές θεωρητικές δοκιμασίες. Παρ' όλα αυτά, οι συνήθεις θεωρίες των αισθητηριακών δεδομένων όπως παρατηρεί και ο Sellars «διακρίνουν χαρακτηριστικά ανάμεσα σε ένα ενέργημα συνείδησης που ονομάζουν αίσθηση και, ας πούμε, την έγχρωμη επιφάνεια την οποία έχει ως αντικείμενο»¹¹. Έτσι η αντικειμενική γνώση του κόσμου οργανώνεται γύρω από τα αισθητά πράγματα. Ο κύριος προβληματισμός που αναπτύσσεται γύρω από τον εμπειρισμό και των θεωριών αυτού συμπυκνώνεται στο σκεπτικιστικό πρόβλημα της θεμελίωσης της αντικειμενικότητας των εμπειριών και συγκεκριμένα η αμφιβολία της ικανότητας της εμπειρίας να αναφέρεται αντικειμενικά στον κόσμο. Αυτός ο προβληματισμός είναι 2 ειδών. Πρώτον, οι εμπειρίες των ανθρώπων μπορούν κάλλιστα να αποτελούν παραισθήσεις (δεν υπάρχει αλάνθαστο) ή ελλιπείς προσλήψεις (εμφανίζεται άγνοια) των αντικειμένων και δεύτερον, τα θεμέλια της εμπειρικής γνώσης δεν μπορούν να βρεθούν μέσω των ίδιων των αισθήσεων(κυκλική αναφορά). Επιχειρώντας να λύσουν τα παραπάνω προβλήματα οι κλασσικές θεωρίες του εμπειρισμού γέννησαν το «Μύθο του δεδομένου» όπως ονομάζει ο Sellars τις απόπειρες απόδοσης των θεμελίων της εμπειρικής γνώσης στα αισθητηριακά «δεδομένα». Αυτή η προσπάθεια των κλασσικών θεωριών να θέσουν τα αισθητηριακά δεδομένα ως τα μη συναγωγικά θεμέλια της εμπειρικής γνώσης αποδίδοντάς τους προτασιακό περιεχόμενο ήταν και το καίριο σφάλμα τους. Ο προβληματισμός του Sellars εστιάζει στην ανικανότητα θεμελίωσης της εμπειρικής γνώσης σε αίσθηση των καθέκαστων διότι η μη συναγωγική γνώση είναι γνώση καταστάσεων οπότε τα αισθητηριακά δεδομένα καταλήγουν να μη μας λένε τίποτα. Πάνω στη φύση αυτών των προτασιακά αρθρωμένων δεδομένων που αναδεικνύουν το γλωσσικό τους ρόλο στη τεκμηρίωση της γνώσης μας θα εστιάσει και η μελέτη μας.

---

¹¹ ό.π. σελ. 24

Με τις παραπάνω παρατηρήσεις ερχόμαστε αντιμέτωποι με το ζήτημα της προτεραιότητας των εμπειρικών εποπτειών σε σχέση με τις γλωσσικές έννοιες στη θεμελίωση της γνώσης μας. Εάν οι έννοιες τεθούν *a priori* τότε η εμπειρία αποστασιοποιείται μορφοποιημένη γλωσσικά. Έτσι το φαινόμενο της εμπειρίας προβάλλει έναν εσωτερικό, παρότι φαινομενικά εξωτερικό, κόσμο συμβιβασμένο γλωσσικά στη νόησή μας και βεβαρυμμένο με προ-εννοιολογική δομή. Αντίθετα, εάν η εμπειρία προηγείται της γνώσης τότε ο ρόλος της γλώσσας ανάγεται σε καθαρά λειτουργικό. Η γλώσσα μετατρέπεται σε ένα ατελή εσωτερικό φορέα νοήματος των ποιοτήτων που φέρουν τα αισθητηριακά δεδομένα και γίνεται ο τελευταίος κρίκος μιας επαγωγικής αλυσίδας που εκκινεί από το ωμό ερέθισμα. Κάθε οδός έχει τα δικά του προβλήματα και τις δικές της συνέπειες. Όμως η ιστορία της φιλοσοφίας μας αποκαλύπτει πως ο κόσμος δεν αποτελείται αναγκαστικά από διλήμματα και οι απαντήσεις πολλές φορές βρίσκονται ανάμεσα στις ερμηνείες. Παρακάτω, λοιπόν, θα αποπειραθεί η παρουσίαση της αποδόμησης των θεωριών που θέτουν θεμελιωτικά τον τρόπο με τον οποίο οι εμπειρίες μας οργανώνονται στη νόησή και λειτουργούν ως ελεγκτές των προτάσεων (ή αποφάνσεων) που κάνουμε για τον κόσμο με τη βοήθεια του Wilfrid Sellars. Μεθοδολογικά, αφού αναλύσουμε το τι είναι γνώση θα μελετήσουμε την έκφασή της κατά την αποτύπωση των αντικειμένων της εμπειρίας στη γλώσσα.

1. Οντολογία της γνώσης

Για να εξετάσουμε τις παραπάνω έννοιες θα πρέπει να καταστήσουμε σαφές, στο δυνατό βαθμό που μπορούμε τουλάχιστον, το πλαίσιο αναφορών τους. Γιατί όταν αναφέρουμε γνώση, εμπειρία και γλώσσα θα πρέπει να κατανοήσουμε το πεδίο το οποίο αυτές θέτουν και να καταλάβουμε την πορεία της φιλοσοφικής σκέψης που μορφοποιήθηκε εν τέλει στους προβληματισμούς που θα αναλύσουμε παρακάτω. Η διερεύνηση της έννοιας γνώση θα μας αποκαλύψει και τις σχέσεις που αναδύονται με άλλες δύο έννοιες και θα καθορίσει με αυτόν τον τρόπο τις οντολογικές προϋποθέσεις ύπαρξής της. Θα δούμε πως όταν μιλάμε για οντολογικές προϋποθέσεις της γνώσης μπλέκουμε δύο ξεχωριστές αναλύσεις μαζί. Η πρώτη είναι η οντολογία που μελετάει τις συνθήκες στις οποίες ο όρος γνώση μπορεί να υπάρξει λογικά άρα μελετάει το αναγκαίο πλαίσιο ύπαρξης του όρου γνώση. Η δεύτερη είναι η οντολογία της γνώσης καθαυτής. Δηλαδή τι είναι γνώση (εάν μπορεί να αναλυθεί) και ποιες είναι οι δράσεις της κατά την εμπράγματη λειτουργία της¹². Προσεγγίζοντας το πρώτο προβληματισμό δίνουμε στοιχεία για την απάντηση του δεύτερου. Παράλληλα, λύνοντας το ζήτημα του πλαισίου οριοθετούμε τις προεκτάσεις των οντολογικών δεσμεύσεων της δεύτερης. Γιατί, για να υπάρξει γνώση πρέπει πέραν αυτού που γνωρίζει πρέπει να υπάρχει και κάτι να γνωρίσει.

1.1 Το οντολογικό πλαίσιο ανάπτυξης της γνώσης

Εδώ μπορούμε διακρίνουμε ανάμεσα σε έναν φορέα της γνώσης και στη κατάσταση που ονομάζουμε γνωστική. Η γνωστική κατάσταση είναι φαινόμενη συμπεριφορά που εμφανίζεται ανάμεσα στα αντικείμενα και τον κόσμο, μια οιονεί αναφορά. Ο καθημερινός μας λόγος δομείται από λεκτικά μορφώματα που συμβολίζουν το πλαίσιο των γνωστικών αναφορών που κάποιος έχουν ονομάσει απλές (οι αισθήσεις ή οι λέξεις) και κάποιος σύνθετες (προτασιακές αποφάνσεις). Αυτού του είδους η

---

¹² Το εάν μπορεί να αναλυθεί εν τέλει η γνώση έχει να κάνει με το εάν μπορούμε να την ανάγουμε από απλούστερες έννοιες οι οποίες θα μας καθοδηγήσουν μεθοδολογικά. Δεν συμφωνούν, όμως, όλοι πως η γνώση μπορεί να αναλυθεί

γλωσσική αναφορά προβάλλεται ως μετά-γνωστική (αναφορά της αναφοράς) και θα την ονομάσουμε γνωσιακή κατάσταση. Παρόλα αυτά, η αναφορά, σε οποιαδήποτε μορφή εμφανίζεται, προϋποθέτει ένα σύστημα αλληλεπίδρασης ώστε να έχει νόημα να μιλάμε για αναφορές (αναφορά σε) οπότε, κάτι πέραν από το φορέα των γνωστικών αυτών εκφορών πρέπει να υπάρχει. Θα μπορούσε, φυσικά, κανείς να υποθέσει πως ο φορέας των αναφορών αυτών αναφέρεται στον εαυτό του. Αλλά ακόμη κι έτσι για να μπορέσει κάτι να αποτελεί διακριτή υπόσταση τότε θα πρέπει να υπάρχει και κάτι που διαφοροποιείται από αυτό άρα, όπως θα μας έλεγε και ο Wittgenstein, δεν μπορούμε να φανταστούμε τίποτα απομονωμένο από τη πιθανότητα σύνδεσής του με άλλα πράγματα¹³. Άρα η αυτοαναφορά της γνώσης δεν θα μπορούσε να αποτελεί λογική απάντηση στο αίτημα της αναφοράς διότι τα τμήματα του εαυτού θα αποτελούσαν τα ίδια διακριτές οντότητες αναφοράς. Θα μπορούσαμε να σταματήσουμε την ανάλυση εδώ και να δεχτούμε πως γνώση, σε μια πρωτόλεια μορφή, είναι απλώς μια συλλογή δεδομένων (δυνάμει αναφορών) που απλώς αποτυπώνονται πάνω σε ένα δεκτικό πεδίο (ένα υποκείμενο). Ίσως και να μην απέχει και πολύ αυτό από τη πραγματικότητα αλλά σίγουρα δεν έχουμε πει τίποτα ακόμα. Εάν σταματούσαμε εδώ τότε όλα τα υλικά (εάν δεχτούμε πως υπάρχει ένας ανεξάρτητος φυσικός κόσμος που λειτουργεί ανεξάρτητα από τη συνείδησή μας με συγκεκριμένους κανόνες) θα γνώριζαν, δηλαδή θα έφεραν δυνάμει γνωστικές αναφορές που θα μετατρέπονταν σε ενεργεία στις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις. Θα δούμε, όμως, στη συνέχεια, πως δεν αρκεί κάτι τέτοιο για να ονομαστούν γνωσιακές αυτές οι αλληλεπιδράσεις, διότι γνώση δεν είναι μια απλή διαφορική και μηχανική αλληλεπίδραση αλλά ένα προτασιακό γεγονός που επικυρώνει τις αποφάνσεις μας.

Ας παραθέσουμε συνοπτικά τα παραπάνω συμπεράσματα:

- 1) Η γνώση απαιτεί την οντολογική δέσμευση της ύπαρξης
  - a. ενός φορέα γνώσης
  - b. Ενός πλαισίου γνωστικών αναφορών

---

¹³Wittgenstein, *Tractatus*, 2.0121

- 2) Η απόκτηση των γνωστικών αναφορών απαιτεί ένα ενέργημα αλληλεπίδρασης οπότε αναγκαία τίθενται διακριτές οντότητες
- 3) Ο χαρακτήρας των αναφορών αυτών έχει να κάνει με τις δυνάμει γνωστικές αναφορές των διακριτών οντοτήτων

1.2 Το αίτημα των γνωστικών αναφορών

Οι γνωστικές αναφορές μεταβιβάζονται μέσω κάποιας διαδικασίας αλληλεπίδρασης που μπορούμε να ονομάσουμε ως το ενέργημα αυτής της αλληλεπίδρασης. Αυτού του είδους τα ενεργήματα συνήθως ονομάζονται αισθητηριακά. Οι αισθήσεις περιέχουν τις πληροφορίες που προκαλούνται από τις μεταβολές των αισθητηριακών οργάνων κατά την αλληλεπίδρασή τους με τον κόσμο. Οι αισθητηριακές πληροφορίες είναι αναφορές των παραπάνω αλληλεπιδράσεων. Αλλά, τι φύση έχουν αυτές οι πληροφορίες και πως καταχωρούνται ως δεδομένα γνώσης κατά την εμφάνισή τους στο υποκείμενο; Κάθε μεταβολή που προκαλείται από τη παραπάνω αλληλεπίδραση έχει το δικό της μοναδικό χαρακτήρα και τη δική του ιδιαίτερη αναφορά, ανάλογα πάντα του υποκειμένου της γνώσης και του αισθητηριακού οργάνου. Η μεταβολή αυτή, όταν αποτυπώνεται με κάποιο τρόπο στο γνωρίζον υποκείμενο τότε δημιουργεί δομές (είτε υλικές είτε πνευματικές) που μεταβάλουν το πλαίσιο των γνωστικών αναφορών, αλλοιώνοντάς το (ή σε ανώτερες μορφές συνείδησης επικυρώνοντάς το). Αυτή την αποτύπωση θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε μνήμη και ο χαρακτήρας που αποκτάει έγκειται στους περιορισμούς (δηλαδή στα χαρακτηριστικά) που διέπουν του γνωρίζον υποκείμενο. Με άλλα λόγια αποκτούν χαρακτηριστικά που μοιάζουν να περιλαμβάνονται σε ένα θεμελιωτικό *a priori*¹⁴. Η αποτύπωση αυτή είναι γνωσιακή όταν προκαλέσει λεκτικά επεισόδια που αναφέρονται στο πως μας φαίνονται τα πράγματα. Υπάρχουν και καταστάσεις που μια τέτοια αποτύπωση δε συμβαίνει και τότε η αισθητηριακή αλληλεπίδραση παύει να είναι γνωσιακή και καταλήγει να είναι μια διαφορική

---

¹⁴ Περισσότερα για τις διάφορες μορφές του *a priori* θα δούμε παρακάτω όπως τις εξέφρασαν οι Στάθης Ψύλλος και η Δήμητρα Χριστοπούλου, *Το a priori: Μεταξύ συμβάσεων και έμμεσων ορισμών*, ΝΕΥΣΙΣ, 19 (2011) σελ. 49-69

απόκριση σε ένα ερέθισμα που ακολουθεί μια προκαθορισμένη κανονικότητα (όπου εμφανίζονται τα λεγόμενα αντανακλαστικά) ή , αντιθέτως, οι καταστάσεις όπου η αποτύπωση συμβαίνει αυθόρμητα οπότε η φαινόμενη σε εμάς αλληλεπίδραση, ενώ είναι γνωσιακή, δεν αποτελεί πραγματική αλληλεπίδραση.

Η γνώση που αναφέρεται στο εννοιακό περιεχόμενο της μνήμης, είτε αυτό υποστεί μεταβολή είτε όχι, πολλές φορές θα το δούμε να αναλαμβάνει το χαρακτήρα της γνώσης γνωριμίας (knowledge by acquaintance)¹⁵. Ο χαρακτήρας των γνωστικών αναφορών περιλαμβάνει κι ένα βασικό στοιχείο, αυτό της γλώσσας χωρίς τον οποίο θα έχανε οποιαδήποτε ικανότητα αναφοράς. Ακόμη και μια διαφορική αλληλεπίδραση θα μπορούσε να οριστεί ως μια πρώτο-γλώσσα της οποίας τα λογικά χαρακτηριστικά διέπονται από το χαρακτήρα αιτίου-αποτελέσματος που μοιάζει να προσομοιάζουν το χαρακτήρα του νοήματος που έχουν οι έννοιες με τα αντικείμενα που αντιστοιχούν σε μια γλώσσα. Όταν περιγράφουμε τις αισθητηριακές πληροφορίες ως το υπόλοιπο της αλληλεπίδρασης μεταξύ ενός υποκειμένου και των δομών που είναι ικανές να προκαλούν μεταβολές δεν υπονοούμε (ακόμα) κάποιο επιστημικό ρόλο που μπορούν να έχουν. Έτσι, απαλλάσσεται η έννοια των αισθητηριακών αλληλεπιδράσεων από ένα ενδεχόμενο προτασιακό κύρος αφού κάτι τέτοιο θα σήμαινε πως αποκτούνε επιστημική (και άρα γλωσσική) λειτουργία δηλαδή «τοποθετούνται στο λογικό χώρο των λόγων, της δικαιολόγησης...»¹⁶. Αυτή την επισήμανση τη κάνω για να διαχωρίσω το χαρακτήρα της μελέτης από μια καθαρά εμπειρική θεμελίωση της γνώσης. Θα φτάσουμε και σε αυτό το σημείο προσπαθώντας να δούμε τι είναι γνώση τελικά αλλά όχι ακόμα.

1.3 Το αίτημα της διακριτότητας

Παραπάνω δόθηκε ένα παράδειγμα που προϋποθέτει έναν εξωτερικό κόσμο. Η γνώση όμως δεν έχει ως λογικό προαπαιτούμενο την ύπαρξη ενός εξωτερικού ανεξάρτητου κόσμου. Οι δυνάμει γνωστικές αναφορές αν και έχουν τη τάση να

¹⁵ Είναι ένας όρος που χρησιμοποιεί ο Russel για να υποδηλώσει το τι μας είναι ήδη γνώριμο και διαφοροποιείται από τη προτασιακή γνώση που είναι δηλωτική. Περισσότερα για αυτά θα δούμε και παρακάτω

¹⁶ W. Sellars, (2005), σελ. 95. Τη παραπάνω φράση τη χρησιμοποιεί για να υποστηρίξει πως το να χαρακτηρίσουμε μια κατάσταση ως γνωστική δεν της δίνουμε μια εμπειρική περιγραφή. Η επιχειρηματολογία του θα αναπτυχθεί παρακάτω καθώς θα αναζητήσουμε τη σχέση των εμπειρικών συμβάντων και της γνώσης όπως θα τεθεί σε ένα γνωσιοθεωρητικό πλαίσιο.

οδηγούν τη σκέψη μας σε μια κατάσταση αλληλεπίδρασης υλικής φύσης, δεν είναι κάτι τέτοιο απαραίτητο. Αν και το να αμφισβητηθεί η ύπαρξη ενός εξωτερικού κόσμου μάλλον φαντάζει υπερβολικό, αυτό που επιδιώκω εδώ είναι να αναφέρω πως οι αλληλεπιδράσεις αυτές μπορεί να έχουν να κάνουν και με τις ιδέες μεταξύ τους. Η επίλυση προβλημάτων μέσω της σκέψης για παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα. Φυσικά, όπως θα δούμε ακόμα και οι σκέψεις αποτελούν αναφορές στο νόημα του περιεχομένου τους¹⁷. Οπότε το αισθητηριακό όργανο παραπάνω να είναι η ίδια μας η νόηση¹⁸. Άρα, ο φορέας γνώσης μπορεί κάλλιστα να αναφέρεται σε μη πραγματικές ή υλικές καταστάσεις και οι πληροφορίες στη μνήμη του να μην ανταποκρίνεται σε τίποτα παραπάνω πέραν των καταστάσεων που έχει προβάλει μόνο του το υποκείμενο στη νόησή του (εξαρτημένος κόσμος). Ο Russell, όμως, θα μας υπενθυμίσει πως ενώ κάτι παρουσιάζεται στη νόησή μας, αυτό δε σημαίνει πως είναι καθαρά νοητικό¹⁹. Αυτό συμβαίνει, υποστηρίζει, όταν μπερδεύουμε το αντικείμενο που αντιλαμβανόμαστε με τη πράξη της αντίληψης. Οπότε, ακόμα κι αν δεν είμαστε έτοιμοι να μιλήσουμε για έναν πραγματικό κόσμο, η παραπάνω παρατήρηση περί διακριτότητας των μερών του φορέα της γνώσης δεν παύει να ισχύει οπότε το να μιλάμε για ένα καθεστώς αλληλεπίδρασης που νομιμοποιεί την έννοια του ενεργήματος (και άρα συνοδεύεται λογικά από την οντολογία της ύπαρξης διαφορετικών αλληλοεπιδρώντων δομών) είναι σωστό. Τα διακριτά μέρη που εμφανίζουν τις αλληλεπιδράσεις αυτές μπορούν να ονομαστούν αισθητήριες και οι αλληλεπιδράσεις τους αισθητηριακές. Η ικανότητα της αίσθησης, δηλαδή της αλληλεπίδρασης είναι αυτή που μας εξασφαλίζει την απόκριση σε εξωτερικά ερεθίσματα αλλά και τη μνήμη των αισθητηριακών αυτών διεγέρσεων και άρα

---

¹⁷ Αυτό όμως δε σημαίνει ότι οι σκέψεις ξεφεύγουν από το χώρο της δικαιολόγησης, ούτε του γλωσσικού χαρακτήρα άμα τις θεωρήσουμε ως μετέχουσες εντός του γλωσσικού πεδίου όπως μας επιδεικνύει ο Sellars στο *Ο Εμπειρισμός και η Φιλοσοφία του Νου* σελ. 125 (Sellars 2005)

¹⁸ Φυσικά, κάτι τέτοιο δεν είναι τόσο απλό όσο ακούγεται διότι η νόηση αποτελεί ένα πεδίο ολοκλήρωσης των αισθητηριακών αλλά και των διασκεπτικών αναφορών. Το τι ακριβώς εννοούμε όταν αναφερόμαστε στο συγκεκριμένο πεδίο 'ολοκλήρωσης' έχει πολλές ερμηνείες. Κάποιες από αυτές, ιδιαίτερα την καντιανή θα τη μελετήσουμε παρακάτω.

¹⁹ Ο Russell θέλει να αποφύγει την ισχυροποίηση της νοησιαρχίας προσπαθώντας να προβάλλει την ύπαρξη ενός ανεξάρτητου εξωτερικού κόσμου και την αλληλεπίδρασή του με τη νόηση μας μέσω ανεξάρτητων αισθητηριακών εντυπώσεων που ονομάζει ως αισθητηριακά δεδομένα Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy*, London, Oxford University Press, 1912, σελ. 23-26, 41-42

αναφορών. Πως όμως δομείται το πλαίσιο αναφορών στα εκάστοτε ερεθίσματα, ιδιαίτερα στον άνθρωπο; Μπορούν αυτές οι διεργασίες να αποτελέσουν θεμέλια και εάν όχι, τότε, από πού προέρχεται εν τέλει η γνώση;

Κάθε απάντηση σε αυτές τις ερωτήσεις δεν είναι και τόσο απλή και συνοδεύεται από τη δική της ανάλυση. Το ζητούμενο, όμως, της παραπάνω διερεύνησης είναι να αναδείξει την απαίτηση ύπαρξης διακριτών οντοτήτων οι οποίες μέσω αλληλεπιδράσεων αναπτύσσουν το φαινόμενο που αποκαλέσαμε γνώση²⁰. Κι εκεί ακριβώς πρέπει να τεθεί η γνωστική διαδικασία ώστε σε ένα δευτερογενές στάδιο η αλληλεπίδραση θα μετατραπεί από απλώς γνωστική σε γνωσιακή²¹. Είναι η κατάσταση που ορίζει το πως γνωρίζουμε ως νοητικές οντότητες (υποκείμενα) άλλες διακριτές οντότητες (αντικείμενα). Ο Russell αναφέρεται σε αυτή τη γνωσιακή κατάσταση με τον εξής ορισμό: «ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του νου είναι η ικανότητα να γνωρίζει πράγματα πέραν από το ίδιο. Η γνωριμία μας με τα πράγματα ουσιαστικά συνιστά τη σχέση μεταξύ του νου και κάτι έξω από αυτόν, αυτό είναι που συνιστά τη δύναμη του νου να γνωρίζει πράγματα»²². Αυτό με το οποίο έρχεται σε επαφή ο νους είναι το υπόλοιπο της αλληλεπίδρασης των αισθήσεών μας που θα λέγαμε αποτελούν το πρώτο γνωστικό επεισόδιο. Το δεύτερο είναι η ικανότητα να αναφερόμαστε σε αυτά τα αισθητηριακά επεισόδια, (ή τις ιδέες όπως θα έλεγε ο Berkeley). Με άλλα λόγια ο ανθρώπινος νους δεν διακρίνεται μόνο για την δυνατότητά του να γνωρίζει αλλά και για την ικανότητά του να γνωρίζει πως γνωρίζει. Ο Russell προσπαθεί να προσδιορίσει αυτή τη νοητική ικανότητα ως μιας μορφής εσωτερικής γνωριμίας, αυτής της ενδοσκόπησης «Δεν αντιλαμβανόμαστε μόνο τα πράγματα (things) αλλά συχνά αντιλαμβανόμαστε πως τα αντιλαμβανόμαστε ... Αυτού του είδους η γνωριμία η οποία μπορεί να αποκαλεστεί αυτοσυνείδηση είναι η πηγή όλης της γνώσης των νοητών πραγμάτων». Η ανθρώπινη γνωσιακή κατάσταση δηλαδή περιλαμβάνει την ίδια τη γνώση του ενεργήματός των αισθήσεων (όπου και αυτό αποτελεί ένα δικό του

²⁰ Να τοποθετηθεί ο κόσμος, ως το μέρος μέσα στον οποίο όλα συμβαίνουν.

²¹ Η διάκριση γνωστικού γνωσιακού γίνεται εδώ διαχωρίζοντας την γνωστική κατάσταση που μάλλον μοιάζει με αίσθηση αισθητηριακών περιεχομένων παρά με την γνωσιακή κατάσταση που αποκτάει επιστημικό περιεχόμενο όπως θα δούμε παρακάτω

²² Russell (1912), σελ. 42

ιδιαίτερο πεδίο αναφοράς). Τα αισθητηριακά επεισόδια (αυτά που γνωρίζει η νόησή μας) αναφέρονται στο ενέργημα της αλληλεπίδρασης συνείδησης και των αντικειμένων.²³ Εάν ο νους δε μπορούσε να γνωρίζει πως γνωρίζει τότε δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί κανένα είδος δευτεροταγούς αναφοράς στα πρωτοταγή αισθητηριακά ενεργήματα της γνώσης (ή όπως τα αποκαλεί και ο Russell αισθητηριακά δεδομένα). Αυτό το πεδίο αναφοράς οργανώνεται γύρω από το φαινόμενο που ονομάζουμε γλώσσα.

1.4 Γλωσσικές αναφορές

Οι γλωσσικές αναφορές είναι οι ειδικές μορφές γνωσιακών αναφορών με βάση τις οποίες οι άνθρωποι αναφέρονται στον κόσμο. Αναφερόμαστε στις αισθήσεις μας σε ένα δεύτερο επίπεδο από το απλώς αισθητηριακό. Η αίσθησή μας γίνεται αντικείμενο αναφοράς στη γλώσσα η οποία παίρνει πεποιθήσεις της μορφής: αισθάνομαι ότι ρ. Αυτή η σκέψη συμπυκνώνεται στην εμπειριστική παράδοση, υποστήριζε ο Sellars, που αναφερόμενη στον Kant προσπαθεί να αποδώσει εννοιολογικό περιεχόμενο στα αισθητηριακά δεδομένα και να τα θέσει ως τις θεμέλιες προϋποθέσεις της γνώσης²⁴: «Οι επίσημοι κανόνες συναγωγής (inference) είναι απαραίτητοι για την δυνατότητα ύπαρξης της γλώσσας... Όπως οι έννοιες είναι ουσιαστικά (και όχι τυχαία) αντικείμενα των κρίσεων μας, έτσι και οι κρίσεις μας (άρα έμμεσα και οι έννοιες) είναι ουσιαστικά (και όχι τυχαία) αντικείμενα που προκύπτουν κατά τη δικαιολόγηση και την επιχειρηματολογία. Φυσικά, χωρίς κανόνες συναγωγής δεν θα μπορούσαν να υπάρχουν ούτε έννοιες ούτε γλώσσα ούτε σκέψη». Έτσι το άρρητο 'αισθάνομαι ότι ρ' μετατρέπεται στο προτασιακό²⁵

²³ Στη δική μας αφήγηση μέχρι τώρα δεν έχει οριστεί ακόμα η συνείδηση, αλλά, για την ώρα, θα λέγαμε πως η συνείδηση είναι αντίληψη των αισθητηριακών διεγέρσεων, μια αφήγηση που προσεγγίζει την εμπειριστική θέση που κρίνει ο Sellars στο βιβλίο του «εμπειρισμός και φιλοσοφία του νου»: «Η τάση (των εκπροσώπων του κλασσικού εμπειρισμού) ήταν να εξισώνουν την αίσθηση αισθητηριακών περιεχομένων με τη συνείδηση» σελ. 31. Με αυτό δεν συνοδεύουμε την ανάλυσή μας αποδίδοντας γνωσιοθεωρητικές συγκροτητικές ιδιότητες στα αισθητηριακά περιεχόμενα. Τα προβλήματα που προκαλεί μια τέτοια ανάλυση αναλύεται παρακάτω.

²⁴ Όπως θα παρατηρήσουμε παρακάτω αυτό είναι ένα απαραίτητο στάδιο στην απόδοση γνωσιακής ιδιότητας (επιστημικότητα) στις αισθήσεις ώστε αυτές να λειτουργούν θεμελιωτικά στις αναγωγικές αλυσίδες που τεκμηριώνουν τις αποφάνσεις μας για το κόσμο.

²⁵ Και όταν λέμε προτασιακό εννοούμε επιστημικό δηλαδή λειτουργώντας με όρους γλωσσικής λογικότητας

‘γνωρίζω πως ρ’. Αυτό όμως, όπως θα δούμε και παρακάτω, μπορεί να μας οδηγήσει στη σκέψη πως υπάρχουν δομές οι οποίες έχουν το ρόλο του φορέα των αισθητών, τα αισθητηριακά δεδομένα, όπως αναφέρονται από τον κλασικό εμπειρισμό (και είδαμε και παραπάνω), με τα οποία συνδέονται οι γλωσσικές αναφορές. Η κατάσταση μπορεί να κλιμακωθεί ακόμα περισσότερο αν αποδώσουμε σε αυτές τις οντότητες ένα κυριολεκτικά οντολογικό χαρακτήρα, τις πηγές του οποίου δεν μπορούμε ποτέ να αναγνωρίσουμε. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνεπάγεται λογικά και, μάλλον, αποτελεί μια γλωσσική σύγχυση η οποία μπορεί να οδηγήσει σε θεωρίες που προσομοιάζουν με έναν εμπειρικό θεμελιωτισμό που διέπεται από μια ιδεαλιστική βάση. Μια τέτοια κατάσταση, όμως, θα αποτελούσε την αποσύνθεση του εμπειριστικού εγχειρήματος που φιλοδοξεί να ανάγει τη γνώση και τις έννοιες από αυτά τα μυστηριώδη αισθητηριακά (εμπειρικά) δεδομένα²⁶.

---

²⁶ Τα αισθητηριακά δεδομένα, όπως τίθενται από τον κλασικό εμπειρισμό προβάλλουν την εξωτερική αντικειμενική πραγματικότητα (τα πράγματα καθαυτά) απρόσβλητη από την υποκειμενική πρόσληψη εξασφαλίζοντας έτσι ένα ισχυρό αντικειμενικιστικό εργαλείο

2 Τα προβλήματα της γνώσης

Για να κατανοήσουμε, όμως, το βάθος των παραπάνω προβληματισμών και να αντιληφθούμε τις θεωρητικές δεσμεύσεις που καλείται να αναλάβει κάθε φιλοσοφική μελέτη της γνώσης θα πρέπει να θέσουμε πιο καθαρά το τι αναζητάμε όταν ρωτάμε τι είναι γνώση, ορισμένης με βάση το παραπάνω πλαίσιο. Ο Michael Williams προσπαθώντας να απαντήσει στη παραπάνω ερώτηση στο βιβλίο του «Προβλήματα της γνώσης» ξεκινάει να συζητά πιο συγκεκριμένα για τη γνώση θέτοντας τα πέντε παρακάτω ερωτήματα:

- a) Το αναλυτικό πρόβλημα: Τι είναι γνώση; Μπορούμε να δώσουμε μια απόλυτη περιγραφή της έννοιας αυτής
- b) Το πρόβλημα της διάκρισης που χωρίζεται σε δύο υποκατηγορίες: 1. Το εσωτερικό πρόβλημα: Ποια είναι τα όρια της γνώσης και τι είναι οτιδήποτε δεν είναι γνώση δηλαδή μπορούμε να γνωρίσουμε τα πάντα ή θα υπάρχουν πράγματα που η έννοια της γνώσης δε θα μπορέσει ποτέ να προσεγγίσει; 2. Η γνώση μπορεί να διακριθεί σε εξωτερική (δηλαδή μας παρέχεται από έναν εξωτερικό κόσμο μέσω των αισθήσεών μας, *posteriori*) και εσωτερική (υπάρχουν μέσα μας εγγεγραμμένα δεδομένα γνώσης που τα γνωρίζουμε προεμπειρικά, *a priori*)
- c) Το πρόβλημα της μεθόδου που χωρίζεται σε 3 υποκατηγορίες: 1) Υπάρχει μόνο ένας τρόπος να αποκτήσουμε γνώση; 2) Μπορούμε να βελτιώσουμε τους τρόπους να αποκτούμε γνώση; 3) Μόνο μέσω της λογικής μπορούμε να αποκτήσουμε γνώση;
- d) Το πρόβλημα του σκεπτικισμού: Θα μπορούσαμε ποτέ να αποκτήσουμε γνώση για τον κόσμο
- e) Έχει αξία να αναζητάμε τη γνώση²⁷

Τα παραπάνω ερωτήματα έχουν απασχολήσει το Williams ο οποίος, θέτοντας τα εσκεμμένα με αυτό τον τρόπο, μας εκθέτει σε μια ποικιλία ερμηνείας του όρου

---

²⁷ Michael Williams, *Problems of knowledge*, Baltimore MD 2004 σελ. 1-2

‘γνώση’ για να μας υποδείξει τη ρευστότητα που περιβάλλει αυτόν τον όρο και να μας υπενθυμίσει τις παγίδες που διέπουν το συγκεκριμένο πεδίο διερεύνησης. Μια σημαντική παρομοίωση που θέτει ο Williams για να μας προβάλλει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που εμφανίζουν τα παραπάνω προβλήματα σχετικά με τη γνώση είναι αντιστοιχώντας τα με το πρόβλημα της αιτιοκρατίας -δε μπορούμε να αναφερθούμε στο τι είναι οι αιτιακές σχέσεις προτού απαντήσουμε στο ερώτημα του πώς αποκτούμε την έννοια της αιτιότητας. Αντίστοιχα με τη γνώση, η αναζήτηση των αιτιών συνοδεύεται πάντα από τη θεωρία του πως πρέπει να ψάχνουμε γι’ αυτές τις αιτίες. Βλέπουμε και πιο ξεκάθαρα πως η κάθε διερεύνηση τέτοιων εννοιών (επιστημολογικών) είναι άμεσα συνδεδεμένη με το πρόβλημα της μεθόδου και γι’ αυτό και ο Williams μας θυμίζει πως δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη η γραμμή μεταξύ της μεταφυσικής και της επιστημολογίας. Άλλωστε, τα ερωτήματα που τίθενται παραπάνω μπορούν να ερμηνευθούν ανάλογα με την εκάστοτε προσέγγιση χωρίς να οδηγούμαστε αναγκαστικά σε αντίφαση. Αυτό όμως είναι και το πρόβλημα όταν πάμε να υποστηρίξουμε μια απόφαση. Η γνώση που κατέχουμε φαίνεται να έρχεται δεδομένη και λειτουργεί κριτικά (κανονιστικά) πάνω στις αποφάνσεις δομώντας το πλαίσιο με βάση το οποίο θα αποπειραθούμε να περιγράψουμε τι είναι εν τέλει γνώση.

2.1 Το πρόβλημα της αξίας

Κάτι τέτοιο είναι εμφανές σε πολλά μέρη του έργου του όπως για παράδειγμα στο σημείο που ο Williams αναφέρεται στο ζήτημα της αξίας της αναζήτησης της γνώσης (1.2d): Για τους αρχαίους Έλληνες η γνώση είναι η εγγενής ιδιότητα των έλλογων ζώων και η αναζήτησή της δεν αποτελεί κάτι πέρα από την πραγμάτωσή της, για τους σύγχρονους φιλόσοφους η γνώση μας παρέχει εξουσία στο κόσμο. Παρατηρούμε πως κάθε συναγωγική πρόταση εμπεριέχει ήδη μέσα της ενσωματωμένη την ιστορική ανάλυση του όρου γνώση για την απάντηση που θα δοθεί. Άρα, και στο παραπάνω ερώτημα, η ίδια η γνώση κυρώνει τις δηλώσεις περί αξίας της γνώσης. Παρ’ όλα αυτά, το θέμα της αξίας έχει ενδεχομένως τη μεγαλύτερη ουσία αφού μας εφοδιάζει το κίνητρο μελέτης της γνώσης ιδιαίτερα

εάν προσεγγίσουμε το ζήτημα της γνώσης ωφελμιστικά. Ιστορικά, λοιπόν, η διερεύνηση της γνώσης αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό φιλοσοφικό ζήτημα, και όχι αδικώς. Για να μπορέσει ο άνθρωπος να διαφοροποιηθεί από τα άλλα ζώα αλλά και να δημιουργήσει το πολιτισμό στην ολότητά του πρέπει να κατέχει κάποια ξεχωριστά χαρακτηριστικά που ενεργοποιούν αυτή του τη δραστηριότητα. Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει πως τα χαρακτηριστικά αυτά είναι που μας παρέχουν τη δυνατότητα φιλοσοφικής αλλά και επιστημονικής σκέψης (αφού και η φιλοσοφία και η επιστήμη είναι η ίδια προϊόν πολιτισμού). Η ίδια η ιστορικότητα του ανθρώπινου πολιτισμού μας υποδεικνύει την εξέλιξη των μέσων αλληλεπίδρασης του με το περιβάλλον και παράλληλα τη δυναμική επιβολής του στη φύση. Όπως αναφέρει και ο Williams, κατά τη σύγχρονη φιλοσοφική σκέψη η θελκτικότητα μιας θεωρίας της γνώσης «είναι ριζωμένη στην άνοδο της σύγχρονης επιστήμης και στην αναδυόμενη συσχέτιση της με τις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις»²⁸. Η πρόβλεψη κανονικοτήτων και η μεθόδευση πρακτικών που επιβιώνουν από γενιά σε γενιά και επιτρέπουν την εξέλιξη του ανθρώπου αποτελεί την έκφανση του φαινομένου που ονομάζουμε γνώση. Η αναζήτηση, λοιπόν, των μηχανισμών και των θεμελίων της γνώσης αποτελεί ένα απαραίτητο στάδιο στη θεωρητικοποίηση των οντολογικών απαντήσεων που αποπειρώνται οι άνθρωποι να δώσουν μέσω της φιλοσοφίας. Φυσικά, η φιλοσοφική μελέτη της γνώσης, μέσω του λεγόμενου κλάδου της επιστημολογίας²⁹ επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στα συνολικότερα μεταφυσικά σχήματα που αναπτύσσονται καθώς, όπως θα δούμε και παρακάτω, γνώση δεν είναι μόνο το σύνολο των εννοιών που κατέχει (γνωρίζει) ο ανθρώπινος πολιτισμός σε κάθε δεδομένη στιγμή αλλά και οι προϋποθέσεις (κριτήρια) ανάπτυξης και εξέλιξής τους. Παράλληλα, η διερεύνηση των προϋποθέσεων της ύπαρξης της γνώσης και η διαφοροποίηση που εμφανίζει η γνώση σε σχέση με άλλες επιστημικές καταστάσεις θέτει στο προσκήνιο την διερεύνηση υπεροχής της που λαμβάνει χαρακτήρα αξιολογικό. Η μελέτη, λοιπόν, της αξίας της γνώσης δεν τίθεται μόνο ιστορικά αλλά κι εντός της ίδιας της

---

²⁸ ό.π. σελ. 8

²⁹ Μαρία Πουρνάρη, *Επιστημική δικαιολόγηση μια γνωσιοθεωρητική προσέγγιση*, Αθήνα, νήσος, 2013 σελ. 15 τον όρο επιστημολογία μπορούμε να τον βρούμε και υπό τις μορφές γνωσιολογία ή γνωσιοθεωρία.

επιστημολογικής πράξης. Έτσι, κάθε φιλοσοφικό σύστημα που φιλοδοξεί να καλείται ολοκληρωμένο εμπεριέχει μέσα του κάποιου είδους γνωσιολογία και μέσω αυτής θέτει τους όρους ισχύος της. Γιατί ακόμα και οι θεωρίες που απαξιώνουν τη γνώση στηρίζουν τη θεωρητική τους υπεροχή στην αξιολόγηση της αξίας της γνώσης. Εύλογο φαίνεται το συμπέρασμα πως «κάθε θεωρία για τη γνώση είναι ανεπαρκής χωρίς την αντίστοιχη θεωρία για τη αξία της γνώσης»³⁰

2.2 Από τις γνωστικές αναφορές στις προτάσεις

Έχουμε αναφερθεί εκτενώς στη γνώση μέχρι τώρα χωρίς όμως να έχουμε καταφέρει να αποδώσουμε στον όρο ένα σαφή ορισμό. Για να αποπειραθεί, όμως, οποιαδήποτε απάντηση στα ερωτήματα που έχουν τεθεί μέχρι τώρα, σκόπιμο είναι να απαντήσουμε στο τι είναι γνώση αναλύοντάς την (εφόσον αυτό είναι δυνατό) σε όρους που όχι μόνο αναδεικνύουν το τεκμηριωτικό της κύρος αλλά τη τοποθετούν προνομιακά και στο χώρο των δικαιολογήσεων θέτοντας την ως το μεθοδολογικό μέτρο της πρόβλεψης και της βεβαιότητας των προτάσεων. Για αυτούς τους λόγους φαίνεται πως το αναλυτικό πρόβλημα της γνώσης τίθεται ως προτεραιότητα σε σχέση με τα υπόλοιπα ερωτήματα. Η διερεύνηση των οντολογικών προδιαγραφών μιας μελέτης της γνώσης (που ακολουθήσαμε παραπάνω) συνοδεύει τη πορεία που θα ακολουθήσουμε κατά την ανάλυσή μας. Συνεπώς, με βάση τα χαρακτηριστικά της, μπορούμε να συμπεράνουμε πως η γνώση περιλαμβάνει όλες τις γνωστικές μας αναφορές. Αποδίδοντας εννοιολογικά (λεξιλογικά) χαρακτηριστικά στο πλαίσιο των γνωστικών μας αναφορών δομείται ένα λεξιλόγιο που αποτελεί τον γλωσσικό μας κατάλογο αντιστοίχισης γνωστικών συμβάντων και εννοιών. Παράλληλα, για να μπορέσει να σχηματιστεί οποιαδήποτε νέα λέξη (ή κάθε έννοια που σχηματίζουμε στο νου) προαπαιτείται μια κατάσταση συνεχούς έκθεσης (έξης) συγκεκριμένων γνωστικών συμβάντων και φωνημάτων. Δηλαδή, η χρήση ενός λεξιλογίου αναφορών απαιτεί, κατ' αρχάς, την έκθεση ενός υποκειμένου σε αυτό και κατά δεύτερον, την αντιστοίχιση των εννοιών του στις γνωστικές καταστάσεις που αντιπροσωπεύουν.

---

³⁰ ό.π. σελ. 155

Δηλαδή η γνώση περιλαμβάνει:

- τη κατοχή ενός λεξιλογίου
- την ορθή χρήση των εννοιών του

Η χρήση των εννοιών από ένα υποκείμενο θεωρούμε πως διακατέχεται από την ειλικρινή του πρόθεση να τις χρησιμοποιεί στο βέλτιστο βαθμό που θεωρεί πως αυτές ανταποκρίνονται στο αντικείμενο στο οποίο αναφέρονται. Το κόκκινο δηλαδή αναφέρεται σε αντικείμενα τα οποία έχει μάθει το υποκείμενο να ονομάζει κόκκινα και, ακόμη και αν θέλει να χρησιμοποιήσει ψευδώς την έννοια, να γνωρίζει ποια είναι η ορθή της χρήση. Αυτό σημαίνει πως το υποκείμενο εμπιστεύεται το νόημα της έννοιας κόκκινο όπως αυτό εμφανίζεται στη νόησή του ως αληθές και δικαιολογημένο. Αληθές επειδή ξέρει τι σημαίνει κόκκινο και δικαιολογημένο επειδή εμπιστεύεται την παράσταση που έχει όταν σκέφτεται (ή έρχεται σε επαφή με κάτι που ταυτίζει ως) το κόκκινο. Το να ισχυριστούμε το αντίθετο θα αποτελούσε μια κατάσταση που δεν μπορεί να οδηγήσει σε σταθερές γνωσιακές αποδόσεις. Θα δημιουργούσε παρεκκλίσεις στη γλωσσική λογικότητα που θα απέτρεπαν τη δημιουργία μιας κανονικότητας όπως είναι μια γλώσσα με καθορισμένο λεξιλόγιο. Βέβαια το να πούμε ότι το υποκείμενο 'ξέρει' δε σημαίνει ότι του αποδίδουμε το καθεστώς της γνώσης που προσπαθούμε να αναλύσουμε εδώ. Διότι υπολείπεται μια σημαντική προϋπόθεση που θα αναλύσουμε παρακάτω, αυτή της δικαιολόγησης. Γνωρίζω πως κάτι είναι κόκκινο, όμως δε γνωρίζω γιατί το γνωρίζω. Η παραπάνω ανάλυση υπό το πρίσμα της αλήθειας αποτελεί μια θεμελιακή προϋπόθεση της γνώσης που όπως θα δούμε πρέπει να συνοδεύει οποιαδήποτε περεταίρω ανάλυση κάνουμε. Η αναγνώριση της ορθής χρήσης των εννοιών προτασιακά απαιτείται, για παράδειγμα, όταν το υποκείμενο αναφέρεται στα αντικείμενα ως κόκκινα εφόσον τα αντιληφθεί (τα αναγνωρίζει) ή όταν θέλει να αναφερθεί σε αυτά χρησιμοποιώντας μέσα σε προτάσεις όπως –αυτό είναι κόκκινο.

2.3 Μορφές γνωσιακών προτάσεων

Άρα η γνώση αναδύεται μέσα από το πεδίο μιας γλώσσας σε μορφή προτάσεων που έχουν το χαρακτήρα πεποίθησης και αληθούς αναφοράς των συστατικών εννοιών του. Παράλληλα, αυτές οι προτάσεις θα πρέπει να έχουν την ικανότητα απόδοσης χαρακτηριστικών στα αντικείμενα που αναφέρονται. Η δήλωση, παραδείγματος χάριν της κατάστασης πως τώρα βρέχει αποτελεί μια πεποίθηση η οποία, δεδομένης της ορθής χρήσης της γλώσσας, ορίζει ένα πλαίσιο η βεβαιότητα του οποίου δεν είναι δεδομένη. Η γνώση λοιπόν πρέπει να οριστεί σε προτάσεις που να μπορούν να ελεγχθούν ως προς τον τρόπο με τον οποίον εξασφαλίζεται τη βεβαιότητα και η αλήθεια τους. Δεν έχουν όμως όλες οι προτάσεις που σχηματίζονται στη γλώσσα τέτοιο χαρακτήρα (ούτε και φιλοδοξούν όλες να έχουν). Οι προτάσεις που μας ενδιαφέρουν για την μελέτη της γνώσης είναι αυτές οι οποίες αποδίδουν μια κατάσταση ή ένα χαρακτηριστικό με δηλωτικό χαρακτήρα δηλαδή οι πεποιθήσεις μας.

Όπως περιγράψαμε παραπάνω, οι πεποιθήσεις που χαρακτηρίζουν τις άμεσες εμπειρίες (τις μη συναγωγικές μας αναφορές) μας απολαμβάνουν μια σχετικά ασφαλή επιστημική ισχύ η οποία τους αποδίδεται από τα χαρακτηριστικά αλήθειας και δικαιολόγησης που τα διέπουν. Μερικά παραδείγματα που μπορούμε να δώσουμε είναι:

A) Αυτή τη στιγμή πεινάω

B) Βλέπω πως το μήλο είναι κόκκινο

Είμαστε βέβαιοι για τη κατάσταση που περιγράφουμε δηλαδή για το γεγονός πως νιώθουμε πως όντως πεινάμε ή πως πράγματι αυτό που βλέπουμε φαίνεται σαν ένα κόκκινο μήλο. Όμως, η διαφορά των δύο προτάσεων είναι πως ενώ η πρώτη αναφέρεται σε ένα εσωτερικό (υποκειμενικό) συμβάν η δεύτερη αποδίδει ένα χαρακτηριστικό σε ένα εξωτερικό αντικείμενο. Μια πεποίθηση χαρακτηρίζεται ως γνώση όταν το κατηγορηματικό το οποίο αποδίδουμε σε ένα αντικείμενο το κάνουμε με τρόπο που δεν περιέχει πλάνη και ψεύδος. Υπάρχουν πολλές καταστάσεις οι οποίες λειτουργούν αναφορικά και αποδίδουν έννοιες, κατηγορήματα και

πεποιθήσεις σε αντικείμενα πέραν του εαυτού μας όπως πίστη, υπόθεση, εικασία είναι μερικές από αυτές. Για παράδειγμα:

Γ) Πιστεύω πως πίσω από το θάμνο βρίσκεται ένα λιοντάρι.

Δ) Γνωρίζω τι είναι ένα λιοντάρι

Στο Γ παρατηρούμε μια πρόταση πεποίθησης (propositional belief). Στη περίπτωση Δ, όμως, εκφράζεται μια άλλου είδους κατάσταση που μπορεί να χαρακτηριστεί ως γνώση αλλά εκφράζει μια κατάσταση εξοικείωσης (acquaintance) ή τεχνικής γνώσης (γνωρίζω να γράφω). Τη γνώση, λοιπόν, μπορούμε να τη χωρίσουμε σε προτασιακή γνώση (propositional) και σε γνώση μέσω γνωριμίας (acquaintance)³¹. Αν και οι δύο καταστάσεις έχουν γνωσιακό χαρακτήρα στη παρούσα μελέτη θα ασχοληθούμε με τη προτασιακή γνώση καθώς όπως υποστηρίζει και ο Williams «η γνώση μέσω της εξοικείωσης ή η τεχνική γνώση (know how) δεν είναι εξ ολοκλήρου ανεξάρτητη από τη προτασιακή γνώση»³². Δηλαδή, θα δούμε πως η γνώση της πραγματικότητας απαιτεί τη γνώση των προτάσεων που θα μας μιλήσουν για τη πραγματικότητα. Άρα η πρόταση Δ που τίθεται ως γνώση της 'πραγματικότητας' (του λιονταριού) πρέπει να αναλυθεί με όρους προτασιακής γνώσης «η οποία προϋποθέτει προτασιακές πεποιθήσεις». Θα πρέπει να καταλάβουμε πως ρωτώντας τι είναι γνώση δεν προσπαθούμε να κατανοήσουμε το φυσικό κόσμο του οποίου η ύπαρξη, κατά μία έννοια, υπάρχει ανεξάρτητα από εμάς. Αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε είναι να αναστοχαστούμε τις συνθήκες αξιολόγησης που έχουμε οι ίδιοι θέσει στο τρόπο με τον οποίο μιλάμε για τον κόσμο³³.

Σε σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, οι προτασιακές πεποιθήσεις μας υπολαμβάνουν «τη παραδοχή ότι η πεποίθηση συνίσταται στη διανοητική στάση κατά την οποία το υποκείμενο της πεποίθησης που πιστεύει σε κάτι σχετίζεται με ορισμένο τρόπο με το αντικείμενο της πεποίθησής του, και συγκεκριμένα με μια πρόταση»³⁴ Για να

³¹ M. Williams, (2000) σελ. 15, B. Russell (1912), σελ. 42. Η γνώση όπως περιγράφεται στη πρόταση Δ μοιάζει με τον ορισμό που δώσαμε πρώτο μέρος της ανάλυσής της γνώσης (τις αισθητηριακές, αλληλεπιδρά) και εκφράζει την ίδια βεβαιότητα που χαρακτηρίζει και τις προτάσεις Α και Β (σελ. 12) αλλά και τους ίδιους γλωσσικούς περιορισμούς που περιγράψαμε παρακάτω.

³² M. Williams, ο.π.

³³ ό.π. σελ. 14

³⁴ Μ.Πουρνάρη, (2013) σελ. 16-17

αποκτήσει γνωσιακό χαρακτήρα μια πρόταση σημαίνει να της αποδώσουμε ένα χαρακτήρα βεβαιότητας, ένα κύρος που φέρει ένα χαρακτήρα κανονιστικότητας (normative status). «Η γνώση είναι ένας τίτλος τιμής» ο οποίος αποδίδεται όταν η δήλωση ενός υποκειμένου ικανοποιεί συγκεκριμένες συνθήκες. Θα λέγαμε πως δεν καθορίζει μόνο «το πώς γνωρίζουμε αλλά και το πώς πρέπει, οφείλουμε ή δικαιολογούμαστε (entitled) να πιστεύουμε»³⁵. Οι επιστημικές μας κρίσεις γίνονται κρίσεις αξίας και αυτό που χαρακτηρίζουμε ως γνώση αποκτά μια αξιολογική διερεύνηση που τοποθετεί σε επίπεδα σημαντικότητας τις μεθοδολογικές μας επιλογές ανάλογα με τη γνωσιακή τους αξία. Εφοδιασμένοι λοιπόν με την απαραίτητη μεθοδολογία θα μπορέσουμε να απαντήσουμε στο πως αποκτάμε γνώση όχι μόνο με αυτόν το στενό τρόπο αλλά και με τον ευρύτερο που περιγράψαμε παραπάνω³⁶.

2.4 Ορισμός πεποιθήσεων γνώσης

Που, όμως, στις πεποιθήσεις μας μπορούμε να εντοπίσουμε τη γνώση και πως μπορούμε να την προσδιορίσουμε ως μια κατάσταση που διαφοροποιείται προνομιακά από τις άλλες αναφορές; Για να στηρίξουμε τα προλεγόμενα της παρούσας μελέτης, οφείλουμε να θέσουμε ένα πλαίσιο κύρους για τις ποιότητες που πρέπει να φέρει η γνώση ώστε να διαφοροποιείται με τις καταστάσεις μη γνώσης. Παράλληλα, επειδή η γνώση λειτουργεί αυτοπροσδιοριστικά αναπόφευκτα δε μπορεί παρά να έχει χαρακτήρα αλήθειας. Δεν θα μπορούσαμε να γνωρίζουμε κάτι ψευδώς αφού η ίδια η γνώση λειτουργεί ως τεκμήριο για την εγκυρότητα των προτάσεων μας. Το κύρος των προτάσεων που χρησιμοποιούμε εμφανίζεται γλωσσικά στις έγκυρες συνδέσεις που εμφανίζουν οι λέξεις με το νόημα που φέρουν και το συνολικότερο νόημα των προτάσεων που παράγεται. Σε συνδυασμό με τα παραδείγματα και τις δεσμεύσεις που θέσαμε παραπάνω η αναζήτηση μιας ικανοποιητικής ανάλυσης της γνώσης θα πρέπει να καταλήγει σε έννοιες που όχι

---

³⁵ M.Williams, (2000) σελ. 11

³⁶ Η να αποκαλύψουμε την αδυναμία της κλασικής ανάλυσης να δώσει λύσεις στα ζητήματα της γνώσης ως λειτουργίας απόδοσης του απαιτούμενου κύρους

μόνο είναι ικανές να μας αποδώσουν τον όρο γνώση αλλά και αναγκαίες³⁷. Όπως μας αναφέρει και ο Williams οι έννοιες που αναζητάμε πρέπει να ικανοποιούνται όλες αλλιώς δεν μιλάμε για γνώση. Συνεπώς, ο κάθε όρος πρέπει να είναι αναγκαίος να ορίσει τι είναι γνώση αλλά όχι ικανός και το σύνολο των αναγκαίων όρων είναι ικανό να επικυρώσει το αίτημα που πρέπει να ικανοποιούν οι προτάσεις για να οριστούν ως γνώση. Αρχικά μπορούμε να αναρωτηθούμε τι δεν είναι γνώση. «Στους φιλοσόφους από την εποχή του Πλάτωνα μέχρι σήμερα φαίνεται να υπάρχει μια σχετική ομοφωνία στο ότι η γνώση αποκλείει τα παρακάτω: άγνοια, σφάλμα και απλή άποψη»³⁸. Αυτό είναι και ένα σημείο στο οποίο βασίστηκαν οι αναλυτικοί φιλόσοφοι κατά την ανάλυση της γνώσης, σε αρμονία με την παραπάνω ανάλυση. Φαίνεται πως υπάρχει στην επιστολογική παράδοση μια τάση να συνδέεται η γνώση με τη βεβαιότητα. Δεν αποτελεί, λοιπόν, έκπληξη το γεγονός πως η κλασική ανάλυση της γνώσης μας λέει:

ο X γνωρίζει πως p αν και μόνο αν

- Ο X πιστεύει πως p (έχει τη πεποίθηση πως p)
- Το p αληθεύει
- Η πεποίθηση του X είναι ικανοποιητικά δικαιολογημένη

Η γνώση, λοιπόν, αναλύεται στο παρακάτω τριμερή ορισμό: αληθής και δικαιολογημένη πεποίθηση. Για να καταλήξουμε στο παραπάνω ορισμό θα πρέπει να λάβουμε υπόψη όλη τη παραπάνω ανάλυση που χαρακτηρίζει τις αναφορές των ενεργημάτων της αίσθησής μας κατά την αλληλεπίδρασή της με τον εξωτερικό κόσμο και να δούμε πως αυτά τα χαρακτηριστικά εμφανίζονται στα ανώτερα επίπεδα αναφορών δηλαδή της γλώσσας και των νοημάτων (τα γνωσιακά). Όπως η αλληλεπίδραση των μερών εμπεριέχει την αλήθεια των δυνάμει αναφορών της έτσι και η προτασιακή γνώση πρέπει να φέρει το χαρακτήρα της αλήθειας (αποκλείοντας το ψεύδος) μορφοποιημένες σε πεποιθήσεις (αποκλείοντας την άγνοια). Όμως εδώ μπαίνει κι ένα επιπλέον χαρακτηριστικό που δεν εμφανίζεται στις απλές αλληλεπιδράσεις των πραγμάτων (ή ακόμα και της απλής αίσθησης) και αυτό είναι

³⁷ Εδώ εφαρμόζουμε το κανονιστικό χαρακτήρα της επιστημολογικής μας μελέτης. Δεν μελετάμε το τι γνωρίζουμε αλλά το πώς και το πώς θα έπρεπε να γνωρίζουμε.

³⁸ ό.π. 16

η δικαιολόγηση. Σίγουρα η γνώση δε μπορεί να αναφέρεται σε πεποιθήσεις που τυγχάνει να είναι αληθείς χωρίς να έχουν ένα χαρακτήρα τεκμηρίωσης. Το να πούμε πως τώρα βρέχει μπορεί να είναι αληθές την συγκεκριμένη στιγμή αλλά αυτό αποτελεί ένα τυχαίο γεγονός της εκάστοτε χρονικότητας δηλαδή πρέπει να δικαιολογούμε ικανοποιητικά τη πεποίθηση του ότι τώρα βρέχει. Η γνώση δε μπορεί να είναι απλώς το σύνολο των αληθών πεποιθήσεων μιας γλώσσας ή των αληθών προβλέψεων που τυγχάνει να δηλώσουμε. Η συνθήκη της ικανής δικαιολόγησης (justified) αποκλείει την περίπτωση κατά τύχη αληθούς πεποίθησης (αποκλείοντας την απλή άποψη) και εισάγει ένα διϋποκειμενικό παράγοντα στη επιστημολογική μελέτη. Παρόλο που η κλασική ανάλυση το όρου γνώση φαίνεται να δηλώνει τους όρους αλήθειας μιας πρότασης, μέσω του χαρακτήρα της δικαιολόγησης κάνει κάτι πολύ περισσότερο από αυτό αφού δηλώνοντας πως γνωρίζουμε κάτι δεσμευόμαστε για την αλήθεια της πεποίθησης που αναφέρουμε. Η δέσμευση αυτή αποδίδει έναν ελέγξιμο καθεστώς που μας επιτρέπει να διαχωρίσουμε τις απλές απόψεις από τις αληθείς πεποιθήσεις. Φυσικά, θα ήταν οξύμωρο να θεωρήσουμε κάποιου είδους ψευδούς γνώσης και για αυτό το λόγο η ψευδής γνώση (εάν σήμαινε κάτι αυτό) θα εννοούσε κάτι που νομίζαμε ότι είναι γνώση αλλά τελικά αποδείχθηκε το αντίθετο³⁹. Η ανάλυση της γνώσης σε αληθή, δικαιολογημένη πεποίθηση φαίνεται να ικανοποιεί τις απαιτήσεις που περιγράψαμε παραπάνω όμως κάθε όρος της ανάλυσης εμφανίζει τα δικά του προβλήματα ορισμού. Πάνω σε αυτά τα ζητήματα έχει επιδιώξει να δώσει απαντήσεις επιστημολογία με διάφορους βαθμούς επιτυχίας κάθε φορά. Παρακάτω θα δούμε συνοπτικά κάποια ζητήματα που εμφανίζονται για τον κάθε όρο ξεχωριστά.

---

³⁹ ό.π. σελ. 19

2.5 Το πρόβλημα της πεποιθήσης

- Η πεποίθηση που έχει προτασιακό χαρακτήρα (όπως είδαμε παραπάνω) συνιστά γλωσσική σχέση η φύση της οποίας αποτελεί χαρακτήρα που δεν είναι δεδομένος και αποτελεί σημείο οντολογικής διερεύνησης. Τα παρακάτω χαρακτηριστικά των πεποιθήσεων φαίνεται να αποτελούν κοινό τόπο των γνωσιολογικών θεωριών:
- είναι διαθεσιακές έννοιες
- είναι σχέσεις νοητικής κατάστασης του υποκειμένου της πεποιθήσης και ενός αντικειμένου

Κατά την Πουρνάρη τρεις είναι οι κυριότερες θεωρήσεις για τη φύση της πεποιθήσης⁴⁰:

Η πρώτη θεώρηση ορίζει την πεποίθηση ως μια συμπεριφορική προδιάθεση ορισμένου είδους. Η πεποίθηση πως η δεξιά στροφή θα με οδηγήσει στο προορισμό μου αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα. Τα ζητήματα που δημιουργούνται είναι δύο: Πρώτον, το γεγονός ότι έχω μια διάθεση προς μια συμπεριφορά δεν μας εξηγεί τους λόγους για τους οποίους την έχω και δεύτερον οι πράξεις προς τις οποίες αναπτύσσεται η συμπεριφορική προδιάθεση εξαρτώνται από άλλες πεποιθήσεις οπότε εμφανίζεται μια κυκλικότητα.

Σύμφωνα με τη δεύτερη θεώρηση η πεποίθηση μορφοποιείται από τη σχέση του υποκειμένου με αφηρημένες, γλωσσικές ή νοητικές προτάσεις. Οι πεποιθήσεις, ως προτάσεις, εξαρτώνται από την μελέτη των όρων ύπαρξης των οντοτήτων της γλώσσας. Αν θεωρηθούν ως αφηρημένες οντότητες τότε η πρόσβαση στους προτασιακούς όρους έχει χαρακτήρα βεβαιότητας και διακατέχεται από διυποκειμενικότητα. Όμως αυτές οι αφηρημένες οντότητες δεν μπορούν να εντοπιστούν κάπου παρά μόνο να τεθούν αξιωματικά (σαν πλατωνικά αντικείμενα-ιδέες). Η εναλλακτική θεώρηση της έκφρασης των πεποιθήσεων στο πλαίσιο μιας γλώσσας απαιτεί την εξοικείωση του υποκειμένου με κάποια γλώσσα που περιγράφει τη πεποίθηση. Το νόημα των προτασιακών πεποιθήσεων αυτού του τύπου (πρόταση δείγμα, sentence token) συνδέεται με συγκεκριμένα εμπειρικά

---

⁴⁰ Μ. Πουρνάρη, (2013) σελ. 16-17

συμβάντα. Το πρόβλημα που δημιουργείται είναι πως απουσία εξοικείωσης με μια γλώσσα σημαίνει την απουσία πεποίθησης. Το πρόβλημα αυτό, θεωρητικά, λύνεται θέτοντας αφηρημένες γλωσσικές οντότητες, τις γλωσσικές προτάσεις τύπους (sentence type) που υποκαθιστούν το ρόλο των εμπειρικών συνδεδεμένων νοημάτων. Όμως το πρόβλημα των αφηρημένων οντοτήτων επιστρέφει μαζί με την απουσία φυσικής τεκμηρίωσης των πεποιθήσεων (που θα απαιτούσε τη διαμεσολάβηση ενός δείγματος πρότασης). Ένα ζήτημα που συνοδεύει τη γλωσσική θεώρηση των πεποιθήσεων είναι η χρήση διαφορετικών γλωσσών για την έκφραση ίδιων πεποιθήσεων. Υπάρχει κάποιο κριτήριο με βάση το οποίο «αποδεχόμαστε ή αποκλείουμε συγκεκριμένους τύπους προτάσεων»; Και πως μπορούμε να ορίσουμε το ζήτημα της συνωνυμίας που θα μας δώσει τις απαραίτητες συνδέσεις σύνδεσης του νοήματος στις γλώσσες⁴¹;

Κατά την τρίτη θεώρηση (που αποτελεί και τη παραδοσιακή άποψη) το αντικείμενο της πεποίθησης είναι νοητική πρόταση. Η νοητική πρόταση δεν είναι μια γλωσσική πρόταση αλλά αποκτά το χαρακτήρα σκέψης και είναι ανεξάρτητη από κάποια μορφή έκφρασης. Αυτές δε χρειάζεται να αναφέρονται σε γεγονότα που συμβαίνουν στην άμεση χρονικότητα (εδώ και τώρα) αφού μπορούν να τεθούν και ως πάγιες πεποιθήσεις, δηλαδή νοητικές προτάσεις αποθηκευμένες στη μνήμη. Η νοητικές προτάσεις μπορούν να εκφράζονται ή και να μην εκφράζονται σε κάποια γλώσσα χωρίς η ίδια η σκέψη να απαιτεί κάποια ιδιαίτερη γλώσσα της σκέψης. Όμως, εάν οι νοηματικές προτάσεις οριστούν μέσω της σκέψης (η φύση των οποίων παραμένει σκιώδης) που έχει καθαρά ιδιωτικό χαρακτήρα (μέσω της ενδοσκοπησης) τότε αδυνατούμε να ερμηνεύσουμε το πώς μπορούμε να υποστηρίξουμε την δυνατότητα κοινών πεποιθήσεων. Το πλεονέκτημα της γλωσσικής ερμηνείας των πεποιθήσεων είναι πως η γλώσσα είναι κοινή και διϋποκειμενική. Εάν τη θεμελιώναμε στη σκέψη τότε η γλώσσα θα έχανε το νοηματικό χαρακτήρα της επικοινωνιακότητας. Ο Sellars θα δώσει τη δική του εξήγηση όσον αφορά το χαρακτήρα των σκέψεων μέσω του μύθου του Τζόουνς

---

⁴¹ Η Πουρνάρη υποστηρίζει πως εάν τεθεί ένας αφηρημένος τύπος πρότασης στον οποίο αντιστοιχούν πάντα συγκεκριμένες προτάσεις. Αυτό όμως ενέχει τις δικές του δυσκολίες (όπως ο ορισμός μιας νέας ομάδας οντοτήτων και άρα σχέσεων με το υποκείμενο) που όμως ξεφεύγει το εύρος της παρούσας μελέτης.

αποδίδοντάς τες ως «οντότητες του λόγου» επαναφέροντας το επιστημικό τους κύρος στο οργανωμένο πεδίο της γλώσσας.⁴²

2.6 Το πρόβλημα της αλήθειας

Φυσικά οι πεποιθήσεις χωρίς το χαρακτήρα της αλήθειας δεν θα μπορούσαν να έχουν το χαρακτήρα της γνώσης. Όμως είναι εύκολο να προσδιορίσουμε το χαρακτήρα της αλήθειας; Όπως είδαμε και παραπάνω μπορεί να έχουμε γνώση για κάτι το οποίο εν τέλει δεν ήταν γνώση αλλά δεν θα μπορούσαμε να το ξέρουμε εκ των προτέρων. Το πρόβλημα φαίνεται να ξεκινάει από τις δυσκολίες της δικαιολόγησης, όμως, όπως θα δούμε έχει προεκτάσεις και στο κριτήριο της αλήθειας. Για να μπορέσουμε να το καταλάβουμε αυτό θα πρέπει να δώσουμε ένα επαρκή ορισμό για την αλήθεια. Δύο είναι οι κύριες θεωρίες που φιλοδοξούν να ορίσουν την αλήθεια:

- Η αλήθεια ως αντιστοιχία
- Η αλήθεια ως συνοχή

«Σύμφωνα με τη θεωρία της αλήθειας ως αντιστοιχίας μια πρόταση είναι αληθής όταν αντιστοιχεί σε μια πραγματική κατάσταση»⁴³ δηλαδή όταν περιγράφει (απεικονίζει) τους τρόπους με τους οποίους υπάρχουν τα πράγματα του κόσμου. Αυτή η θέση είναι αρκετά προβληματική καθώς είναι δύσκολο να τεθεί ένα μεθοδολογικό πλαίσιο με βάση το οποίο θα στοιχίζονται προτασιακές και μη προτασιακές οντότητες. Παράλληλα, οι προτάσεις που αφορούν το μη πραγματικό, οι αξιολογικές προτάσεις και οι μη εμπειρικές (μαθηματικές) προτάσεις δεν θα μπορούσαν να προσδιοριστούν ως προς τη τιμή αλήθειας. Ακόμη και αν μπορούσαν να ξεπεραστούν τα παραπάνω προβλήματα η αναφορά των αληθών προτάσεων ως αντιστοιχίας με το πραγματικό θα χρειαζόταν τεκμηρίωση ως προς την εγκυρότητα της πράγμα που θα απαιτούσε μια επιπλέον γνώση του πως είναι ο κόσμος. Άρα θα

---

⁴² Ο Sellars (W. Sellars (2005), σ. 126) αναφέρεται στις σκέψεις ως συνδεδεμένες με τη γλώσσα. Το να θεωρήσουμε τη σκέψη ως νοητική οντότητα ανεξάρτητη της γλώσσας είναι κάτι που παραβλέπει την επιστημικότητα (ή τη λογικότητα) των νοητικών προτάσεων. Το να τεθούν οι σκέψεις ως αυθύπαρκτες προτασιακές οντότητες μας οδηγεί ξανά στο δεδομένο. Η θέση του αυτή στηρίζεται στο συνολικότερο του εγχείρημα κατά του δεδομένου που θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω.

⁴³ Μ. Πουρνάρη, (2013) σελ. 22

απαιτούταν η γνώση του πραγματικού κόσμου προτού οι προτάσεις αλήθειας λειτουργήσουν ως κριτήριο γνώσης. Η προσέγγιση της αλήθειας ως συνοχής αποτελεί μια διαφορετική προσέγγιση η οποία ορίζει πως η αλήθεια των προτάσεων καθορίζεται από τους όρους που συγκροτούνται τα εκάστοτε προτασιακά σύνολα. Η συνοχή ενός προτασιακού συστήματος, όμως, όπως κι αν θεμελιωθεί δε μπορεί να ορίσει την αλήθεια ως σχέση ανάμεσα στις προτάσεις και τη μη προτασιακή πραγματικότητα. Αυτό το πρόβλημα αποτρέπει τη χρήση της αλήθειας από τη γνώση του πραγματικού κόσμου οπότε η γνώση απομακρύνεται από τις υπαρκτικές καταστάσεις των πραγμάτων.

Η «παραδοσιακή αριστοτελική διάκριση της αλήθειας χωρίζεται στην αναγκαία αλήθεια και τη ενδεχομενική»⁴⁴. Οι αναγκαίες αλήθειες είναι αυτές των οποίων η άρνηση δεν είναι δυνατή και αποτελεί αντίφαση (όπως οι αλήθειες της λογικής και οι μαθηματικοί). Οι ενδεχομενικές αλήθειες είναι αυτές που η άρνησή τους δεν θα αποτελούσε λογική αντίφαση. Ο Kant θα ορίσει τις αλήθειες σε αναλυτικές και συνθετικές σε αντιστοιχία με τις αναγκαίες και ενδεχομενικές. Οι αναλυτικές αλήθειες είναι αυτές που εμπεριέχονται στο νόημα των όρων που περιγράφουν. Οι συνθετικές αλήθειες είναι αυτές που δεν απορρέουν από το νόημα των όρων και απαιτούν εμπειρική δραστηριότητα. Με τις αναλυτικές αλήθειες έχουν συνδεθεί και οι *a priori* προτάσεις, δηλαδή προτάσεις που δεν απαιτούν εμπειρική επικύρωση ενώ με τις συνθετικές οι *posteriori* δηλαδή αυτές που επικυρώνονται μέσω εμπειρικών εποπτειών. Όπως θα δούμε παρακάτω ο Kant επεδίωξε θεμελιώσει τους όρους έκφρασης της νόησης υπερβατικά συνδέοντας την αναγκαιότητα των *a priori* αληθειών με τη συνθετικότητα της εμπειρικής εποπτείας. Με αυτό τον τρόπο προσπάθησε να συμφιλιώσει τα δύο φαινομενικά αντίθετα φιλοσοφικά ρεύματα του εμπειρισμού και του ιδεαλισμού κατά την γέννηση της γνώσης. Θα δούμε όμως ότι η αναλυτικότητα δεν είναι τόσο εύκολο να οριστεί και ο χαρακτήρας της αλήθειας θα κινδυνεύσει να αποκτήσει σχετικιστικά χαρακτηριστικά. Παρόλα αυτά, το αίτημα της αλήθειας είναι καίριο για τη πραγματιστική συνάφεια και την τεκμηριωτική ορθότητα των πεποιθήσεων που φιλοδοξούν να ονομάζονται γνώση.

---

⁴⁴ ό.π. σελ. 26

2.7 Το πρόβλημα της δικαιολόγησης

Όπως αναφέραμε και παραπάνω η συνθήκη της δικαιολόγησης είναι αυτή που μετατρέπει τις τυχαίες αληθείς πεποιθήσεις σε προτάσεις γνώσης που έχουν έναν κανονιστικό χαρακτήρα. Το να απαντάμε σωστά σε απαντήσεις πολλαπλής επιλογής κατά τύχη ή το να μαντεύουμε ορθά το αποτέλεσμα του ζαριού δεν αποτελεί γνώση. Όμως δεν αποτελεί και ορθή 'πεποίθηση'. Το να πούμε πως μια πεποίθηση συμβαίνει με σωστό τρόπο περιλαμβάνει κάποιου είδους δικαιολόγηση. Και σίγουρα μπορούμε να δούμε πως οι έννοιες πεποίθηση, αλήθεια και δικαιολόγηση εμφανίζουν βαθιές συνδέσεις. Ο Williams μας δίνει κάποιους λόγους για αυτό. Η δικαιολόγηση επιφέρει μιας μορφής επιστημολογικού κύρους στις πεποιθήσεις μας. Παρόλο που οι αληθείς πεποιθήσεις μας συνδέουν με τον κόσμο χρειαζόμαστε μια αξιόπιστη μεθοδολογία δικαιολόγησης για την απόκτησή τους. Με αυτό τον τρόπο οι πεποιθήσεις μας αποκτούν συστηματικό κύρος και η δικαιολόγηση συνδέεται με τη κατανόηση. Δικαιολογώντας, λοιπόν, τις πεποιθήσεις μας οδηγούμαστε στη σταθερότητα της γνώσης⁴⁵. Για να αποκτήσει το χαρακτήρα της δικαιολόγησης μια πεποίθηση τότε θα πρέπει «να στηρίζεται σε καλούς λόγους ή κατάλληλα τεκμήρια»⁴⁶ και να διακρίνεται από «επιστημική ευθύνη»⁴⁷. Αυτό όμως δε σημαίνει πως η δικαιολόγηση δεν επιδέχεται σφάλμα. Για να το καταλάβουμε αυτό θα πρέπει να κατανοήσουμε το προτασιακό χαρακτήρα που αναλαμβάνει η δικαιολόγηση⁴⁸. Σύμφωνα με τη κλασική θεώρηση οι προτάσεις που χρησιμοποιούνται για τη δικαιολόγηση μπορούν να χαρακτηριστούν είτε ως συναγωγικές, όταν στηρίζονται σε άλλες πεποιθήσεις για την εγκυρότητά τους, είτε

⁴⁵ M. Williams (2000) σελ. 21. Εδώ ο Williams μας παρουσιάζει τη σημαντικότητα της δικαιολόγησης των αληθών πεποιθήσεων. Αν και η συνθήκη της δικαιολόγησης φαίνεται να οδηγεί σε ένα συνεκτικό σύστημα αληθών πεποιθήσεων κάτι τέτοιο δε συμβαίνει, παρά τις πλατωνικές απαιτήσεις, για λόγους που θα δούμε παρακάτω.

⁴⁶ M. Πουρνάρη, (2013) σελ. 28

⁴⁷ Αυτός είναι όρος που χρησιμοποιεί και ο Williams (epistemic responsibility) για να υπογραμμίσει τη κοινωνική προέκταση της δικαιολόγησης. Θεωρώντας δικαιολογημένες τις πεποιθήσεις μας φέρουμε ευθύνη για την αλήθεια τους. Παράλληλα, δε πρέπει να ξεχνάμε πως η απόδοση της έννοιας γνώση σε μια πεποίθηση τρίτου αποτελεί απόδοση ενός τίτλου τιμής και αποδοχής των επιστημικών κριτηρίων του (M. Williams (2000) σελ. 23)

⁴⁸ Αυτό το σημείο είναι πολύ σημαντικό εφόσον ενοποιεί όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά (αλήθεια και πεποίθηση) και θα αποτελέσει σημείο περαιτέρω διερεύνησης κατά την ανάπτυξη του προβληματισμού της παρούσα εργασίας.

ως μη συναγωγικές όταν στηρίζονται στα δεδομένα της αντίληψης⁴⁹. Παράλληλα μπορούν να διακριθούν σε αδιαμφισβήτητες όταν είναι συμπεράσματα παραγωγικών συλλογισμών (όπου η άρνησή τους θα αποτελούσε και άρνηση της αλήθειας των προκείμενων προτάσεων) και σε αμφισβητητές όταν το συμπέρασμά τους στηρίζεται στην επαγωγή. Για να λειτουργήσει, λοιπόν, μια πεποίθηση ως γνώση σίγουρα θα πρέπει ένα χαρακτήρα, αν όχι απόλυτο, τουλάχιστον αδιαμφισβήτητο, για το φορέα της εκάστοτε πεποίθησης, τη συγκεκριμένη στιγμή. Μπορεί να κάνουμε λάθος στις εκτιμήσεις μας ακόμα και όταν θεωρούμε πως είμαστε δικαιολογημένοι να έχουμε κάποια αληθή πεποίθηση⁵⁰. Μπορεί, λοιπόν, να έχουμε ικανοποιήσει το τρίπτυχο που ορίζεται από τη κλασική ανάλυση της γνώσης αλλά και πάλι αυτό να μην είναι αρκετό για να καταλήξουμε σε ασφαλή και σίγουρα συμπεράσματα.⁵¹

---

⁴⁹ Τη φύση των οποίων προσπαθήσαμε να σκιαγραφήσουμε παραπάνω

⁵⁰ Όπως μας έδειξαν και, για παράδειγμα, τα αντιπαραδείγματα του Gettier σχετικά με την έλλειψη γνωσιακής ισχύος κάποιων πεποιθήσεων μας ακόμα κι όταν αυτές είναι και αληθείς και δικαιολογημένες.

⁵¹ Υπάρχουν ακόμα και θεωρίες που απορρίπτουν την αναγκαιότητα της δικαιολόγησης για τον ορισμό της γνώσης όπως μας λέει και Williams παραθέτοντας τη θεωρία της αιτιότητας του Goldman κατά την οποία «η πεποίθηση πως *p* μετράει σαν (counts as) γνώση αν και μόνο αν προκαλείται από το γεγονός πως *p*» (Williams, 2000, σελ. 29). Με αυτό τον τρόπο, δεν πρέπει η δικαιολόγηση απλώς να συνοδεύεται από την αιτιότητα, αλλά η γνώση δεν έχει καμία ουσιαστική (essential) σχέση με τη δικαιολόγηση. Ο Williams όμως θεωρεί κάτι τέτοιο αρκετά περιοριστικό για τη γνώση. Πέραν του προβλήματος του περιορισμού υπάρχει και η δυσκολία γνωσιακού προσδιορισμού προτάσεων ή πεποιθήσεων που δεν μπορούμε να δώσουμε σαφή εικόνα αιτιότητας (causation) όπως οι μαθηματικές προτάσεις.

3. Επιστημολογικές Θεωρίες: Από την αμφισβήτηση στη Θεμελίωση

Είναι πλέον ξεκάθαρο πως η επιστημολογία έχει να αντιμετωπίσει αρκετά ζητήματα για να μπορέσει να περιγράψει με σαφήνεια και αποτελεσματικότητα τη γνώση. Ένα σημείο στο οποίο θα ήταν σκόπιμο να σταθούμε αποτελεί το πρόβλημα της αδιαμφισβήτητης και δικαιολογημένης δικαιολόγησης. Το ζήτημα της τεκμηρίωσης των προτάσεων και των πεποιθήσεων που θέτει, αλλά παράλληλα και την αλήθεια που απαιτεί (όταν κρίνονται για το γνωσιακό τους καθεστώς) είναι ένα κοινό σημείο το οποίο έχει αποτελέσει πόλο έλξης, όχι μόνο αυτής της μελέτης, αλλά και πολλών φιλοσοφικών προβληματισμών. Παρόλο που οι προτάσεις μπορούν να χωριστούν σε αναλυτικές και σε συνθετικές ανάλογα με τη τεκμηριωτική τους κανονιστικότητα θα δούμε πως το περιεχόμενό τους δεν είναι τόσο εύκολο να οριστεί με ακρίβεια. Τα προβλήματα που εμφανίζονται είναι τα εξής: Οι αναλυτικές προτάσεις δε μας λένε τίποτα καινούργιο για τα αντικείμενα της αναφοράς τους. Δεν μπορούμε να ‘μάθουμε’ κάτι καινούργιο για αυτά μέσω των αναλυτικών προτάσεων οπότε χρησιμοποιώντας τις ως δικαιολογήσεις πεποιθήσεων απλώς περιγράφουμε το τι ήδη γνωρίζουμε. Είναι δύσκολο να μπορέσουμε να φανταστούμε τον όρο αναλυτικές πεποιθήσεις αφού ως αναλυτικές δεν θα ήταν πεποιθήσεις αλλά αλήθειες⁵². Οι συνθετικές προτάσεις είναι αυτές που έχουν που έχουν επαγωγικό χαρακτήρα και το περιεχόμενό τους υπερβαίνει το νόημα των αναφορών τους. Οπότε η γνώση φαίνεται να προέρχεται από τις συνθετικές προτάσεις. Ο Kant σχολιάζοντας αυτό το φαινόμενο αναφέρει πως θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε

---

⁵² Αυτό βέβαια συμβαίνει μόνο όταν έχουμε στο νου μας μια απόλυτη μορφή αναλυτικότητας. Ο Σ. Ψύλλος και η Δ. Χριστοπούλου (2011) σελ. 49-69 μας δίνουν και άλλες επιλογές κατά τις οποίες ένας συλλογισμός μπορεί να τεκμηριωθεί αναλυτικά σε ένα σύστημα σχέσεων χωρίς το ίδιο το σύστημα να απαιτεί τεκμηρίωση.

Με βάση τη συσχέτιση της δικαιολόγησης και της αλήθειας μπορούμε να ανατρέξουμε και στον Williams που περιγράφει πως ο Fogelin (Fogelin, 1994) έθεσε τη δικαιολόγηση:

- το υποκείμενο δικαιολογημένα πιστεύει πως p
- οι λόγοι του υποκειμένου εδραιώνουν την αλήθεια του p

για να αποφύγει τα προβλήματα που έθεσε ο Gettier στο αν και κατά πόσον η δικαιολόγηση αρκεί για να μπορούμε να έχουμε αληθή γνώση.

«τις πρώτες (τις αναλυτικές) κρίσεις διευκρίνησης και τις τελευταίες κρίσεις ενίσχυσης» αφού οι πρώτες δεν προσθέτουν τίποτα καινούργιο στην έννοια που αναφέρουν (αποτελούν ανάλυση της έννοιας αυτής)⁵³ ενώ οι τελευταίες προσθέτουν κάτι που δεν υπήρχε στις έννοιες που αναφέρουν και δεν θα μπορούσε να εξαχθεί από αυτές μέσω ανάλυσης⁵⁴. Για να μπορέσουν να αποκτήσουν κύρος οι συνθετικές προτάσεις και άρα να λειτουργήσουν δικαιολογητικά στις πεποιθήσεις μας θα πρέπει να αποφύγουν δύο κύρια προβλήματα που εμφανίζονται στις αναγωγικές δικαιολογήσεις: Η κυκλικότητα και η εις άπειρον αναγωγή. Η κλασσική αντιμετώπιση των παραπάνω ερωτημάτων απαντάται στην αναζήτηση ικανοποιητικών θεμελίων τα οποία συγκροτούν τη διαδικασία της εννοιολόγησης και αποδίδουν επιστημικό κύρος στις συναγωγές μας.

3.1 Σκεπτικισμός

Το εάν υπάρχουν ικανοποιητικές λύσεις που αποφεύγουν τα παραπάνω προβλήματα που διέπουν το χαρακτήρα της δικαιολόγησης αποτελεί ένα ερώτημα που φαίνεται, για κάποιους, να μην έχει απάντηση. Για να μπορέσουμε να σπάσουμε την εις άπειρον αναγωγή των συνθετικών συλλογισμών πρέπει να τεθούν συγκεκριμένες απόλυτες και αναμφισβήτητες αρχές. Ποιες όμως μπορούν να λειτουργήσουν ως τέτοιες; Κάθε υποψήφια αρχή μπορεί να αμφισβητηθεί λογικά καταρρίπτοντας οποιοδήποτε επόμενο αίτημα για γνώση. Το να υιοθετηθεί μια τέτοια απόλυτη σκεπτικιστική άποψη σίγουρα δε φαντάζει γόνιμη, η προσπάθεια όμως να λυθούν τα σκεπτικιστικά ζητήματα έχουν ιδιαίτερη αξία διότι «ανατρέποντας τις φαινομενικά εύλογες προκείμενες που μέχρι πρότινος αποτελούσαν κοινούς τόπους (τα σκεπτικιστικά επιχειρήματα)...θα σηματοδοτήσει τη ριζική αλλαγή απέναντι στο σκεπτικισμό αυτού του είδους»⁵⁵. Ένα σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η ακραία γνωσιολογική απόρριψη είναι όταν τη στρέφουμε εναντίον της. Πως μπορεί ένας ακραίος σκεπτικιστής να εκφράζει απόλυτη βεβαιότητα στην απόρριψη κάθε είδους δικαιολόγηση χωρίς να

⁵³ Ένα παράδειγμα αναλυτικής που μας δίνει είναι: Όλα τα σώματα είναι εκτατά

⁵⁴ Immanuel Kant, *Critique of Pure Reason*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998 σελ. 141 (B 7)

⁵⁵ Μ. Πουρνάρη, (2013) σελ. 30

αντιμετωπίζει αυτοαναφορική ασυνέπεια; Βέβαια, υπάρχει και ο μετριοπαθής σκεπτικισμός ο οποίος προσεγγίζει το πρόβλημα της δικαιολόγησης προσπαθώντας να αποφύγει τις συνέπειες του ακραίου σκεπτικισμού. Παρόλα αυτά τα ζητήματα που εγείρει ο σκεπτικισμός στις εκάστοτε γνωσιολογικές αναλύσεις συνοδεύει κάθε είδους επιστημολογία όχι επειδή η υπέρβαση του σκεπτικισμού αποτελεί τον υπέρτατο στόχο κάθε επιστημολογικής θεώρησης αλλά επειδή η συμφιλίωση με τα επιχειρήματα που προβάλλει ανάγεται σε μια από τις κεντρικές τους δραστηριότητες

3.2 Μεθοδολογικός σκεπτικισμός: η καρτεσιανή λύση

Ο Descartes αξιοποίησε το γνωσιολογικό σκεπτικισμό ακριβώς για απαλλάξει τη γνωσιοθεωρία του από τα θεμέλια που έθεταν αυθαίρετα οι φιλόσοφοι της εποχής του. Αυτά τα θεμέλια, με βάση τη παραπάνω σκεπτικιστική ανάλυση, για να μπορέσουν να λειτουργήσουν τεκμηριωτικά θα πρέπει να τεθούν σαν αξιώματα. Όπως είπαμε και παραπάνω, οι πεποιθήσεις μας αποτελούν γνώση μόνο στο βαθμό που δεν είναι απλώς αληθείς αλλά και δικαιολογημένες- τα κατά τύχη σωστά δε μετράνε. Οπότε, μπορούμε να φανταστούμε μια αλυσίδα πεποιθήσεων η οποία 'μεταδίδει' το καθεστώς θετικής δικαιολόγησης από τη μια πεποίθηση στην επόμενη. Όμως τα προβλήματα της επαγωγής καθιστούν αυτό το μηχανισμό κληροδότησης ανεπαρκή και άρα, εφόσον αποδεχόμαστε το ότι πρέπει να υπάρχει δικαιολόγηση τέτοιου είδους στις γνωσιακές πεποιθήσεις, αναγκαία «πρέπει να υπάρχει κάποιος τρόπος να είναι κάτι δικαιολογημένο χωρίς να πρέπει να δικαιολογηθεί»⁵⁶. Όπως αναφέραμε και παραπάνω τα αισθητηριακά δεδομένα (ή μάλλον ο λόγος περί αισθητηριακών δεδομένων⁵⁷) εμφανίζουν μια βεβαιότητα ως προς τη κατοχή τους. Όταν βλέπουμε ένα κόκκινο χρώμα είμαστε σίγουροι πως βλέπουμε κάτι κόκκινο⁵⁸. Όμως πολλές φορές οι αισθήσεις μας δεν έχουν ανταπόκριση με τη πραγματικότητα διότι είτε είναι ψευδαισθήσεις είτε θα

⁵⁶ Σχολιασμός Sellars από τον R. Brandom στο βιβλίο του Sellars «*Ο Εμπειρισμός και η Φιλοσοφία του Νου*» σ. 146.

⁵⁷ Ένα σημαντικό σημείο από το οποίο θα πιαστεί αργότερα ο Sellars κατά την επίθεση του στη συνολική μορφή των δεδομένων είναι η γλωσσικότητα που διέπει τη κάθε συναγωγική αλυσίδα. Αυτό, όμως, ο Descartes δεν το σχολιάζει διότι ενδεχομένως ο στόχος του είναι άλλος.

⁵⁸ Αυτό που ονομάζει ο Williams ως unconscious inference, M. Williams (2000) σελ. 48

μπορούσαν να συμβαίνουν σε ένα όνειρο. Θα μπορούσαν, κάλλιστα, να αποτελούν προϊόν αυταπάτης. Άρα δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως καλά μη συναγωγικά θεμέλια. Με τον ίδιο σκεπτικισμό, βέβαια, ο Descartes αντιμετωπίζει και τις ιδέες που παρουσιάζονται υπό τη μορφή ιδεών. Είναι αδύνατο να βρούμε προφανείς αλήθειες στο κόσμο που επιδέχονται πλήρη αποδοχή και αυτό που θεωρούμε σωστό θα μπορούσε να είναι ψευδές. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο Descartes θεωρεί πως «ό,τι έχουμε αποδεχτεί μέχρι τώρα ως κυρίως αληθινό και σίγουρο, το έχουμε μάθει από τις αισθήσεις μας ή μέσω αυτών»⁵⁹.

Ο Descartes καταπιάνεται με τη παραπάνω ιδέα και τη χρησιμοποιεί σαν εφελτήριο εκκίνησης της αμφισβήτησης του κύρους της εμπειρικής γνώσης. Ξεκινάει με τη βασική ιδέα πως όλες οι μας αισθήσεις αλλά και οι μέχρι τώρα γνώσεις θα μπορούσαν να αποτελούν αυταπάτες ή παρανοήσεις (τα περιβόητα διαβολάκια που παίζουν με τις αισθήσεις μας) και άρα όλες οι εμπειρικές γνώσεις και εντυπώσεις πρέπει να τεθούν υπό αμφισβήτηση. Κάτι τέτοιο μπορεί να μοιάζει ακραίο αλλά αυτή η αμφισβήτηση αναδύεται από την ανάγκη για αληθή και δικαιολογημένη γνώση, δηλαδή για μια γνώση που αναφέρεται σε κάτι πραγματικό. Εφόσον χρησιμοποιούμε τις εμπειρικές μας αναφορές (παράγωγες από τις *cogitationes*) ως τις μη παράγωγες προκείμενες με βάση τις οποίες θα δικαιολογήσουμε όλες τις επόμενες αποφάνσεις μας τότε ακόμη και η ίδια η ύπαρξή μας μπορεί να αμφισβητηθεί. Οι πηγές των αξιμάτων που θα χρησιμοποιήσουμε για τη συναγωγική τεκμηρίωση της ύπαρξής μας, ακριβώς επειδή τίθενται από τους ανθρώπους είναι επισφαλείς. Επικαλούμενος, λοιπόν, την επιρρέπεια του ανθρώπου σε σφαλερές εντυπώσεις γράφει χαρακτηριστικά: «Υποθέτω, λοιπόν, πως όλα τα πράγματα που βλέπω είναι ψεύτικα. Πείθω τον εαυτό μου πως τίποτα απ' ό,τι μου προβάλλει η σφαλερή μνήμη μου δεν έχει υπάρξει, ούτε οι αισθήσεις μου ούτε το σώμα μου... δεν έπεισα τον εαυτό μου πως δεν υπάρχω; Φυσικά και όχι, εγώ υπάρχω εφόσον έπεισα τον εαυτό μου για κάτι (ή απλώς επειδή σκέφτηκα κάτι)»⁶⁰. Σε αυτή τη φράση συμπυκνώνεται το περίφημο *cogito ergo sum*. Βέβαια θα δούμε πως δεν είναι τόσο απλό αυτό όσο φαίνεται αφού ακόμη και η ίδια η

⁵⁹ René Descartes, «1911 edition of The Philosophical Works of Descartes», translated by Elizabeth S. Haldane, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Cambridge University Press 1996, σελ. 1-7

⁶⁰ό.π. σελ. 1-9

διαδικασία της αμφισβήτησης απαιτεί να είναι γνωστά πολλά περισσότερα για να λάβει χώρα. Φυσικά, η διαδικασία της αμφισβήτησης εμπεριέχει μέσα της αυτονόητα τη λειτουργία της λογικής όπως και ο ίδιος αναφέρει⁶¹. Η νόηση λειτουργεί με κανόνες λογικής (αναγκαιότητας) τους ονομαζόμενους τυπικούς κανόνες με βάση τους οποίους λειτουργεί η λογική κατά τη μελέτη της απόδοσης νοήματος στις λέξεις. Ο Καρτέσιος, λοιπόν, αν και δεν ξεκινάει από το ίδιο σημείο που ξεκινήσαμε αυτή την ανάλυση καταλήγει πως για να είναι δυνατή η γνώση τότε υπάρχει κάποια συνείδηση – νόηση η οποία λειτουργεί ως φορέας γνώσης. Αναλογιζόμενοι την αρχή της ανάλυσής μας θα θυμηθούμε πως με βάση τις οντολογικές δεσμεύσεις που κάναμε κατά την οντολογική πλαισίωση της γνώσης, ως γνώστική μπορεί να χαρακτηριστεί οποιαδήποτε μεταβολή υποστεί το γνωρίζον υποκείμενο. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως για να υπάρχει νόημα να μιλάμε για γνώση με βάση την 1α. απαιτείται ένας φορέας γνώσης.

3.3 Ο υποκειμενικός ιδεαλισμός του Descartes

Μπορεί αυτό να φαίνεται αυτονόητο, όμως, στο πλαίσιο της ικανοποιητικής θεμελίωσης οι σκεπτικιστικές ενστάσεις θα πρέπει να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά. Το επιχείρημα του Descartes μορφοποιείται στη φράση του *cogito ergo sum*, (σκέφτομαι άρα υπάρχω) η οποία θα τον οδηγήσει στη βεβαιότητα ύπαρξης του *ego*. Εφόσον υπάρχουν *cogitationes* ενεργές στη νόηση μου⁶² τότε τεκμηριώνεται η ύπαρξή μου· όλες οι πληροφορίες όμως που λαμβάνω από αυτές απορρίπτονται ως αμφισβητήσιμες και καμία συναγωγή δεν μπορεί να τεκμηριωθεί πάνω τους. Ακόμα και το σώμα μας με τη μορφή και τα χαρακτηριστικά του τίθενται ως μια πιθανή αυταπάτη που προβάλλεται στο νου. Χωρίς σώμα δε μπορούμε να έχουμε αίσθηση και άρα αλληλεπίδραση με τον εξωτερικό κόσμο. Αυτό δε σημαίνει πως παραβιάζεται η οντολογική παραδοχή 2 διότι τότε οι παραστάσεις θα έχαναν την οντολογική ανεξαρτησία και άρα τη παραστατική τους

⁶¹ Υποστηρίζει πως τα πράγματα που είναι πολύ αφηρημένα και πολύ απλά όπως τα πράγματα με τα οποία ασχολείται η αριθμητική ή γεωμετρία είναι δύσκολο να τα αμφισβητήσουμε. Το μόνο που μπορούμε να αμφισβητήσουμε είναι τις αισθήσεις που έχουμε για αυτά.

⁶² Οι ποιότητες αυτές έχουν το χαρακτήρα της παράστασης στη νόηση

δύναμη. Απλώς, το γνωσιακό φαινόμενο θεμελιώνεται στην ύπαρξη του υποκειμένου που παρατηρεί παραστάσεις. Κάτι τέτοιο αυτομάτως απορρίπτει και την ύπαρξη ενός εξωτερικού κόσμου (τουλάχιστον στο βαθμό που θεωρούμε πως υπάρχει) κάτι που μεταφέρει τη νόηση σε πρώτο πλάνο η οποία παράγει τις σκηνές που παρατηρεί. Τελικά, η γνώση για το Descartes ανάγεται στον εαυτό της εφόσον δεν είναι για τίποτα άλλο βέβαιη παρά μόνο για το ότι γνωρίζει πως γνωρίζει κάτι· το πρόβλημα του αναγωγισμού επέστρεψε ξανά. Θα δούμε πως δεν είναι αυτό το μόνο προβληματικό στη θεώρηση του. Θα πρέπει να θυμόμαστε πως, όπως μας έδειξε και ο Quine, η αμφισβήτηση αποτελεί μια έννοια η οποία φέρει ένα συγκεκριμένο εννοιακό φορτίο, ορίζεται δηλαδή με τη κατάσταση του να αμφισβητεί κανείς το οτιδήποτε. Αν και αυτό μπορεί να τεθεί ως ένα προαπαιτούμενο της αποδείξεως της νόησης, ένα λογικό εργαλείο, δεν παύει να απαιτεί την ύπαρξη ενός γνωσιακού πλαισίου που θα το χρησιμοποιήσει δηλαδή θα νοηματοδοτήσει τη κατάσταση της αμφισβήτησης⁶³. Και κάτι τέτοιο αποτελεί γνώση. Το παράδειγμα του Descartes όμως ήταν πολύ ισχυρό, τόσο που επηρέασε ολόκληρη τη δυτική σκέψη. Γιατί αυτό που κατάφερε ήταν να θέσει το υποκείμενο στο κέντρο της γνωσιολογικής διερεύνησης. Και αυτό διότι εξασφάλισε την αδιαμφισβήτητη βεβαιότητα στη νοητική δράση του υποκειμένου θέτοντάς την το σημείο εκκίνησης του μηχανισμού μετάδοσης του επιστημικού κύρους δηλαδή «υπέθεσε πως στόχος της γνωσιολογίας είναι η αναζήτηση τρόπων γνώσης από την εσωτερική σκοπιά (internalism), την οπτική του πρώτου προσώπου, δηλαδή του υποκειμένου που κατέχει τη γνώση»⁶⁴. Η κατεύθυνση της γνώσης ξεκινάει από τα cogitationes και κατευθύνεται εξωτερικά προσπαθώντας να έρθει σε επαφή με τον αμφίβολο εξωτερικό κόσμο. Ο Richard Rorty, στην εισαγωγή του *Έμπειρισμός και Φιλοσοφία του Νου*⁶⁵, αναφέρεται στους οπαδούς αυτής της συνήθειας (με τους όρους του Brandom) ως μιας 'παραστατικής' θεωρίας και τους αντιδιαστέλει με αυτούς που στηρίζουν μια συναγωγική θεωρία. Η παραστατικές θεωρίες θέτουν τα εκάστοτε δεδομένα (τις έννοιες) ως παραστάσεις της πραγματικότητας που

⁶³ Μια παρόμοια προσέγγιση μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και για τα μαθηματικά. Παρόλο που τα μαθηματικά στηρίζονται στη καθαρή λογική συνοχή για χωρίς φυσικές έννοιες και θεωρία δεν μπορούν να μας πουν τίποτα για τον κόσμο.

⁶⁴ Μ. Πουρνάρη (2013) σελ. 36

⁶⁵ Από την εισαγωγή του βιβλίου του W. Sellars, (2005), σ. 20.

προβάλλονται στη νόηση, η τεκμηριωτική δύναμη των οποίων είναι αναμφισβήτητη. Ο προβληματισμός τους, λοιπόν, μεταφέρεται στη προέλευση αυτών των δεδομένων, τη φύση της πραγματικότητας την οποία καταδεικνύουν και την δυσκολία που εμφανίζεται κατά τη προσπάθεια μορφοποίησης των γνωσιακών πεποιθήσεων στηριζόμενες από τις εκάστοτε παραδοχές τους. Από την άλλη μεριά οι υποστηρικτές της συναγωγικής θεωρίας υποστηρίζουν το γεγονός πως οι αισθήσεις μας αποδίδουν μια πραγματικότητα η οποία είναι μορφοποιημένη από συγκεκριμένους αναγκαίους περιορισμούς της νόησης. Οποιαδήποτε περεταίρω γνωσιολογική μελέτη πρέπει να συμμορφώνεται σε αυτούς τους κανόνες. Για αυτό το λόγο εμφανίζεται μια διάκριση ανάμεσα στα αντικείμενα της νόησης μας και τα αντικείμενα κάθε αυτά (τα πραγματικά). Αυτό δε σημαίνει ότι πρέπει να απορρίψουμε εξ ολοκλήρου τη πραγματικότητα απλώς να κατανοήσουμε πως αυτή θα οριστεί με κανόνες του πως θα μπορέσουμε να τη προσεγγίσουμε. Για να κατανοήσουμε όμως την αξία της διαφοροποίησης μεταξύ των δύο αυτών θεωριών θα πρέπει να δούμε τα προβλήματα που δημιουργούνται όταν προσηλωθούμε στη πλευρά του Kant που τον οδήγησε στο σκεπτικιστικό συμπέρασμα πως δεν έχουμε καμία γνώση της πραγματικότητας και την απόπειρα του θεμελιωτισμού να την αναιρέσει.

3.4 Υποκειμενοστρεφής Θεμελιοκρατία

Γιατί όμως μια παραστατική θεωρία δεν μπορεί να πετύχει τη σύνδεση διάνοιας και κόσμου; Για να καταφέρουμε να απαντήσουμε σε αυτή την ερώτηση θα πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε τη φύση της απαίτησης της ύπαρξης παραστάσεων που φέρουν επιστημικό (δικαιολογητικό) κύρος. Η απαίτηση επιστημικών θεμελιών μορφοποιήθηκε σε αυτό που ονομάζουμε θεμελιοκρατία. Κατά τη περιγραφή των οντολογικών δεσμεύσεων της γνώσης καταλήξαμε πως για να υπάρξει γνώση τότε πρέπει να υπάρχει και ένα πλαίσιο γνωστικών αναφορών (1 b.). Αυτό το πλαίσιο αναφορών αναλαμβάνει κεντρικό ρόλο κατά τη θεμελιοκρατία. Από τις θεμελιακές αναφορές θα αναζητηθούν οι αναφορές αυτές που μπορούν να μας μιλήσουν για τις πραγματικές αλληλεπιδράσεις της νόησης. Ως τέτοιες μπορούν να

λειτουργήσουν «μη προτασιακές καταστάσεις αίσθησης και κατ' αίσθησίν αντίληψης όπως ένα αίσθημα πόνου ή μια χρωματική οπτική»⁶⁶. Είδαμε πως η δικαιολόγηση είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη γνώση οπότε αυτό που χρειάζεται μια ισχυρή θεωρία της γνώσης είναι ένα θεμέλιο από το οποίο θα μπορέσει να τεκμηριώσει συναγωγικά τις περεταίρω πεποιθήσεις ώστε αυτές να ανταποκρίνονται στη πραγματικότητα. Αυτή η σχέση είναι που, κατά το θεμελιωτισμό, χαρακτηρίζει τις βασικές πεποιθήσεις και τα δεδομένα της αίσθησης που προσδιορίζονται από το πραγματολογικό τους κύρος. Το βάρος λοιπόν πέφτει στην αναζήτηση των θεμελίων που ονομάζονται βασικές πεποιθήσεις. Ως βασική πεποίθηση ορίζεται μία πεποίθηση που τίθεται ως δικαιολογημένη χωρίς να χρειάζεται να στηριχθεί στη δικαιολόγηση κάποιας άλλης πεποίθησης (μη συναγωγική δικαιολογημένη πεποίθηση) αναιρώντας με αυτόν τον τρόπο την εις άπειρον αναγωγή της δικαιολόγησης. Όλες οι άλλες πεποιθήσεις που οφείλουν να δικαιολογηθούν ονομάζονται μη βασικές και στηρίζουν τη δικαιολόγησή τους πάνω στις βασικές. Είναι εύκολο να κατανοήσουμε πως η αναζήτηση απόλυτων θεμελίων δίχασε τη φιλοσοφική σκέψη ως προς τη φύση της προέλευσης των βασικών πεποιθήσεων ακριβώς λόγω της σημαντικότητάς τους στην οντολογική ερμηνεία της πραγματικότητας⁶⁷. Το πρόβλημα δεν είναι μόνο οντολογικής προτεραιότητας, είναι και αξιακό: εάν δεν μπορέσουν να οριστούν κάποιες δικαιολογητικές πεποιθήσεις ως θεμελιακές τότε αμφισβητείται η ικανότητα γνώσης εξ ολοκλήρου. Ιστορικά, αναπτύχθηκαν δύο φιλοσοφικές παραδόσεις οι οποίες φαίνεται να συγκρούονται ως προς την απόδοση των πηγών των βέβαιων πεποιθήσεων. Και οι δύο εστιάζουν στην φύση της οντολογικής δέσμευσης των οντοτήτων με τις οποίες αλληλεπιδρά η νόηση (όπως την είδαμε στην 2) δηλαδή προσπαθούν να εντοπίσουν τις βασικές πεποιθήσεις στο πεδίο των γνωστικών αναφορών και να τη θέσουν ως το γνωσιακό (δηλαδή το μη συναγωγικό) θεμέλιο. Αυτές μορφοποιήθηκαν από τον υποκειμενοστρεφή χαρακτήρα που ο Descartes απέδωσε στην αναζήτηση των

⁶⁶ M. Πουρνάρη, (2013) σελ. 61

⁶⁷ Εδώ μπορούμε να παρατηρήσουμε την επιρροή της αρχαιοελληνικής αξιωματικής μεθόδου που εφαρμόζεται στη γεωμετρία και τα μαθηματικά: με βάση τα αξιώματα (εδώ βασικές πεποιθήσεις) που είναι αυταπόδεικτα ορθά (ή που στηρίζονται με αυταπόδεικτα έγκυρα βήματα σε κάποιες προφανείς αλήθειες) μπορούμε να φτάσουμε σε όλα υπόλοιπα θεωρήματα. Τη παρομοίωση τη κάνει ο M. Williams (2000) σελ. 38

θεμελιακών πεποιθήσεων της δικαιολόγησης. Διότι (με βάση τη θέση του που είδαμε και παραπάνω) αυτός έθεσε το υποκείμενο στο κέντρο της γνώσης απ' όπου ξεκινάει η θεμελίωση όλου του υπόλοιπου κατασκευάσματος της γνώσης. Βλέπουμε πως ο Descartes, αν και ξεκινάει ως σκεπτικιστής, καταλήγει σε μια θεμελιοκρατική θεωρία προβάλλοντας τη νόηση που φαινόταν ισχυρά θεμελιωμένη στην μορφοποίηση και λειτουργία της γνώσης⁶⁸. Οι επόμενες θεωρίες που αποπειράθηκαν να αναλύσουν το φαινόμενο της γνώσης (ακόμη και αυτές που εξετάζουν τις προϋποθέσεις ύπαρξής της) μέσω δεδομένων δεν μπόρεσαν να ξεφύγουν από την υποκειμενιστική σκοπιά που έλαβε η φύση της τεκμηρίωσης των όρων της εμπειρίας αφού ο χαρακτήρας της αδιαμφισβήτητης γνώσης που λαμβάνουν τα εσωτερικά επεισόδια αποτέλεσε θελκτική αφετηρία της γνώσης, σε τέτοιο βαθμό που ο Ryle αποκάλυψε αυτή την ανάλυση «το επίσημο δόγμα» (official doctrine)⁶⁹. Αυτό, όπως μας λέει και ο Rorty, αποτελεί την απόρροια μιας «κακής φιλοσοφικής συνήθειας που οι βρετανοί εμπειριστές κληρονόμησαν από το Καρτέσιο (Descartes)-της συνήθειας να ρωτάμε αν το πνεύμα καταφέρνει ποτέ να έρθει σε επαφή με τον κόσμο, και να μένουμε σκεπτικοί για το καθεστώς των γνωστικών ισχυρισμών μέχρι να καταδειχθεί μια τέτοια άμεση σχέση»⁷⁰. Ο κεντρικός ρόλος που αναλαμβάνει η νόηση ως υποκειμενική εποπτεία των εμπειριών θα συνοδεύσει στενά τις θεμελιοκρατικές θεωρήσεις που δεν επιχείρησαν να απορρίψουν αυτό το χαρακτηριστικό αλλά έχτισαν πάνω σε αυτό τις θεωρητικές τους δομές. Για αυτό το λόγο η πραγματικότητα (που τίθεται υπό τη καρτεσιανή αμφισβήτηση) πρέπει να θεμελιωθεί εξ αρχής από τη νόησή μας. Είτε αυτή είναι εξωτερική και αλληλεπιδρώντας με τις αισθήσεις μας εσωτερικεύεται και προβάλλεται στη νόησή μας τεκμηριώνοντας τις βασικές μας πεποιθήσεις είτε είναι εσωτερική και παράγεται από τις σκέψεις μας οι οποίες λειτουργούν με μια λογική

⁶⁸ Όπως αναφέρει και ο Russell ο Descartes «εφευρίσκοντας τη μέθοδο της αμφιβολίας και δείχνοντας πως τα υποκειμενικά πράγματα είναι τα πιο βέβαια έκανε κάτι σπουδαίο για τη φιλοσοφία». Αν και ο Russell κρίνει τελικά το συμπέρασμα της απόλυτης βεβαιότητας της νόησης διερωτώμενος για την φύση και τη σταθερότητα του υποκειμένου εφόσον μπορεί άμεσα να είμαστε σίγουροι πως κάτι έχει μια συγκεκριμένη αίσθηση τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή αλλά «όχι πως αυτό το ίδιο κάτι έχει μια διαφορετική εμπειρία την επόμενη». Αυτή η 'αρχέγονη' βεβαιότητα των σκέψεων και των αισθημάτων μας είναι που χαρακτηρίζει και τις μεταγενέστερες θεμελιοκρατικές αναλύσεις, B. Russell, (1912) σελ. 18-19 .

⁶⁹ Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, 60th anniversary edition, Routledge, Oxford, 2009

⁷⁰ Απόσπασμα του R. Rorty από την εισαγωγή του βιβλίου του Wilfrid Sellars (2005), σ. 20.

κανονικότητα και αυτό που ονομάζουμε αίσθηση δεν είναι τίποτα παραπάνω από τη μορφοποίηση των σκέψεων μας στη νόηση⁷¹. Η πρώτη περίπτωση στηρίζει τις βασικές πεποιθήσεις της στην καθαρή εμπειρική αλληλεπίδραση με τον κόσμο (εμπειρισμός) ονομάζοντάς τες αισθητηριακά δεδομένα και η δεύτερη στις έννοιες που είναι εγγεγραμμένες στο νου (ιδεαλισμός) και που μορφοποιούν τον κόσμο. Στη πρώτη περίπτωση ο κόσμος είναι εξωτερικός και προσβάσιμος μέσω των εποπτειών μας και στη δεύτερη ο κόσμος ενυπάρχει στις σκέψεις μας. Θα εστιάσουμε τη μελέτη μας στην ιδεαλιστική θεμελιοκρατία για να προχωρήσουμε στην εμπειριστική. Ο στόχος της παρούσας εργασίας έγκειται στην ανάδειξη των αδυναμιών που εμφανίζονται στη φιλοσοφία όταν τίθενται κάποια αξιωματικά προγλωσσικά δεδομένα που μεταδίδουν το κύρος τους μη συναγωγικά σε βασικές πεποιθήσεις οι οποίες στηρίζουν το οικοδόμημα της γνώσης. Ένα ενδιαφέρον σημείο που μπορούμε να παρατηρήσουμε, όπως θα δούμε και παρακάτω, είναι η ανάδειξη της σημαντικότητας της εμπειρίας στην επαφή μας με τον κόσμο, είτε αυτός τίθεται ανεξάρτητος είτε παραγόμενος από το υποκείμενο.

3.5 Ιδεαλιστική θεμελιοκρατία

Η ιδεαλιστική θεμελιοκρατία παίρνει μια συγκεκριμένη μορφή που, αν και αναγνωρίζει τη θεμελιωτική δύναμη της εμπειρίας στις αποφάνσεις μας, ακριβώς επειδή η εμπειρία λειτουργεί ως μορφής νοητικής δραστηριότητας, απορρίπτει την ύπαρξη ενός εξωτερικού και ανεξάρτητου κόσμου ως αναγκαία πηγή των αισθητηριακών μας αναφορών και ορίζει την υποκειμενική πνευματικότητα ως το πραγματολογικό πλαίσιο που εφάπτεται με τις εποπτείες μας. Είμαστε οι αισθήσεις μας και οι αισθήσεις μας είναι η νόησή μας Αυτός είναι και ο λόγος που πολλές φορές ονομάζεται αισθησιοκρατία ή νοησιαρχία (ρασιοναλισμός). Όλος ο κόσμος

---

⁷¹ Για τους παραπάνω λόγους ο Brandom να επιρρίπτει τις ευθύνες της υποκειμενιστικής τροπής της φιλοσοφίας στο Descartes όπως αναφέρει κατά το σχολιασμό του στο *Εμπειρισμός και Φιλοσοφία του Νου* σελ. 150. Ο Μαρσέλος εδώ όμως μας εφιστά τη προσοχή: Δεν πρέπει να αποδίδουμε στον Καρτέσιο την ανακάλυψη της ιδέας της αμεσότητας: «Η μόνη καινοτομία του είναι ότι εντοπίζει την αμεσότητα στο cogito». Όταν απορρίπτουμε τη δυϊστική σκοπιά της ψυχής ως πνεύμα στη μηχανή τότε ο δυϊσμός που προσπαθήσαμε να αποφύγουμε επανέρχεται κατά το αίτημα της διάκρισης μεταξύ εμπειρικών 'εικόνων' και προτασιακών περιεχομένων το οποίο αποτελεί το πρόβλημα του εμπειρισμού όπως θα το δούμε και παρακάτω.

ενυπάρχει στη νόησή μας η οποία μέσω των εμπειριών μας του δίνει μορφή και υπόσταση. Η πρόταση θεωρείται πως περιγράφει συνοπτικά την ιδεαλιστική προοπτική είναι η εξής: *esse est percipi*. Ο Moore υποστηρίζει πως ο ιδεαλισμός στις συνηθέστερες μορφές του εμπεριέχει αυτό το αξίωμα, δηλαδή το *esse* είναι *percipi* το οποίο είναι ισοδύναμο με το πούμε πως «ό,τι υπάρχει βιώνεται (is experienced) το οποίο, ξανά, είναι ισοδύναμο, κατά μια έννοια, με το να πούμε πως ό,τι υπάρχει είναι κάτι το νοητικό (mental)»⁷². Ο Moore επιδιώκει να καταρρίψει αυτόν τον ισχυρισμό στερώντας στον ιδεαλισμό το πραγματολογικό του θεμέλιο δηλαδή επιδιώκει να αποδείξει πως το *esse* δεν ταυτίζεται με το *percipere* που κατά τον ιδεαλισμό συνδέεται άμεσα με το *percipi*⁷³. Όταν λέμε *percipi* δεν εννοούμε μόνο την αίσθηση αλλά και τη σκέψη. Και τα δύο όμως «είναι τρόποι εμπειρίας»⁷⁴ άρα η ύπαρξη ενυπάρχει σε μια εμπειρική κατάσταση. Για να έχει κάποια σημασία ο παραπάνω ορισμός είναι σημαντικό να δούμε πως οτιδήποτε υπάρχει δεν είναι μόνο εμπειρία αλλά και κάτι άλλο. Εάν καταφέρουμε να δείξουμε πως το κάτι άλλο συνδέεται αναγκαστικά με την εμπειρία τότε ο ιδεαλιστικός ισχυρισμός είναι ορθός και η πραγματικότητα είναι πνευματική (spiritual). Όμως, κατά το επιχείρημά του, η αντίληψη περιεχομένων αίσθησης δεν μπορεί να συνοδευτεί από τον ισχυρισμό της ύπαρξης διαφορετικών οντοτήτων από τα ίδια τα περιεχόμενα που θα τους αποδώσουν πραγματολογική ουσία. Τα περιεχόμενα των αισθήσεων δεν μπορούν να έχουν την ίδια σχέση με τη συνείδησή μας με τη σχέση που έχουν με τα αντικείμενα που χαρακτηρίζουν διότι τότε υπεισέρχεται το πρόβλημα της αντιφατικότητας του *esse est percipi*⁷⁵. Ο Moore όμως δεν απορρίπτει τη θέση των περιεχομένων της αίσθησης, αντιθέτως, θεωρεί πως είναι αυτά που πιστοποιούν την αλληλεπίδρασή μας με τον κόσμο. Δεν αποτυπώνονται όμως υπό τη μορφή νοητικών εικόνων αλλά από τη αντίληψη της αντίληψης των αντικειμένων αφού « η αίσθηση του μπλε περιλαμβάνει, στην ανάλυσή του, πέραν του μπλε, ένα μοναδικό

⁷² G.E. Moore, *The refutation of idealism, Selected Writings*, Thomas Baldwin, Oxford, Routledge, 1993, σελ 26

⁷³ Με αυτή τη γραμμή σκέψης ο Moore απαντάει στις θεωρίες που απαιτούν τη σύλληψη κάθε αντικειμένου από ένα υποκείμενο με τρόπο ώστε η πραγματικότητα να εδράζεται στην υποκειμενική αντίληψη.

⁷⁴ ό.π. σελ 28

⁷⁵ Αυτή η θέση είναι προβληματική κατά την ιδεαλιστική σκέψη αφού η ίδια η εμπειρία είναι ύπαρξη, οπότε η ύπαρξη περιεχομένων συνείδησης που έχουν το χαρακτήρα της εικόνας (mental image) των αντικειμένων είναι αντιφατικά.

στοιχείο αντίληψης του μπλε μαζί με μια μοναδική σχέση αυτού του στοιχείου με το μπλε»⁷⁶. Ο Moore καταρρίπτει, έτσι, τον ιδεαλισμό παραμένοντας, ωστόσο, πιστός στην υποκειμενικοστρεφή ανάλυση του θεμελιωτισμού. Ο ιδεαλισμός εμφάνισε και μια άλλη μορφή, αυτή που υποστηρίζει την ύπαρξη εγγενών ιδεών (innate ideas) στη νόηση, που συνοδεύονται από τα θεμελιωτικά προτερήματα που απαιτεί μια θεμελιοκρατική επίλυση στο πρόβλημα της τεκμηρίωσης των βασικών πεποιθήσεων. Ο υπερβατολογικός χαρακτήρας, όμως, αυτού του είδους ιδεαλισμού εμφανίζει το πρόβλημα της εύρεσης αυτών των αξιωμάτων που κατά την ανάλυσή του τίθενται *a priori*. Παράλληλα, ο χαρακτήρας του μάλλον μας απομακρύνει από τον κόσμο παρά μας φέρνει πιο κοντά. Ο John Locke μας δίνει αρκετά παραδείγματα σε σχέση με τις εγγενώς εγγεγραμμένες έννοιες του νου (innate ideas) και το προβληματικό χαρακτήρα τους⁷⁷. Εν συντομία, τα αιτήματα της προφάνειας και της καθολικής αποδοχής, που είναι προαπαιτούμενα για την εύρεση των εγγενών ιδεών, δεν μπορούν ικανοποιηθούν. Η καθολική αποδοχή δεν είναι εν τέλει ποτέ καθολική και απαιτεί την εφαρμογή της εμπειρίας για την ανάδειξή της. Το ίδιο ισχύει και για τη προφάνεια. Πολλές προφανείς αλήθειες είτε δεν φέρουν καθολική αποδοχή είτε δεν είναι προφανείς εξ αρχής (*a priori*). Μπορεί η λειτουργία του λόγου να αναδεικνύει τη προφάνειά τους, όταν, για παράδειγμα, μιλάμε για μαθηματικές αλήθειες, αλλά ακόμη κι έτσι υπάρχει η αισθητηριακή εξάρτηση μέσω της οποίας παρουσιάζονται στη νόησή μας. Οπότε δε χάνεται μόνο η προφάνειά τους αλλά και η απριοριστικότητά τους.

3.6 Εμπειρική θεμελίωση

Μπορεί οι ιδεαλιστικές προσεγγίσεις της θεμελιοκρατίας να εμφανίζουν αρκετά προβλήματα. Όμως εστιάζουν σε μια κεντρική έννοια που είναι καίρια για τη δόμηση των βασικών προτάσεων. Αυτή η έννοια είναι η εμπειρία που προκύπτει από την επαφή των υποκειμένων με την πραγματικότητα. Τα εμπειρικά δεδομένα (όπως έχουμε χαρακτηρίσει) εμφανίζονται είτε ως προνοηματοδοτημένους φορείς

⁷⁶ G.E. Moore, (1993) σελ 41

⁷⁷ Όπως αναφέρονται στο κεφάλαιο 2 του *An Essay Concerning Human Understanding* 'No innate Principles in the mind'.

της πραγματικότητας (μέσω των εποπειών μας) είτε ως νοητικά ενεργήματα αναπαραγωγής εσωτερικών παραστάσεων που προβάλλουν το περιεχόμενό τους στη νόηση. Ενώ οι ιδεαλιστές ισχυρίζονται πως αφού η εμπειρία είναι νοητική τότε και ο κόσμος είναι νοητικός, οι εμπειριστές, χωρίς να απορρίψουν το τη νοητικότητα της εμπειρίας, αντιμετωπίζουν το υποκείμενο ως μέρος ενός ανεξάρτητου κόσμου που αλληλεπιδρά με εξωτερικά ανεξάρτητα από αυτό αντικείμενα. Η αλληλεπίδραση με τον εξωτερικό κόσμο μας παρέχει πληροφορίες οι οποίες με τη βοήθεια της νόησης μετατρέπονται σε γνώση. Είναι δυνατή, όμως, μια τέτοιου είδους μετάβαση από το εμπειρικό στο επιστημικό; Η αναγνώριση της αδιαμφισβήτητης βεβαιότητας, κάποιων τουλάχιστον από τις άμεσες εμπειρίες μας, αναγνωρίζεται από όλους ακόμη κι αν αμφισβητούμε τη φυσική υπόσταση των αντικειμένων που αυτές φαίνεται να περιγράφουν. Ακόμη και αν ονειρευόμαστε ή βρισκόμαστε σε κάποιου είδους πλάνη οι εμπειρίες μας δεν παύουν να είναι (σαν νοητικές διεργασίες) πραγματικές για εμάς. Δηλαδή, όλες οι συνειδητές καταστάσεις ενδοσκόπησης που έχουν να κάνουν με το τι σκεφτόμαστε εμφανίζουν αυτό το χαρακτήρα αφού «μπορεί κάποιος να έχει πολλές ή λίγες αμφιβολίες για συγχρονικά και ή ετερόχρονα επεισόδια στον φυσικό κόσμο, αλλά δεν έχει καμία τουλάχιστον εν μέρει για το τι έχει στο μυαλό του»⁷⁸. Αυτή η διατύπωση δε φαίνεται να παρέχει όμως ισχυρά γνωσιολογικά θεμέλια για να δεσμευτούμε σε κάποια εμπειρική θεωρία. Δεν εμφανίζεται, όμως, πλάνη ή σε κάθε μας εμπειρία και πολλές φορές η δράση μας στο κόσμο έχει λειτουργικά αποτελέσματα που ανταποκρίνονται στις προσδοκίες μας. Ο κόσμος φαίνεται να λειτουργεί με μια κανονικότητα η οποία υφίσταται, είτε την αντιλαμβανόμαστε είτε όχι άρα οι εμπειρίες μας εμφανίζουν συνάφεια με την εξωτερική πραγματικότητα. Ο ρεαλισμός, μια μορφή του εμπειρισμού που αντιλαμβάνεται την υποκειμενική αλληλεπίδραση με τον κόσμο πεπερασμένη⁷⁹, επιδιώκει τη διερεύνηση της σχέσης της εξωτερικής πραγματικότητας με τη νόησή μας μέσω της εμπειρίας. Ο Russell, ως υπέρμαχος αυτής της σκέψης, επιχειρεί να αναζητήσει επιχειρήματα υπέρ της ύπαρξης ενός

⁷⁸ G. Ryle (2009) σελ. 2 Εδώ ο Ryle περιγράφει τη βασική σκέψη αυτού που ονόμασε 'επίσημο δόγμα' και αναφέρεται στο καρτεσιανό θεμελιωτισμό

⁷⁹ Δηλαδή γίνεται με όρους κατά τους οποίους δε μπορούμε ποτέ να αντιληφθούμε τη φύση στο σύνολό της διότι δεν είμαστε εφοδιασμένοι με μέσα ικανά.

εξωτερικού κόσμου η αλληλεπίδραση με τον οποίο παράγει τα αισθητηριακά μας δεδομένα. Ξεκινάει με το επιχείρημα της συνέχειας υποστηρίζοντας πως εάν ο κόσμος υπήρχε μόνον στην εμπειρική εποπτεία τότε δεν θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε τη συνέχεια καταστάσεων όπως η πείνα μιας γάτας όπου «εάν αποτελούταν μόνο από αισθητηριακά δεδομένα δεν θα μπορούσε να πεινάσει, εφόσον μόνο η δική μου (πεινά) μπορεί να αποτελέσει αισθητηριακό δεδομένο για εμένα»⁸⁰. Το φαινόμενο γίνεται εντονότερο στη περίπτωση των ανθρώπων όπου οι κινήσεις και οι φωνές τους μοιάζουν πολύ έντομα με εκφράσεις σκέψεων που θα είχαμε εάν ήταν δικές μας. Έτσι, καταλήγει να θεωρεί πως «κάθε αξίωμα απλοϊκότητας μας ωθεί να υιοθετήσουμε τη φυσική άποψη, ότι υπάρχουν άλλα αντικείμενα εκτός από εμάς και τα αισθητηριακά μας δεδομένα των οποίων η ύπαρξη δεν εξαρτάται από την αντίληψή μας» (για αυτά)⁸¹. Με αυτό τον τρόπο βασικές πεποιθήσεις μπορούν να θεωρηθούν και πεποιθήσεις που αναφέρονται σε εξωτερικά αντικείμενα και όχι μόνο σε αισθητηριακά αντικείμενα της φαινόμενης εμπειρίας. Αν και με αυτό τον τρόπο αποφεύγονται τα προβλήματα της κλασικής θεμελιοκρατίας, εμφανίζεται ξανά το σκεπτικιστικό πρόβλημα της απουσίας ισχυρής θεμελίωσης των πεποιθήσεων.

3.7 Θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων

Για να κατανοηθεί διεξοδικότερα η φύση του θεμελιοκρατικού επιχειρήματος, μορφοποιημένου εμπειριστικά, αλλά και των προβλημάτων που απορρέουν από αυτή θα παραθέσω ένα παράδειγμα:

- Βλέπω μια ένα αντικείμενο που πιστεύω πως είναι μια πινακίδα του στοπ

Για να μπορέσουμε υποστηρίξουμε τη παραπάνω πεποίθηση και να της αποδώσουμε γνωσιακό χαρακτήρα θα πρέπει να δικαιολογήσουμε τη πρότασή μας. Αναλύοντας το παραπάνω παράδειγμα θα δούμε πως η πεποίθηση πως βλέπουμε μια πινακίδα στοπ προέρχεται μη συναγωγικά από την εμπειρία της πινακίδας που βλέπουμε όταν κοιτάζουμε στο μέρος που πιστεύουμε πως υπάρχει. Αυτό που

⁸⁰ B. Russell, (1912), σελ. 23

⁸¹ ό.π. σελ. 24

παρατηρούμε είναι μια εξαγωνική επιφάνεια κόκκινου χρώματος με λευκά σημεία που σχηματίζουν τα γράμματα STOP. Όλα αυτά τα οπτικά ερεθίσματα δικαιολογούν μη συναγωγικά τις προτάσεις που τα περιγράφουν. Δηλαδή, υπάρχει ένας μηχανισμός μεταφοράς του τεκμηριωτικού κύρους από τις αισθήσεις στις προτάσεις που τις περιγράφουν, μετατρέποντάς τες σε βασικές προτάσεις-πεποιθήσεις. Οι αισθήσεις τίθενται ως αδιαμφισβήτητες και αληθείς αφού όταν τις αισθανόμαστε έχουμε απόλυτη βεβαιότητα πως τις αισθανόμαστε. Αν και οι αισθήσεις, θεωρητικά, προκύπτουν από την επαφή μας με την εξωτερική ανεξάρτητη πραγματικότητα, πολλές φορές μας οδηγούν σε εσφαλμένες αντιλήψεις. Μπορεί η πινακίδα να μην είναι κόκκινη ή εξαγωνική και να σφάλω όταν πιστεύω πως εμφανίζονται λευκά πεδία μέσα της που σχηματίζουν τη λέξη STOP. Παρόλα αυτά το γεγονός πως έχουμε αυτές τις εντυπώσεις τίθεται χωρίς αμφισβήτηση, ακόμα κι αν είναι ψευδείς, οπότε οι αισθητηριακές εντυπώσεις που εμφανίζονται στη νόησή μας (τα αισθητηριακά δεδομένα) αποτελούν τους δικαιολογητικούς φορείς που τεκμηριώνουν μη συναγωγικά τις βασικές προτασιακές πεποιθήσεις που τις περιγράφουν. Οι παραπάνω πεποιθήσεις είναι ικανές να μου παρέχουν γνωσιακό κύρος στη πεποίθηση πως (εφόσον οδηγώ ένα όχημα) στην όψη αυτής της πινακίδας πρέπει να πατήσω φρένο. Αυτό φαίνεται αρκετά ευνόητο. Τα δεδομένα αυτά⁸², λοιπόν, συνιστούν «τάξεις συγκεκριμένων γεγονότων, τέτοιων ώστε:

- Η γνώση καθενός από αυτά όχι μόνο δεν είναι συμπερασματική αλλά και δεν προϋποθέτει καμία άλλη γνώση γεγονότων ή γενικών αληθειών
- Η μη συμπερασματική γνώση αυτών των γεγονότων αποτελεί το θεμέλιο δικαιολόγηση όλων των ισχυρισμών μας για τον κόσμο.»⁸³

Αυτό είναι το δίπτυχο πάνω στο οποίο η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων (η οποία είναι η κύρια θεωρία που αναφέρεται στη θεμελιοκρατία) στηρίζει τη επιδίωξή της να αποφύγει την καθολική ένταξη κάθε επεισοδίου της γνώσης στο χώρο της δικαιολόγησης. Με αυτό τον τρόπο (όπως είδαμε και παραπάνω)

⁸² Που συνιστούν ένα ιδιαίτερο αφήγημα το οποίο ο Wilfrid Sellars ονομάζει το μύθο του δεδομένου (το γιατί το λέει μύθο θα ανακαλύψουμε παρακάτω)

⁸³ Χάρης Χρόνης και Ιπποκράτης Κλήμης, «Γουλιφριντ Σελλαρς – Ο αναλυτικός διαμεσολαβητής», *Φιλοσοφία και επιστήμες τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αριστείδης Μπαλτάς, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2013 σελ. 349-361

αποφεύγεται η εις άπειρον αναδρομή της δικαιολογητικής αλυσίδας και εξασφαλίζεται. Όμως, εάν πάρουμε στα σοβαρά τη θεμελιοκρατία θα πρέπει να παραδεχτούμε πως οι αισθήσεις μας έχουν ένα την ικανότητα να παράγουν σημασιολογημένες πεποιθήσεις. Όμως, έτσι εμφανίζεται το εξής πρόβλημα: «χρειαζόμαστε μια σημασιολόγηση της μη συναγωγικής δικαιολόγησης με όρους της οποίας τελικώς θα ορίσουμε τη συναγωγική δικαιολόγηση, ενώ η κατανόηση μας της συναγωγικής δικαιολόγησης προϋποθέτει τη κατανόηση της δικαιολόγησης»⁸⁴. Έτσι, επανέρχεται ο κυκλικός ορισμός που προσπαθούσαμε να αποφύγουμε με τη θεωρία των δεδομένων. Σε αυτή τη παρατήρηση στηρίχτηκε και μια εναλλακτική θεώρηση που δεν αναγνωρίζει τα δεδομένα με το συνηθισμένο τρόπο αλλά σε αντίθεση με τη παραδοσιακή μορφή τεκμηρίωσης (δηλαδή από τη κλασσική μορφή θεμελιοκρατίας η οποία θέτει χαρακτηριστικά θεμελίωσης στα εμπειρικά δεδομένα που έχουν το χαρακτήρα αλάνθαστων και αδιαμφισβήτητων θεμελίων των βασικών πεποιθήσεων που περιγράψαμε κυρίως παραπάνω) κατά την οποία οι βασικές πεποιθήσεις που αναφέρονται στον αντικειμενικό «τρόπο με τον οποίο φαίνονται σε εμάς τα πράγματα της εξωτερικής πραγματικότητας»⁸⁵ η εναλλακτική μορφή της χαρακτηρίζεται ως μετριοπαθής θεμελιοκρατία σύμφωνα με την οποία οι βασικές πεποιθήσεις δεν έχουν το χαρακτήρα αλάνθαστου ή αδιαμφισβήτητου⁸⁶. Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, ο χαρακτήρας των δεδομένων, είτε αυτά τα αποκαλούμε εμπειρικά είτε αισθητηριακά τίθεται θεμελιωτικά με σκοπό να προσδώσει τεκμηριωτικό κύρος στις βασικές πεποιθήσεις που τις περιγράφουν όπως απαιτείται από τη κλασσική γνωσιολογική ανάλυση. Όπως θα δούμε και παρακάτω ο Sellars θα προσπαθήσει να διορθώσει κάπως τη μετριοπαθή θεμελιοκρατία αναδεικνύοντας θεμελιωτική αξία των θεωρητικών σχηματισμών που εμφανίζονται στο γλωσσικό πεδίο. Ο Sellars θα παρατηρήσει πως μια θεμελιοκρατική ανάλυση που βρίσκει τις απαραίτητες βασικές πεποιθήσεις στις αισθητηριακές αναφορές, τα λεγόμενα δεδομένα, στις οποίες στηρίζονται όλες οι υπόλοιπες πεποιθήσεις μας (που δομούν το οικοδόμημα που ονομάζουμε γνώση)

⁸⁴ Μ. Πουρνάρη, (2013) σελ. 68

⁸⁵ ό.π. σελ. 63

⁸⁶ Αυτό δεν έπεται για κάθε θεωρία που αμφισβητεί το χαρακτήρα της δικαιολόγησης αλλά πλήττει κυρίως τις θεωρίες που δεν καταφέρνουν να βρουν πραγματολογικά θεμέλια στις βασικές τους πεποιθήσεις όπως για παράδειγμα ο σχετικισμός.

αποτελεί μια σύγχυση της έννοιας του επιστημικού που αποδίδουμε στο χαρακτήρα αυτού του αισθητηριακού δεδομένου. Το γεγονός ότι έχουμε την αίσθηση ενός αισθητηριακού περιεχομένου δε σημαίνει πως έχουμε την αίσθηση ενός συγκεκριμένου χαρακτήρα. Αυτό συμβαίνει διότι το «να έχει κανείς κατ' αίσθησιν εμπειρία δεν είναι επιστημική κατάσταση» και δεν συνεπάγεται πως «έχει μη συναγωγική γνώση προτάσεων οι οποίες αναφέρονται σε κατ' αίσθησιν εμπειρίες»⁸⁷. Αυτός είναι και ο λόγος που υποστηρίζει πως η δικαιολόγηση των πεποιθήσεων μας πρέπει να λάβει έναν διαφορετικό χαρακτήρα από αυτόν του δεδομένου που θέλει η κλασική (και μάλιστα η εμπειριστική) γνωσιολογική ανάλυση. Θα δούμε πως όταν αναφέρεται στα επιχειρήματα που προϋποθέτουν την ύπαρξη ανεξάρτητων απροϋπόθετων θεμελίων που μας δίνονται ως δεδομένα αναφέρεται σε αυτά ως μύθο του δεδομένου. Και το γιατί αυτό αποτελεί μύθο θα μας το δείξει αναλογιζόμενος όλα τα προβλήματα που ανέδειξε η μελέτη μας μέχρι τώρα. Αλλά για να φτάσουμε εκεί πρέπει πρώτα να αναφερθούμε στην καντιανή απόπειρα υπέρβασης της θεμελιοκρατίας μεταστρέφοντας το παραδοσιακό γνωσιολογικό ερώτημα του πως μπορούμε να αποκτήσουμε δικαιολογημένη γνώση του κόσμου στο πως μπορούμε να γνωρίσουμε τον κόσμο. Αυτό το ερώτημα τίθεται επιτακτικά από τον Kant ο οποίος επηρεασμένος από το σκεπτικισμό του Hume προσπάθησε να επαναφέρει τον φιλοσοφικό προβληματισμό από την οντολογική πλαισίωση του κόσμου στις προϋποθέσεις επαφής μαζί του⁸⁸.

Είδαμε και παραπάνω πως μπορούμε να διακρίνουμε δύο κυρίαρχες γραμμές σκέψης που έχουν σμιλέψει την εξέλιξη της σύγχρονης δυτικής αντίληψης για τη γνώση. Η μία γραμμή σκέψης, που ονομάστηκε εμπειρισμός, αποδίδει τη γνώση στην αλληλεπίδραση του υποκειμένου με τα εμπειρικά-αισθητά αντικείμενα τα οποία παρουσιάζονται στη νόηση ως αισθητηριακά δεδομένα και λειτουργούν σε τη βάση πάνω στην οποία χτίζεται όλο το οικοδόμημα της εμπράγματης ζωής. Όλες

---

⁸⁷ Μ. Πουρνάρη, (2013) σελ. 64

⁸⁸ Αυτού του είδους η ανάγνωση του Kant εστιάζει κυρίως στη Πρώτη Κριτική που η κατανόηση του κόσμου στηρίζεται στην ένωση της εποπτείας βάση των εννοιών. Αυτή η άποψη που ο Kant ονόμασε υπερβατολογικό ιδεαλισμό θεωρείται από τον ίδιο συμβατό με τον εμπειρικό ρεαλισμό. Εκεί εδράζεται και επιρροή της Καντιανής σκέψης κατά τον Simon Critchley Ηπειρωτική Φιλοσοφία "όλα όσα πρέπει να γνωρίζετε", Μετάφραση Γεράσιμος Κακολύρης - Γεωργία Σακκά, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006 σελ.20-21)

οι έννοιες, λοιπόν, κατά τον εμπειρισμό προέρχονται και αξιολογούνται από την εμπειρία (posteriori). Η άλλη γραμμή σκέψης, ο ιδεαλισμός, αποδίδει την γνώση σε έννοιες (ή ιδέες) που ενυπάρχουν έμφυτες στη (ή παράγονται με κάποιο τρόπο από τη) νόηση μας. Είναι τα κριτήρια με βάση τα οποία αξιολογούμε τις εμπειρικές προτάσεις και κατηγοριοποιούμε τα δεδομένα των αισθήσεών μας. Και οι δύο προσεγγίσεις αποτυγχάνουν να απαντήσουν στο καντιανό πρόβλημα θεωρώντας τα θεμέλια της γνώσης σταθερά και μέσω της παραδοσιακής ανάλυσης δομημένα σε εσωτερικευμένες έννοιες των οποίων η καταγωγή διαφέρει ανάλογα με την εκάστοτε γραμμή σκέψης. Είτε αυτά είναι δεδομένα στη καθαρή νόηση είτε προκύπτουν αναγωγικά μέσω των καθαρών εμπειρικών προτάσεων που περιγράφουν τα αισθητηριακά δεδομένα. Η θεμελιοκρατία (που χαρακτηρίζει και τις δύο φιλοσοφικές παραδόσεις) έθεσε τα πραγματικά αντικείμενα ως αντικείμενα της άμεσης συνείδησης και κατάφερε να περιγράψει μια γνωσιοθεωρία που στηρίζει όλο το πραγματολογικό της κύρος πάνω σε αυτά. Όμως, κανείς δεν μας εγγυάται πως οι μορφές των αντικειμένων που κατανοούμε έχουν κάποια σχέση με τις πραγματικές μορφές των αντικειμένων. Αυτό το πρόβλημα συνοδεύει τις περιγραφές είτε η θεωρία επιδιώκει μια τέτοια σχέση είτε όχι. Αναδεικνύεται, λοιπόν, η αναγκαιότητα διερεύνησης του κανονιστικού πλαισίου με βάση το οποίο φαίνεται να μορφοποιούνται οι αισθήσεις στη νόηση. Θέλουμε να μιλάμε για το πραγματικό, αυτή είναι και μια προϋπόθεση του ορισμού της γνώσης. Πως, όμως, θα μιλήσουμε για αυτό; Είναι η εμπειρία μια διαδικασία αλληλεπίδρασης με τον εξωτερικό κόσμο ή απλώς ένα αιτιακό επιφαινόμενο κατά τη γέννηση της πραγματικότητας από νου;

4. Αντιστροφή του Θεμελιωτισμού: Από το Υπερβατολογικό στη κατάρριψη του αναλυτικού

Αλλά ας πιάσουμε το νήμα των παραπάνω σκέψεων από την αρχή ή μάλλον από κάποια αρχή που θα μας βοηθήσει στη περεταίρω διερεύνηση του παραπάνω εγχειρήματος. Η ιδέα της χρήσης των αισθήσεων ως τη πρώτη ύλη πάνω στην οποία θεμελιώνεται όλη μας η γνώση αποτελεί τη μια παραδοσιακή απόδοση της γνωσιακής ικανότητας του ανθρώπου. Η άλλη, φυσικά, είναι αυτή που δέχεται ότι η νόηση είναι αντίστοιχα η πρώτη ύλη της γνώσης μας καθώς όπως μας λέει και ο Descartes, η εμπειρία μπορεί να αμφισβητηθεί, η νόηση όμως είναι αυτή που αμφισβητεί (και άρα αποτελεί και το μέγιστο οντολογικό θεμέλιο στο καρτεσιανό σύστημα). Όμως, ακόμη και εν αγνοία του ο Descartes αποδέχεται την θεμελιώδη δύναμη της ικανότητας της αίσθησης στο σημείο που η εμπειρία λειτουργεί ως ένα θετικό σημείο αξιολόγησης από το μηχανισμό της νόησης (αμφισβήτηση). Βεβαίως η αμφισβήτηση εμπεριέχει μέσα της ένα μεγάλο σύνολο προϋποτιθέμενης γνώσης οπότε δε μπορεί από μόνη της να λειτουργήσει θεμελιωτικά. Και πέραν τούτου, η ίδια η αμφισβήτηση για να εμφανιστεί ως ενέργημα πρέπει να υπάρχει ως υπόστρωμα η εμπειρία. Κι έτσι ο Kant ξεκίνησε το έργο του *Κριτική Του Καθαρού Λόγου* (κεφαλαία τα αρχικά γράμματα του τίτλου και πλάγια). Αντιλήφθηκε την αλληλεξάρτηση που περιβάλλει τη νόηση και την εμπειρία και προσπάθησε μέσω της Κριτικής του να τα συμφιλιώσει σε ένα ενιαίο σύστημα περιγραφής των προϋποθέσεων της εποπτείας στο οποίο ενυπάρχουν και οι δύο αυτές διαδικασίες προτείνοντας τις λεγόμενες *a priori* συνθετικές κρίσεις του νου γύρω από τις οποίες οργανώνονται όλες μας οι εποπτείες. Ο Kant μας έχει προειδοποιήσει, δε μπορούμε ποτέ να κατανοήσουμε πως είναι τα πράγματα αυτά καθ' αυτά (νοούμενα) μπορούμε μόνο να τα αντιληφθούμε επεξεργασμένα ως φαινόμενα. Φαινομενικά υπάρχει μια αντίθεση ανάμεσα στις δύο έννοιες που αναφέραμε όμως ο Kant κατάλαβε πως στη βάση τους δεν ήταν ασύμβατες. Διότι και οι δύο έχουν ως κέντρο τους το υποκείμενο και τη γνώση του κόσμου που αυτό αποκτά. Ο, Kant, λοιπόν, επιδιώκει να τις συμφιλιώσει (επαναφέροντας παράλληλα την ενότητα του

εμπειρισμού και του ιδεαλισμού) και να περιγράψει τις εσωτερικές νοητικές λειτουργίες και εξωτερικές δυνατότητες αλληλεπίδρασης της αντίληψης ως συμπληρωματικές και έτερο-αναδυόμενες. Ναι μεν τα εξωτερικά αντικείμενα διεγείρουν τις αισθήσεις μας προκαλώντας μας διάφορες εντυπώσεις, οι εντυπώσεις που έχουμε όμως για τον κόσμο είναι παράγωγες του νου. Το είδαμε και παραπάνω, απόλυτη γνώση δεν θα μπορούσαμε ποτέ να γνωρίζουμε⁸⁹. Το καλύτερο που μπορεί να μας προσφέρει ο εμπειρισμός είναι οι αμφιβόλου πραγματολογικής συνάφειας εμπειρικές προτάσεις και το καλύτερο που μας προσφέρει ο ιδεαλισμός είναι ένας κόσμος που εδράζει στη φαντασία μας. Το μόνο το οποίο φαίνεται να υπερβαίνει αυτά τα προβλήματα είναι η εναρμόνισή τους υπό μια ενοποιημένη θεώρηση. Οι ποιότητες των εποπτειών μας μορφοποιούνται αναγκαία από τις κατηγορίες που περιέγραψε ο Kant και άρα ο κόσμος αποκτάει νόημα, το μόνον νόημα που θα μπορούσε να αποκτήσει. Η απάντηση, λοιπόν, που θα μας δώσει συμπυκνώνεται στα λόγια του Simon Critchley: «αν και δεν μπορούμε ποτέ να γνωρίσουμε τα πράγματα-καθ'εαυτά, τα αντικείμενα των παραστάσεών μας συμμορφώνονται με τις έννοιες που έχουμε γι' αυτά ώστε να παρέχεται η δυνατότητα για επαρκή γνώση»⁹⁰. Το «επαρκή» μας υπενθυμίζει δύο πράγματα: Πρώτον, την απόσταση που έχουν τα αντικείμενα των εμπειριών μας από το πραγματικό κόσμο και δεύτερον, εφόσον οι εποπτείες μας δίνονται με τρόπο αναγκαίο, αυτός είναι και ο μοναδικός τρόπος που έχουμε για να κατανοήσουμε τα πράγματα. Είναι το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η γνώση μας και, άρα, οποιαδήποτε απαίτηση διαφυγής από αυτό θα καταλήξει σε παραλογισμό. Μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε πως το «καθοδηγητικό επιστημολογικό του ζητούμενο είναι να διατηρήσει τη κατανόηση νομοθετικώς θωρακισμένη με τη δύναμη να ορίζει νόμους που η φύση πρέπει να ακολουθεί χωρίς παράλληλα να υπερβαίνει τα όρια της επικράτειάς της»⁹¹.

⁸⁹ Ακόμη ένας λόγος για τη συγκεκριμένη θέση θα παρατεθεί και παρακάτω κατά τη αναζήτηση της ύπαρξης αναλυτικότητας των λέξεων που θα μας απέδιδαν μια σαφή εικόνα του τι είναι γνώση.

⁹⁰ S. Critchley, (2006) σελ.20

⁹¹ Rebecca Kukla, Introduction: Placing the Aesthetic in Kant's Critical Epistemology, *Aesthetics and Cognition in Kant's Critical Philosophy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, σελ. 5

4.1 Ανάλυση του Υπερβατολογικού σχήματος

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τη λογική της θεωρίας του υπερβατολογικού υποκειμένου που έθεσε ο Kant θα πρέπει να κατανοήσουμε τους όρους αναγκαιότητας με τους οποίους τέθηκε. Οι εποπτείες μας περιγράφουν αυτό που αντιλαμβάνονται ως εξωτερικό κόσμο. Κάθε εποπτεία, όμως, αν και είναι μοναδική, οργανώνεται γύρω από συγκεκριμένες εποπτικές υποδομές οι οποίες τίθενται αναγκαία και τη μορφοποιούν. Μπορούμε, λοιπόν, φιλτράροντας από τις εμπειρίες μας οτιδήποτε εξαρτάται άμεσα στις αισθήσεις μας, να παρατηρήσουμε αυτές τις υποδομές πάνω στις οποίες πρέπει να ταιριάζουν τα αντικείμενα για να μπορέσουν α) να γίνουν υποκείμενα των αισθήσεών μας και β) να νοηθούν ως αντικείμενα στο περιεχόμενο της σκέψης μας. Αναζητώντας, δηλαδή, συγκεκριμένες θεμελιωτικές προϋποθέσεις εποπτείας οι οποίες χαρακτηρίζουν τον τρόπο με τον οποίο είναι ικανές οι αισθήσεις να αισθανθούν φτάνουμε στο να κατανοήσουμε το τι μπορεί να γίνει γνωστό. Δεν περιορίζεται όμως σε αυτό. Με τον παραπάνω τρόπο, ο Kant μπόρεσε να χαρακτηρίσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζεται το σύνολο των δυνατοτήτων αλληλεπίδρασης μεταξύ του ανθρώπου και των αισθήσεών του. Αυτό το στάδιο, φυσικά, προϋποθέτει ένα σώμα που, ως αντικείμενο, αλληλεπιδρά με τα υπόλοιπα αντικείμενα του κόσμου (όπως ορίσαμε κατά την οντολογική δέσμευση 3)⁹². Αυτού του είδους η διερεύνηση προσεγγίζει το πρόβλημα της γνώσης με έναν άλλο τρόπο. Δε μας υποδεικνύει ποια πεποίθηση θα μπορούσε να αποτελέσει γνώση για τον κόσμο αλλά διερωτάται το πώς μπορούμε⁹³ να έχουμε γνώση του κόσμου. Ορίζοντας το πεδίο αναφοράς των αισθήσεών μας μπορούμε να κατανοήσουμε τη δυνατότητα αναφοράς στο πραγματικό ή τουλάχιστον αυτό που θα ταυτίσουμε ως τέτοιο. Ως εκ τούτου, η αισθητικότητα, ως ιδιότητα του πνεύματος, χαρακτηρίζεται από τη δεκτικότητα του πραγματικού κόσμου και περιλαμβάνει το εμπειρικό κομμάτι. Αυτή η δεκτικότητα γίνεται υπό

⁹² Σίγουρα οι αισθήσεις μας είναι φτιαγμένες ώστε να μεταφέρουν εξωτερικές πληροφορίες με τέτοιο τρόπο ώστε να ικανοποιούνται οι βασικές βιολογικές μας ανάγκες. Όπως το θέτει και Williams κανένας δεν θα μπορούσε να επιβιώσει σε έναν κόσμο που δεν ανταποκρίνεται με κανέναν τρόπο σε αυτό που αντιλαμβάνεται. Όμως αυτό δε σημαίνει αυτομάτως ότι δεν υπάρχουν άλλοι τρόποι αλληλεπίδρασης με τα αντικείμενα πέραν από αυτές που κατέχουμε από τη φύση μας. Ο Kant, απλώς, περιγράφει το πώς ο άνθρωπος μπορεί να αντιληφθεί τον κόσμο.

⁹³ Τι χαρακτηριστικά μπορεί κατ' ανάγκην να έχει η εμπειρία.

συγκεκριμένους όρους που τίθενται υπερβατολογικά δηλαδή *a priori*. Κατά την μελέτη, λοιπόν, της καντιανής σκέψης που ξετυλίγεται γύρω από την υπερβατική αισθητική αναδεικνύονται αυτά τα χαρακτηριστικά της φύσης του ανθρώπου τα οποία του επιτρέπουν τον χαρακτήρα της δεκτικότητας του πραγματικού κόσμου. «Η εμπειρία αποτελεί είδος γνώσης της νοήσεως και που τον κανόνα της νοήσεως πρέπει να προϋποθέτω ότι υπάρχει μέσα μου προτού μου δοθούν αντικείμενα (από έξω) άρα *a priori*». Μια τέτοια γνώση δεν θα μπορούσε να είναι τα εμπειρικά δεδομένα αφού «Ο λόγος για τον οποίο αυτού του είδους η γνώση δεν μπορεί να είναι εμπειρική είναι ότι η εμπειρία δεν προσδίδει στις κρίσεις της αληθινή η αυστηρή» αλλά υποθετική και σχετική καθολικότητα που οφείλεται στη μέθοδο της επαγωγής. Για να βρεθούν αυτές οι *a priori* μορφές πρέπει αναζητήσουμε τα χαρακτηριστικά που μοιράζονται όλες οι δυνατές εμπειρίες μας και να τα χαρακτηρίσουμε. Η αρχή του Καντιανού επιχειρήματος είναι απλή: «Επειδή το α είναι αναγκαία συνθήκη για το β και επειδή ισχύει το β, θα ισχύει επίσης το α»⁹⁴. Η κατανόηση του κόσμου, όμως, δεν συντελείται με όρους αισθητικής αλλά προκύπτει μέσω της επεξεργασίας της (αισθητικής) από τη διάνοια η οποία θα νοηματοδοτήσει τις εποπτείες μας. Διάνοια ονομάζει την ικανότητα της νόησης να αποδίδει κατηγορίες στα χωροχρονικά δεδομένα των αισθήσεών μας. Μέσω της διάνοιας έχουμε τη δυνατότητα σύνθεσης των γλωσσικών προτάσεων, πάλι μέσω ορισμένων κανόνων *a priori*, ώστε οι έννοιες που σχηματίζονται κατά τις εποπτείες μας να διακρίνονται από ενότητα και καθολικότητα. Οι εποπτείες της αισθητικής παρουσιάζονται στη νόηση η οποία εντοπίζει τα χαρακτηριστικά τους και τα κατατάσσει σε κατηγορίες. Για αυτό και η αισθητική χαρακτηρίζεται από δεκτικότητα ενώ η διάνοια από αυτενέργεια. Η διάνοια και η αισθητικότητα είναι λειτουργίες του πνεύματος και δεν πρέπει να τίθενται σε προτεραιότητα η μία με την άλλη. Εκείνο που διακρίνει, κατά τον Kant, την αισθητικότητα από τη διάνοια είναι η διαφορετική τους λειτουργία. Αρχίζουμε, με αυτόν τον τρόπο, να κατανοούμε τι εννοεί ο Kant όταν μας λέει πως εποπτείες χωρίς έννοιες είναι τυφλές αλλά και έννοιες χωρίς εποπτείες κενές: Χωρίς τη διάνοια τα αντικείμενα της αισθητικότητας δεν θα μπορούσαν να αποδώσουν κανένα νοητικό χαρακτηριστικό

---

⁹⁴ Μ. Πουρνάρη, (2013) σελ. 37

και παράλληλα χωρίς την αισθητική τα στοιχεία της διάνοιας δεν θα είχαν κανένα πεδίο αναφοράς.

4.2 Συνθετικό *a priori*: ορισμός και περιορισμός

Αν αναλύσουμε τη παραπάνω τοποθέτηση του Kant θα καταλάβουμε πως σκοπός της υπερβατολογικής του φιλοσοφίας δεν ήταν να θέσει κάποιου είδους θεμελιώδους αρχής μέσω της οποίας θα αναχθεί το συνολικότερο οικοδόμημα της γνώσης του πραγματικού κόσμου. Αυτό που επεδίωξε ήταν η οριοθέτηση των δυνατοτήτων της νόησης κατά τη πρόσληψη των πραγματικών αντικειμένων του κόσμου (νοούμενα) ώστε να χτιστούν με υπό δεδομένους όρους τα αντικείμενα των εμπειριών μας (φαινόμενα). Αυτή η διαπίστωση τον οδήγησε στην λεγόμενη κοπερνίκεια στροφή από τη κλασική έως τότε ερμηνεία ότι η νόησή μας πρέπει να μορφοποιείται από τα αντικείμενα καθ' αυτά, κάτι που άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο της αίσθησης των πραγματικών ποιοτήτων των αντικειμένων⁹⁵. Ας σταθούμε για λίγο στα παραπάνω και ας αναλογιστούμε τις θεωρητικές δεσμεύσεις που εμφανίζονται. Η γνώση που βασίζεται στην εμπειρία είναι δυνατή μόνο με όρους που προσαρμόζονται σε ένα σύνολο συνθετικών *a priori* αρχών. Αυτό το σύνολο αρχών για να είναι *a priori* πρέπει να είναι και μη αναθεωρήσιμο κάτι που του προσδίδει ένα καθεστώς αναλυτικότητας και αναγκαιότητας. Μια τέτοια προσέγγιση, όμως συνοδεύεται από τις εξής συνέπειες: πέραν του ότι αφαιρεί αυτά τα κριτήρια από το καθεστώς ελέγχου από την εμπειρία, τους προσδίδει παράλληλα και έναν αναλλοίωτο χαρακτήρα. Εν τέλει, αν και οι εμπειρίες χρησιμοποιούνται σαν κριτές των προτάσεων, οι ίδιες δεν είναι ικανές να αναθεωρήσουν τα όριά τους. Αυτός είναι και ο λόγος που ο ίδιος ο Kant χαρακτηρίζει υπερβατολογικά τα στοιχεία της νόησης που περιέγραψε πως έχουν τέτοιο χαρακτήρα (δηλαδή τα *a priori* συνθετικά). Με αυτή την έννοια του *a priori* δεν ήθελε να θέσει κάποιες αρχές παραστάσεων που προϋπάρχουν της εμπειρίας αλλά να τις θέσει ανεξάρτητα από αυτή. Φυσικά, καμία εμπειρία δεν θα μπορούσε να είναι δυνατή εκτός του πεδίου

---

⁹⁵ Εξασφαλίζοντας την επικύρωση της πραγματιστικής συνάφειας των αισθήσεών μας που με τόσο κόπο πάσχιζαν να αποδείξουν οι θεμελιοκρατικές θεωρίες της εποχής

των αρχών αυτών διότι όπως είδαμε και παραπάνω αυτές τίθενται αναγκαία και καθολικά. Ο Στάθης Ψύλλος και η Δήμητρα Χριστοπούλου αποτυπώνουν αυτή την απόλυτη μορφή *a priori* ως εξής: «Η εμπειρία δεν θα μπορούσε να είναι δυνατή, παρά μόνο μέσω της συμφωνίας της με ένα συγκεκριμένο σύνολο αρχών που καθορίζει τη βασική δομή που ο κόσμος θα έπρεπε να έχει, ώστε να είναι γνώσιμος από τους ανθρώπους. Έτσι συλλαμβάνουμε μία έννοια συγκροτητικού *a priori*: κάποιες αρχές είναι αναγκαίες προϋποθέσεις της γνώσης —αναγκαίες, με την έννοια ότι αποτελούν *sine qua non* για την κατανόηση του κόσμου»⁹⁶. Με αυτόν τον τρόπο ο Kant έδωσε τη δική του απάντηση στο πρόβλημα του σκεπτικισμού. Αυτή η σύμπτωση της σταθερότητας και μη αναθεωρησιμότητας που αποτελεί το πυρήνα της απόλυτης σύλληψης του *a priori* όπως τέθηκε από τον Kant έμελλε να ανασκευαστεί. Αν οι καθарές έννοιες που προσδιορίζουν τις κατηγορίες της αισθητικότητας, αλλά και της διάνοιας, τίθενται *a priori* τότε δεν μπορεί να υπάρχει καμία εμπειρική αναθεώρησή τους. Οι έννοιες αυτές είναι αναλυτικές με σταθερό και καθολικό νόημα. Αν τις θεωρήσουμε διαφορετικά τότε παύουν να είναι συγκροτητικές ακριβώς, λόγω του γεγονότος ότι η ίδια η έννοια της αναλυτικότητας δε μπορεί να οριστεί προεμπειρικά.

Όπως θα μας επισημάνει ο Quine, δεν μπορεί να οριστεί η αναλυτικότητα χωρίς να καταφύγουμε σε αναφορές που περιέχουν ήδη το χαρακτήρα της αναλυτικότητας μέσα τους. Μόνο εάν η αναλυτικότητα φιλτραριστεί γλωσσικά και περιοριστεί σε ένα κλειστό πλαίσιο λογικής μπορεί να λειτουργήσει εργαλειακά και να μας αποδώσει προτάσεις αληθείς άρα και η αλήθεια που περιγράφει είναι σχετική. Για να μπορέσει να αποκτήσει πραγματολογική συνάφεια το πλαίσιο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η αναλυτικότητα πρέπει να προσδιοριστεί εμπειρικά η σχέση του με τη πραγματικότητα. Πρακτικά, όπως μας λέει και ο Ψύλλος «Το κύριο σημείο στη σκέψη του Quine είναι ότι οτιδήποτε μπορεί να αναθεωρηθεί ή ακόμα και να εγκαταλειφθεί στο φως της εμπειρίας. Εάν μια θεωρία επιβεβαιωθεί, τότε επιβεβαιώνεται και οτιδήποτε αυτή πρεσβεύει. Αντίστροφα, εάν μια θεωρία απορριφθεί τότε οποιοδήποτε τμήμα της μπορεί να αναθεωρηθεί (ή να

⁹⁶ Σ. Ψύλλος και Δ.Χριστοπούλου (2011). σελ. 50

εγκαταλειφθεί) έτσι ώστε να αποκατασταθεί η αρμονία με την εμπειρία.»⁹⁷. Είναι, όμως, η αναλυτικότητα ευπαθής ή μήπως η κριτική του Quine γίνεται σε ένα διαφορετικό επίπεδο; Για να κατανοήσουμε το πρόβλημα που θέτει η απόρριψη της αναλυτικότητας στη καντιανή θεωρία θα πρέπει να κατανοήσουμε το ρόλο της θεωρίας στο περιορισμό των εμπειρικών μορφών από προεμπειρικές έννοιες. Ένα σημαντικό στοιχείο που πρέπει να έχουμε στο νου είναι ότι Κριτική είναι ο περιορισμός ή καλύτερα ο αυτοπεριορισμός του λόγου ως προς τη δογματική του χρήση.

4.3 Quine: Η ασάφεια της Αναλυτικότητας

Ο Quine προσπάθησε να μας δείξει πως η αναλυτικότητα δε μπορεί να προσδώσει κάποιου είδους απόλυτα θεμελιωμένης γνώσης καθώς η έννοια της αναλυτικότητας πάνω στην οποία στηρίζεται και ο Εμπειρισμός μας οδηγούν σε ένα είδος κυκλικού ορισμού των εννοιών που περιέχουν επειδή η εννοιολόγηση κάθε έννοιας εμφανίζει εξάρτηση από κάποια εμπειρική παρατήρηση. Η ίδια όμως εμπειρική παρατήρηση δε παύει να είναι ένα γλωσσικό ζήτημα στο οποίο δεν μπορούμε να διακρίνουμε εύκολα κάποια θεμέλια. Αρά, παγιδευόμαστε σε έναν φαύλο κύκλο που δεν έχει κανένα διακριτό θεμέλιο. Αυτό θα το συμπεράνει αναλύοντας δύο αρχές που παρατηρήσαμε στο θεμελιωτισμού και χαρακτηρίζει τον Εμπειρισμό. Αυτές τις αρχές τις ονομάζει δόγματα διότι τίθενται αξιωματικά και (μετά τον έλεγχο που πραγματοποιεί) με λογική ασυνέπεια. Αυτά είναι:

- Η πίστη σε ένα θεμελιώδη διαχωρισμό ανάμεσα σε αλήθειες που είναι αναλυτικές (δηλαδή θεμελιωμένες στα νοήματα ανεξάρτητα από γεγονότα της εμπειρίας) και συνθετικές (που θεμελιώνονται μέσω της εμπειρίας)
- Ο αναγωγισμός ο οποίος θεωρεί πως κάθε πρόταση για να έχει νόημα είναι ανάλογη ενός λογικού οικοδομήματος όρων οι οποίοι αναφέρονται στην άμεση εμπειρία.

Ας δούμε πως μπορούμε να διακρίνουμε τη δογματικότητα στις παραπάνω αρχές.

---

⁹⁷ ό.π. σελ. 51

Η έννοια της αναλυτικότητας, αν και μέχρι τώρα την αντιμετωπίσαμε ως μια δεδομένη κατάσταση που περιγράφει τις έννοιες κατά τη καντιανή της οπτική, δεν έχει οριστεί με ακρίβεια το εύρος της. Θα πρέπει, λοιπόν, να ορίσουμε την αναλυτικότητα ώστε να διασαφηνίσουμε το κατά πόσον είναι δυνατό να προβούμε στη χρήση της και τι συνεπάγεται αυτή. Η αναλυτικότητα κατά το Leibniz έχει να κάνει με τις αλήθειες του λόγου που διακρίνονται από τις αλήθειες της εμπειρίας. Ως αλήθειες του λόγου λειτουργούν προτάσεις που είναι αληθείς σε όλους τους δυνατούς κόσμους (δηλαδή αυτές που δεν θα μπορούσαν ποτέ να είναι ψευδείς). Η ανάλυση κάθε έννοιας που χρησιμοποιούμε ορίζει ένα συγκεκριμένο νόημα που χρησιμοποιούμε στη γλώσσα και περιγράφεται από τα κατηγορήματά της. Κατά μια συχνή απόδοση των αναλυτικών προτάσεων: η άρνηση οποιουδήποτε από τα αναλυτικά κατηγορήματα που περιγράφουν μια έννοια όταν την χρησιμοποιούμε αποτελεί αντίφαση. Η αντίφαση, όμως, σαν μέθοδος, απαιτεί την ίδια αποσαφήνιση που απαιτεί και ο όρος της αναλυτικότητας. Ο Quine υποστηρίζει πως ενώ ο Kant δηλώνει πως «αναλυτική πρόταση είναι αυτή που δεν αποδίδει στο υποκείμενο τίποτα περισσότερο από ό,τι εννοιολογικά περιέχεται ήδη αυτό, στη πραγματικότητα τη χρησιμοποιεί με ένα άλλο τρόπο: μια πρόταση είναι αναλυτική όταν αληθεύει λόγω των νοημάτων και ανεξάρτητα από την πραγματικότητα»⁹⁸. Όμως τι είναι το νόημα και πως μπορούμε να το αποδώσουμε στις έννοιες; Και ποιο είναι το νόημα της αναλυτικότητας; Το νόημα, συνεχίζει, όταν διακριθεί από την αναφορά, σαν θεωρία αποτελεί τη διάκριση μεταξύ της συνωνυμίας και της αναλυτικότητας. Άρα τα νοήματα, ως ασαφής ενδιάμεσες οντότητες, μπορούν κάλλιστα να παραλειφθούν⁹⁹. Έτσι επανερχόμαστε την αναλυτικότητα. Όσον αφορά τις λογικά αληθείς προτάσεις¹⁰⁰ ο χαρακτήρας τους μας δίνεται μέσω των λογικών σχέσεων. Όμως υπάρχει και μια δεύτερη κατηγορία αναλυτικών προτάσεων που μπορεί να μετατραπεί σε λογική αλήθεια με την αντικατάσταση συνωνύμου με ένα άλλο. Η συνωνυμία, όμως εμφανίζει το ίδιο πρόβλημα αποσαφήνισης με την

⁹⁸ W. V. Quine, «Τα δύο δόγματα του εμπειρισμού», *Σύγχρονος εμπειρισμός: Από τον κύκλο της Βιέννης στον Davidson*, μετάφραση Γιώργος Ρουσσόπουλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2008, σελ. 120

⁹⁹ ό.π. σελ. 123

¹⁰⁰ Δηλαδή τις προτάσεις που παραμένουν αληθείς όπως κι αν ερμηνεύσουμε τα συστατικά τους μέρη, εκτός των λογικών μορίων (τα οποία τα θεωρούμε δεδομένα)

αναλυτικότητα. Η συνωνυμία θα μπορούσε να διασαφηνιστεί με τη βοήθεια ενός ορισμού που ταιριάζει τις έννοιες ανάλογα με τα συμφραζόμενα με έναν λεξικογραφικό τρόπο. Ένας τέτοιος ορισμός όμως απαιτεί ήδη μια ερμηνεία της συνωνυμίας οπότε δεν μπορεί να την αποσαφηνίσει. Φαίνεται πως η μέθοδος του ορισμού της συνωνυμίας προϋποθέτει την ύπαρξη συνωνυμιών οπότε δεν χρησιμεύει στην αποσαφήνιση της. Μια άλλη προσέγγιση είναι αυτή της αντικατάστασης της μιας λέξης από μία άλλη χωρίς να αλλάζει η τιμή της αλήθειας της πρότασης δηλαδή *salva veritate*. Για να μπορέσουμε να ορίσουμε λοιπόν τι είναι η συνωνυμία θα πρέπει να έχουμε κατανοήσει τι είναι η λέξη: «Το πρόβλημα της συνωνυμίας, πλέον, μετατίθεται στο πρόβλημα του τι είναι λέξη»¹⁰¹. Πριν αναρωτηθούμε, όμως, για το τι είναι η λέξη ο Quine επανέρχεται στη συνωνυμία για να μας υπενθυμίσει πως αυτό που μας ενδιαφέρει στο παρόν εγχείρημα είναι η γνωστική συνωνυμία δηλαδή αυτή που μας υποδηλώνει σχέσεις λογικής αλήθειας και άρα αναγκαιότητας. Κάτι που για να οριστεί με τη σειρά του έχει ανάγκη την αναλυτικότητα. Ο ορισμός της αναλυτικότητας σε μια γλώσσα γίνεται ένα όλο και πιο δύσκολο εγχείρημα που δεν φαίνεται να έχει κάποια πετυχημένη μέθοδο επίτευξής και πως το αίτημα ύπαρξης κάποιας διάκρισης μεταξύ αναλυτικών και συνθετικών προτάσεων αποτελεί ένα μη εμπειρικό, μεταφυσικό δόγμα του εμπειρισμού.

4.4 Ανάλυση και επαλήθευση

Μετά τις παραπάνω ενστάσεις ως προς τον ορισμό της αναλυτικότητας, ο Quine θα διερευνήσει μία άλλη θεωρητική προσέγγιση θεμελίωσης της αναλυτικότητας, αυτή της επαληθευτικής θεωρίας του νόηματος. Αυτή υποστηρίζει πως το νόημα των προτάσεων είναι η μέθοδος εμπειρικής επαλήθευσης ή διάψευσής τους. Αναλυτική πρόταση με το παραπάνω ορισμό μπορεί να μας δοθεί από τη συνωνυμία των προτάσεων (όπως είδαμε και στη προηγούμενη παράγραφο) που αποδίδεται αν και μόνο αν είναι όμοιες από την άποψη της μεθόδου της εμπειρικής αξιολόγησης (επαλήθευσης ή διάψευσης). Ποια, όμως είναι «η φύση της σχέσης μεταξύ μιας

---

¹⁰¹ ό.π. σελ. 129

πρότασης και των εμπειριών που συνεισφέρουν στην επαλήθευση ή διάψευση της;»¹⁰² Η απάντηση που μας δίνει θα μας θυμίσει τις θέσεις του παραδοσιακού θεμελιωτισμού, μορφοποιημένου στον εμπειρισμό, που αναλύσαμε παραπάνω: «Κάθε πρόταση με πλήρες νόημα θεωρείτε ότι μπορεί να μεταφραστεί σε μια πρόταση που αναφέρεται στην άμεση εμπειρία μας»¹⁰³. Δηλαδή, κάθε όρος που χρησιμοποιούμε, για να έχει νόημα, θα πρέπει να αναφέρεται (ο Quine μας λέει να είναι όνομα) στα αισθητηριακά μας δεδομένα. Όμως οι θεωρίες των αισθητηριακών δεδομένων δεν διευκρινίζουν τη φύση τους: είναι συμβάντα ή ποιότητες. Αυτό το ερώτημα θα το θέσει και ο Sellars όταν θα διερωτηθεί για την υποτιθέμενη φύση της μη συναγωγικής γνώσης που μας δίνεται από τα αισθητηριακά δεδομένα. Το πρόβλημα, λοιπόν, για τον Quine, εντοπίζεται στο γεγονός πως όταν θέλουμε να μιλήσουμε για την επαλήθευση μιας πρότασης τότε θα πρέπει να υπάρχει ένα «οριακό είδος πρότασης το οποίο επαληθεύεται κατά κενό τρόπο, *ipso facto* ό,τι κι αν συμβεί· και μια τέτοια πρόταση είναι αναλυτική¹⁰⁴ (τουλάχιστον κατά τη κλασική εμπειριστική θεωρία). Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται ξανά η ασάφεια που βαραίνει την έννοια της αναλυτικότητας όπως είδαμε παραπάνω. Γιατί όταν θέλουμε να επικυρώσουμε τις πεποιθήσεις μας σε εμπειρικά δεδομένα αυτά πρέπει να μπορούν να νοηθούν μόνο εντός ενός σύνολό που εμπεριέχει την ίδια την έννοια της εμπειρικής σημασίας, δηλαδή το εννοιολογικό πλαίσιο της επιστήμης. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Quine αναφερόμενος στην επιστήμη αναφέρει χαρακτηριστικά πως «εξαρτάται και από τη γλώσσα και από την εμπειρία· αλλά αυτή η διπλή εξάρτηση δεν διαπιστώνεται εύκολα στις προτάσεις της επιστήμης, όταν αυτές λαμβάνονται μία προς μία»¹⁰⁵. Έτσι, κάθε εμπειρική σύγκρουση που εμφανίζεται σε σχέση με το συνολικό εννοιολογικό μας πλαίσιο μπορεί να προκαλέσει αλλαγές που θα το επηρεάσουν συνολικά, το να ισχυριστούμε το αντίθετο θα αποτελούσε ανοησία. Εμφανίζεται, λοιπόν, μια πλαστικότητα στο νόημα των εννοιών που εξαρτάται από τις εμπειρίες μας, η αξιολόγηση των οποίων συμβαίνει γλωσσικά. Η ίδια η γλώσσα, όμως, στηρίζεται στις έννοιες και τις λογικές

---

¹⁰² ό.π. σελ 140

¹⁰³ ό.π. σελ. 140

¹⁰⁴ ό.π, σελ. 143

¹⁰⁵ ό.π. σελ. 143

συνδέσεις που εμφανίζουν αναμεταξύ τους. Γίνεται, πλέον, ξεκάθαρο πως η διάκριση μεταξύ συνθετικού και αναλυτικού έχει χάσει κάθε αξία αφού ο Quine μας έδειξε πειστικά πως οποιαδήποτε πρόταση μπορεί να θεωρηθεί αληθής ανεξαρτήτως εμπειρίας, εάν αλλάξουμε δραστικά σε κάποιο σημείο το σύστημα αναφορών μας. Τα φυσικά αντικείμενα, λοιπόν, για τον Quine εισάγονται εννοιολογικά ως πρόσφοροι διαμεσολαβητές, όχι μέσω ορισμών που ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένες σταθερές ποιότητες της εμπειρίας αλλά απλώς ως μη αναγώγιμες γλωσσικές υποθέσεις¹⁰⁶. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στο τέλος του δοκιμίου του «Τα δύο δόγματα του εμπειρισμού: Στον καθένα μας παραδίδεται μια επιστημονική παράδοση μαζί με έναν ασταμάτητο καταιγισμό αισθητηριακών ερεθισμάτων»¹⁰⁷ και για να αναθεωρήσουμε την επιστημονική μας παράδοση, λόγω εμφάνισης νέων αισθητηριακών ερεθισμάτων, θα πρέπει να βασιστούμε σε λογικές θεωρήσεις που έχουν πραγματολογικό χαρακτήρα.

Μετά τη παραπάνω ανάλυση του Quine, μπορούμε να κατανοήσουμε πως έχουμε φτάσει στο σημείο όπου οι συγκροτητικές έννοιες της αισθητικότητας και της διάνοιας δεν μπορούν να τεθούν υπερβατολογικά. Πρέπει να μας δίνονται σε ένα επιστημονικό πλαίσιο που συμφωνεί, στη λογική δομή του, με τις εμπειρίες μας. Παράλληλα, επειδή, «σύμφωνα με την προσέγγιση της απόλυτης σύλληψης, οι προτάσεις οι οποίες είναι a priori, υποτίθεται ότι είναι και μη αναθεωρήσιμες, ο Quine κατέληξε στο συμπέρασμα ότι απλούστατα δεν υπάρχουν καθόλου a priori αρχές¹⁰⁸. Παρόλα αυτά το έργο του Kant δεν είναι άνευ αξίας, απεναντίας, αξιοποιώντας το χαρακτήρα της γνώσης όπως την ορίζει μέσα σε ένα γλωσσικό πλαίσιο, η καντιανή θεωρία μπορεί να λάβει ξανά ένα θεμελιωτικό χαρακτήρα, που όμως είναι σχετικοποιημένος. Συνδυάζοντας την καντιανή ιδέα πως το εννοιακό πλαίσιο των εποπτειών μας τροφοδοτείται αναγκαία μέσω των κατηγοριών που περιέγραψε στο βιβλίο του κριτική του καθαρού λόγου συνδέοντάς με αυτή που αναφέρει και ο Rorty στην εισαγωγή του βιβλίου *Ο Εμπειρισμός και η Φιλοσοφία*

¹⁰⁶ Όπως θα μπορούσαμε να πούμε για το θεωρητικό ρόλο που αποδίδει στις εντυπώσεις και τις σκέψεις ο Sellars υπονοώντας τη σύνδεση της επιστημονικής γλώσσας με τον κοινό λόγο και για την λειτουργικότητα των θεωρητικών αντικειμένων που όπως θα δούμε επιδιώκει να συνδέσει με τις αυτονόητες ιδιότητες των αντικείμενων του καθημερινού λόγου.

¹⁰⁷ ό.π (ό.π). σελ 150

¹⁰⁸ Σ. Ψύλλος και Δ. Χριστοπούλου(2011) σελ. 52

του Νου (επικαλούμενος τον Kant) «εποπτείες χωρίς έννοιες είναι κενές». Φαίνεται, λοιπόν, να υπάρχει ένας λογικός χώρος, μια θεωρητική δομή, όπου μπορούμε να διακρίνουμε αυτές τις κατηγορίες οι οποίες επενδύουν τις εποπτείες χωρίς όμως να αποτελούν a priori προϋπάρχουσες δομές, τουλάχιστον όχι θεωρημένες σε μια οντολογικά ανεξάρτητη περιοχή από αυτή των εμπειριών μας (που θα την έθετε ως αναγκαία αληθή) . Αυτός ο χώρος, όπως καταλαβαίνουμε, δεν θα μπορούσε παρά να βρίσκεται στη γλωσσική δομή.

5. Wilfrid Sellars: Από τη νόηση πίσω στον κόσμο

Με αυτή τη σκέψη ο Sellars θα πάει ακόμα πιο πίσω κατά την αναζήτηση της δομής της γνώσης, αμφισβητώντας την ικανότητα θεμελίωσης των ίδιων των εννοιών σε προεννοιακές οντότητες, διότι κατανοεί πως το να έχει κανείς αισθητηριακή αντίληψη είναι κάτι που από μόνο του ούτε γνώση αποτελεί, ούτε συνειδητή εμπειρία¹⁰⁹. Κάτι τέτοιο, φυσικά, απορρίπτει την ιδέα της γνώσης προσδιορισμένων ειδών απλώς και μόνο από την ικανότητα να έχουμε εικόνες και αισθήσεις. Η συνειδητή εμπειρία για τον Sellars έχει ως απαιτούμενο την κατοχή της γλώσσας. Για να φτάσει σε αυτό το συμπέρασμα θα εφαρμόσει τη μεθοδολογία του Quine στην ίδια την έννοια της εμπειρίας. Για τον Quine δεν υπάρχει μη κυκλικός τρόπος να χαρακτηρίσει κανείς την αναλυτικότητα. «Αυτό, βέβαια, δεν δείχνει ότι δεν υπάρχουν καθόλου αναλυτικές αλήθειες, αλλά θέτει υπό αμφισβήτηση την άποψη ότι διαθέτουμε μια συνεπή ιδέα για το τι αποδίδουμε σ' αυτές όταν τις ονομάζουμε αναλυτικές»¹¹⁰ και απαιτεί τον ορισμό ενός συγκεκριμένου θεωρητικού πεδίου που θα θέτει την αναλυτικότητα δεδομένη. Έτσι και για τον Sellars δεν υπάρχει μη κυκλικός τρόπος να οριστούν προτάσεις εμπειρικών δεδομένων εκτός της γλώσσας. Θα μπορούσαν να τεθούν τέτοιες προτάσεις μόνο στο βαθμό που αποτελούν θεωρητικά σκευάσματα που στόχο έχουν μάλλον την αποσαφήνιση παρά έναν πραγματολογικό ορισμό. Εκκινώντας από αυτή την ιδέα θα αναζητήσουμε, στο έργο του Sellars, την ενότητα της εμπειρίας και της γλώσσας όπως αποτυπώνεται στη γένεση των εννοιών γύρω από το λογικό σύστημα που αποκαλούμε γνώση. Αυτή η επιδίωξη του Sellars στηρίζεται όχι μόνο στην επίθεση κατά του δεδομένου που έχει θέσει ως στόχο του έργου του αλλά και στην κριτική του Quine απέναντι στην αναλυτικότητα (που άνοιξε τη πόρτα της απόρριψης του δεδομένου). Όπως το θέτει και ο Rorty «αν τα δύο δόγματα του εμπειρισμού του Quine είχαν βοηθήσει να καταστραφεί η ορθολογική μορφή του θεμελιωτισμού... το εμπειρισμός και η φιλοσοφία του νου βοήθησε να καταστραφεί η εμπειριστική εκδοχή του

¹⁰⁹ W. Sellars, (2005), σ. 15

¹¹⁰ Σ. Ψύλλος και Δ. Χριστοπούλου, (2011) σελ. 52

θεμελιωτισμού»¹¹¹. Ο Sellars, όμως, όπως και ο Quine, γνώριζαν πως το να τεθούν αξιακά κάποιες θεμελιακές αρχές πάνω στις οποίες θα βασιστεί ένα φιλοσοφικό σύστημα ενδεχομένως λύνει κάποια μεθοδολογικά προβλήματα αλλά όταν αυτές ορίζονται υπερβατολογικά εμφανίζουν τεκμηριωτική ασάφεια που συνήθως μας οδηγεί είτε σε εις άπειρον αναγωγή είτε σε κυκλικούς ορισμούς. Ως συνέπεια τούτου ο Sellars δεν αναγνωρίζει την ύπαρξη *a priori* εννοιών στη νόηση με τον αυστηρό τρόπο που θα όριζε ο παραδοσιακός εμπειρισμός¹¹² αλλά ούτε μπορεί να δεχτεί κάποια θεμελιωτική δύναμη των αισθητηριακών δεδομένων όπως προβάλλονται στις κλασσικές θεωρίες του εμπειρισμού. Η τεκμηρίωσή των ποιοτήτων που απορρέουν μέσω των αισθητηριακών δεδομένων δεν μπορεί να αναλυθεί χωρίς υπόλοιπο στον εαυτό της και αυτό επιδιώκει να αποδείξει στο έργο του. Μέχρι τώρα αναλύσαμε την ιστορία της γνωσιολογίας για να καταλήξουμε με τη βοήθεια του Quine στο προβληματικό χαρακτήρα τα αναλυτικότητας που απαιτείται για έναν ικανοποιητικό ορισμό της αλήθειας. Μαζί με την αλήθεια παρατηρούμε να καταρρέουν και οι θεωρήσεις που απαιτούν κάποιου είδους θεμελίωσης των πεποιθήσεών μας ώστε να μπορούμε να ικανοποιήσουμε εν τέλει το αίτημα της δικαιολόγησης που έθεσε η παραδοσιακή γνωσιολογία.

5.1 Είναι τα αισθητηριακά δεδομένα, δεδομένα;

Σε αυτό το σημείο σκόπιμο είναι να κάνουμε μια επισκόπηση της παρούσας μελέτης ώστε να καταλάβουμε πως εισάγεται και ο προβληματισμός του Sellars κατά την αναζήτηση μιας ικανοποιητικής μεθοδολογίας για τον ορισμό της επιστημικής γνώσης. Επιστημικό γεγονός χαρακτηρίστηκε οτιδήποτε μπορεί να δικαιολογήσει μια απόφαση ή και να δικαιολογηθεί το ίδιο. Η ίδια δήλωση, όταν τίθεται με αυτό τον τρόπο, απαιτεί λογικά μια θεμέλια αρχή πάνω στην οποία θα μας παρέχει τις βασικές έννοιες (τις μη παράγωγες) που θα λειτουργήσουν, μέσα σε ένα γλωσσικό πλαίσιο, σαν αρχή των συναγωγικών αλυσίδων που θα αποδώσουν τεκμηριωτικό

¹¹¹ ό.π.

¹¹² Ιδιαίτερα οι λογικοί εμπειριστές που σκέφτονταν ότι υπάρχουν αναλυτικές αλήθειες και ότι αυτές είναι οι μόνες *a priori* αλήθειες που, όπως μας λένε ο Ψύλλος και η Χριστοπούλου, απέρριψαν με πειστικότητα τα επιχειρήματα του Quine.

κύρος στις εξαρτώμενες από αυτές πεποιθήσεις. Δηλαδή, η παραπάνω διαδικασία προϋποθέτει ένα υπόστρωμα (υπερβατολογικό) πάνω στο οποίο θα γεννηθούν οι έννοιες στις οποίες τα γνωσιακά γεγονότα θεμελιώνονται και λειτουργούν πλέον γλωσσικά ως μέρη συναγωγών. Το υπόστρωμα αυτό πρέπει να υπάρχει μη παράγωγα, και φυσικά να έχει χαρακτήρα μη αναθεωρησιμότητας, αφού για να λειτουργήσει θεμελιωτικά δεν μπορεί το ίδιο να είναι προϊόν συναγωγών, εφόσον θα μας οδηγούσε σε εις άπειρον αναγωγή. Η γνώση περιεγραμμένη με το παραπάνω τρόπο ωθεί το προβληματισμό σε μια αναλυτική προσέγγιση. Μια τέτοια προσέγγιση είναι απαραίτητη για να καταφέρουμε να διακρίνουμε το λογικό (δηλαδή με όρους αναγκαιότητας) υπόστρωμα πάνω στο οποίο αναπτύσσεται και οργανώνεται το περιεχόμενο των αισθήσεών μας σε σκέψεις· σκέψεις που, μετασχηματισμένες σε γλωσσικές έννοιες, φέρουν το αποτύπωμα της βιωμένης πραγματικότητας. Κι εδώ είναι που φιλοδοξούσε να απαντήσει ο Θεμελιωτισμός: Θέτοντας τα αισθητηριακά δεδομένα ως τα μη περεταίρω αναλύσιμα περάσματα από τα φυσικά αντικείμενα, ή όπως θα μας έλεγε και ο Kant τα πράγματα καθ' αυτά δηλαδή από τα νοούμενα στα φαινόμενα δηλαδή στις εννοιολογημένες γλωσσικές έννοιες. Αυτή ήταν η απάντηση στο χαρακτήρα του δογματικού δεδομένου του ιδεαλισμού από το σύγχρονο εμπειρισμό. Όμως, παρατηρήσουμε ότι οποιαδήποτε δήλωση της άμεσης εποπτείας δε μπορεί παρά να συμμετέχει στο γλωσσικό πεδίο χρησιμοποιώντας ήδη έννοιες ενός λεξιλογίου. Έννοιες που δύσκολα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μη παράγωγες χωρίς να κινδυνεύει να γκρεμιστεί ολόκληρη επιχειρηματολογία του εμπειρισμού. Το ζήτημα λοιπόν μετατίθεται στη μελέτη της προτεραιότητας, ή ενδεχομένως της *συγχρονικότητας της εποπτείας με τη γλώσσα*. Μια διατύπωση της ροής της εμπειρικής πληροφορίας κατ' αυτόν τον τρόπο θυμίζει το σχεδιάγραμμα που χρησιμοποιεί ο Robert Brandom για να περιγράψει τη λειτουργία των αισθητηριακών περιεχομένων όταν αυτά τίθενται ως το θεμέλιο της γνώσης: φυσικά αντικείμενα → αισθήσεις αισθητηριακών περιεχομένων → μη παράγωγες πεποιθήσεις¹¹³. Η θεμελίωση της γνώσης των αισθητηριακών δεδομένων συμβαίνει ακριβώς κατά τη κίνηση από τα αισθητηριακά περιεχόμενα στις μη παράγωγες πεποιθήσεις. Ο Sellars θα εστιάσει στο πρόβλημα αυτής της

---

¹¹³ W. Sellars (2005), σ. 24

μετάβασης προσπαθώντας να αναδείξει τα σφάλματα των παραδοσιακών θεμελιοκρατικών θεωριών που απαιτούν την αναγωγή του επιστημικού στο μη επιστημικό.

Ο Sellars προσπαθεί να κάνει 2 πράγματα. Το πρώτο είναι να μας υποδείξει την αδυναμία του εμπειρισμού ή λογικού θετικισμού στο επίπεδο της θεμελίωσης της γνώσης πάνω σε θεμέλιες εμπειρικές προτάσεις και το δεύτερο είναι να μας προτείνει έναν εναλλακτικό τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το φαινόμενο της γλώσσας στη διαδικασία της δόμησης της γλώσσας. Για τον Sellars το πρόβλημα της γνώσης όπως τίθεται από τις παραδοσιακές εμπειριστικές παραδόσεις εντοπίζεται κατά τη μετάβαση από την απλή μηχανιστική διάδραση μεταξύ ενός υποκειμένου και των αντικειμένων του κόσμου με αυτό που ονομάζουμε «αισθητηριακά δεδομένα» στην επιστημική γνώση δηλαδή τη γλωσσική αποτύπωση προτάσεων που έχουν θετικό καθεστώς δικαιολόγησης. Ή, για να το πούμε πιο συμπυκνωμένα: πως η αίσθηση καθέκαστων λειτουργεί ως το μη συναγωγικό θεμέλιο όλων των συναγωγικών προτάσεων. Γνώση, όπως την εννοεί ο Sellars, είναι οτιδήποτε έχει προτασιακή δομή και μπορεί να λειτουργήσει ως μέρος μιας συναγωγής δηλαδή μπορεί να δικαιολογήσει μια πρόταση ή και να αιτηθεί το ίδιο δικαιολόγηση. Αυτό το χαρακτηριστικό των πεποιθήσεων γνώσης είναι που ονομάζουμε επιστημικό κύρος και πάνω σε αυτό στηρίζεται το αίτημα δικαιολόγησης των πεποιθήσεων που εκφράζουν γνώση. Η θεμελιοκρατία αναζήτησε ένα τέτοιο σημείο αναφοράς, ένα προτασιακό θεμέλιο το οποίο τίθεται μη συναγωγικά και λειτουργεί σαν την αρχή της συναγωγικής αλυσίδας, μια πρώτη πρόταση (μη περεταίρω αναλύσιμη) που θα στηρίξει το οικοδόμημα των επόμενων προτάσεων.¹¹⁴ Παράλληλα, υποστήριξε πως επειδή αυτές οι προτάσεις που φέρουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά απορρέουν από την αλληλεπίδρασή μας με τον κόσμο, έχουν χαρακτήρα αξιωματικό και αναλλοίωτο. Παράλληλα, η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων υποστηρίζει πως η αίσθηση των δεδομένων αυτών έχει

---

¹¹⁴ Η δομή της παραπάνω σκέψης υποδεικνύει και τις φιλοσοφικές της ρίζες στο λογικό θετικισμό όπου το οικοδόμημα της επιστήμης φαντάζει ιστορικά γραμμικό και, αν και περιέχει διαψεύσιμες προτάσεις που μπορούν να αναιρεθούν οποιαδήποτε στιγμή, έχει την ανάγκη κάποιων αρχών στις οποίες στηρίζεται ο μηχανισμός ελέγχου του. Γι' αυτό και η επιστημονική κριτική μπορεί να απορρίπτει επιμέρους θεωρίες, δε μπορεί όμως ποτέ να απορριφθεί συνολικά.

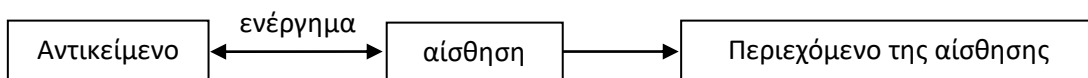
χαρακτήρα μη επίκτητο διότι η ικανότητα αίσθησης (συνείδησης) αισθητηριακών δεδομένων ισοδυναμεί με την κατάσταση εγρήγορσης δηλαδή τη κατάσταση όπου μπορούμε να αισθανθούμε πως κάτι είναι χ. Κάτι τέτοιο ο Σέλλαρς το απορρίπτει αφού η αποδοχή του δεδομένου στην γνώση μπορεί να μας οδηγήσει σε πολλά περιέργα μονοπάτια της μεταφυσικής, δημιουργώντας περισσότερα προβλήματα από αυτά που επιχειρεί να λύσει. Πολλά από αυτά τα έχουμε ήδη διακρίνει μέχρι τώρα.

5.2 Το αίτημα της εξωγλωσσικής τεκμηρίωσης

Ο Sellars όταν αναφέρεται στις θέσεις που απαιτούν τη μετάβαση από το μη επιστημικό στο επιστημικό χρησιμοποιεί το αφηγηματικό εύρημα του μύθου του δεδομένου,, για να μας καθοδηγήσει ανάμεσα στις πλάνες της εμπειριστική παράδοσης υποδεικνύοντας τις αδυναμίες θεμελίωσης της γνώσης στα αισθητηριακά δεδομένα όταν αυτά τίθενται ως τις πηγές της γνώσης. Όπως είδαμε παραπάνω, γνώση δεν είναι μια απλή μη συναγωγική πρόταση αλλά μια πρόταση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογήσει κάποια άλλη. Και αν θέσουμε σε αυτό το ρόλο τα αισθητηριακά δεδομένα τότε το πρόβλημα που εμφανίζεται στη χρήση προτάσεων αισθητηριακών δεδομένων ως θεμέλιες για τις δηλώσεις που φέρουν γνωστικό περιεχόμενο είναι το πως και οι ίδιες πρέπει να έχουν γλωσσικό ρόλο και άρα απαιτούν εκμάθησή. Αυτό που προσπαθεί να μας δείξει ο Σέλλαρς με τα παραπάνω είναι πως το να έχει κάποιος ένα αισθητηριακό ερέθισμα δεν είναι το ίδιο με το να έχει την εντύπωση ενός καθέκαστου δηλαδή τη γνώση πως κάτι έχει το x χαρακτηριστικό. Διότι αυτό θα απαιτούσε κάποια συναγωγική θεμελίωση. Οπότε πάλι θα καταλήγαμε σε κυκλικό ορισμό. (Από αυτή τη παραπάνω διευκρίνιση αναδύεται και η διαφοροποίηση που εμφανίζεται στη σκέψη του Σέλλαρς ανάμεσα στην ανθρώπινη γνώση και ζωική διαφορική απόκριση)

Όπως είδαμε παραπάνω ο εμπειρισμός, στο μεγαλύτερο μέρος του, είναι το φιλοσοφικό ρεύμα που υποστηρίζει πως πηγή όλης της γνώσης μας είναι η εμπειρία η οποία μορφοποιείται στις ιδιάζουσες προτάσεις των αισθητηριακών δεδομένων. Τα αισθητηριακά δεδομένα λειτουργούν ως πρωταρχικές πηγές σύλληψης,

εννοιολόγησης και αξιολόγησης όλων των υπόλοιπων αντικειμένων που συνίστανται στη νόησή μας. Τα ενεργήματα αυτά ονομάζονται αισθήσεις οπότε ό,τι γίνεται αισθητό είναι αντικείμενο ενός ενεργήματος. Αυτό που προκύπτει από το ενεργήμα της αίσθησης (αυτό, δηλαδή, που αισθανόμαστε) ονομάζεται *περιεχόμενο της αίσθησης*. Θα μπορούσαμε να πούμε πως το αισθητηριακό δεδομένο (ή αίσθημα) είναι συσχετική ιδιότητα του εκάστοτε περιεχομένου της αίσθησης. Όπως μας λέει βέβαια και ο Μπράντομ «τα περιεχόμενα της αίσθησης πρέπει να διακριθούν προσεκτικά από τα εξωτερικά αντικείμενα που γίνονται αισθητά»¹¹⁵.

Εικόνα 1. Παρατηρούμε τη κίνηση της αισθητηριακής πρόσληψης καθώς το αντικείμενο μετατρέπεται στο περιεχόμενο της αίσθησης. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε πως δεν είναι απαραίτητη η ύπαρξη κάποιου εξωτερικού αντικειμένου για την ύπαρξη περιεχομένων της αίσθησης (παραίσθηση)

Η έννοια των αισθητηριακών δεδομένων τίθεται ώστε να μπορέσει να αποκτήσει η εμπειρική γνώση θεμέλιο σε μια μη συναγωγική γνώση της πραγματικότητας. Όμως θα μας παραξένευε η τοποθέτηση που έχουν πολλοί εμπειριστές όταν ισχυρίζονται πως κατά την αίσθηση αυτό που γίνεται αισθητό είναι τα καθέκαστα. Τα καθέκαστα εάν δεν έχουν γλωσσικό ρόλο τότε δεν μπορούν να λειτουργήσουν θεμελιωτικά (παρόλο που μπορούν να τεθούν ως μη παράγωγα ή μη επιστημικά) στο πλαίσιο δικαιολόγησης συναγωγών εφόσον δε μπορεί να λειτουργήσουν ως μέρος τους (δεν έχουν δηλαδή γλωσσική λειτουργία). Το πρόβλημα μας θυμίζει λίγο την επίθεση του

¹¹⁵ W. Sellars, (2005), σ. 147 §2

Quine στην αναλυτικότητα. Όπως, για να οριστεί η αναλυτικότητα έπρεπε να τεθούν άλλοι όροι που την εξηγούν οι οποίοι πρέπει ξανά να επεξηγηθούν (άρα εμφανίζουν την εξάρτηση ενός δεδομένου νοήματος της αναλυτικότητας για να την εξηγήσουν) έτσι και ο Sellars αναγνωρίζει πως η μη συναγωγική γνώση μιας καθέκαστον πραγματικότητας θα προϋπέθετε λογικά την ύπαρξη των αισθητηριακών δεδομένων δηλαδή το να μυρίσει κάποιος το βρεγμένο χώμα θα προϋπέθετε την ύπαρξη ενός αισθητηριακού περιεχομένου βρεγμένου χώματος¹¹⁶. Για να μπορέσει ένα αισθητηριακό περιεχόμενο να αποκτήσει το θεμελιωτικό ρόλο που φιλοδοξεί να του αποδώσει ο εμπειρισμός παραπάνω είναι λογικά αναγκαίο «όταν ένα περιεχόμενο της αίσθησης γίνεται αισθητό, να γίνεται αισθητό ως έχον έναν ορισμένο χαρακτήρα... και το γεγονός ότι έχει αυτό το χαρακτήρα είναι γνωστό κατά μη παράγωγο τρόπο»¹¹⁷. Άρα τα περιεχόμενα της αίσθησης αναλαμβάνουν το χαρακτήρα του δεδομένου (αισθητηριακά δεδομένα) μόνο υπό την παραδοχή ύπαρξης μη παράγωγης γνώσης ενός γεγονότος σχετικού με το περιεχόμενο της αίσθησης. Στο σημείο που αυτό λησμονηθεί και τεθεί το αισθητηριακό δεδομένο ως θεμελιωτική βάση τότε ο χαρακτήρας μη παράγωγης γνώσης που αποκτά το περιεχόμενο της αίσθησης καταργεί τη λογική σύνδεση των αισθητηριακών δεδομένων και της μη παράγωγης γνώσης. Εάν δεν γινόταν αισθητό ως έχον ένα χαρακτήρα τότε τι είδους θα ήταν αυτή η νέα νοητική οντότητα που θα πρόκυπτε; Εάν ήταν το καθαρό παράγωγο μιας αίσθησης τότε όλοι οι άνθρωποι θα είχαν μια μόνο γλώσσα αυτή των αισθητηριακών δεδομένων πάνω στην οποία θα στηρίζονταν όλες οι άλλες γλώσσες.

Μια τέτοια αδυναμία μπορούμε να δούμε και στο Russell όταν οργανώνει το επιστημολογικό του επιχείρημα κατά του σκεπτικισμού ενδεχομένως αναφερόμενος στη καντιανή διάκριση μεταξύ φαινομένων και νοούμενων: «ας δώσουμε το όνομα αισθητηριακά δεδομένα σε όλα τα αντικείμενα που είναι άμεσα γνωστά στην αίσθηση...θα δώσουμε το όνομα αίσθηση στην εμπειρία του να έχουμε άμεση γνώση (immediate awareness) των αισθητηριακών δεδομένων.» Έτσι η αίσθηση δεν έχει να κάνει με πραγματικά αντικείμενα αλλά με τα αισθητηριακά

¹¹⁶ Ο Sellars κάνει αναφορά σε κόκκινο αισθητηριακό περιεχόμενο, επέλεξα την όσφρηση καθώς φαίνεται να κατέχει πολύ πιο ισχυρή επίδραση στην μνήμη των ανθρώπων

¹¹⁷ W. Sellars, (2005), σ. 28

δεδομένα. Αυτό που προσπαθεί να αποδώσει ο Russel στη προτασιακή γνώση (που θεμελιώνεται σε βασικές πεποιθήσεις) είναι στη πραγματικότητα αυτό που ονομάζει γνώση από γνωριμία αφού, όπως επισημαίνει ο Sellars, «το να γίνεται αισθητό ένα αισθητηριακό περιεχόμενο θα ήταν γνώση μόνο κατά μια σημασία του γνωρίζω τεθειμένη εξ' ορισμού».¹¹⁸ Το πρόβλημα που διακρίνει εδώ ο Sellars είναι η προέλευση της γνώσης των αισθητηριακών δεδομένων η οποία φαίνεται να είναι μετέωρη. Το να τεθεί ως βασική έννοια ο χαρακτήρας δεδομένου των αισθητηριακών περιεχομένων διαρρηγνύει τη λογική σύνδεση των αισθητηριακών δεδομένων και της μη παράγωγης γνώσης που απαιτεί η θεωρία. Η τάση τους, λοιπόν, να «εξισώνουν την αίσθηση αισθητηριακών περιεχομένων με τη συνείδηση» προέρχεται από την πεποίθηση πως υπάρχουν δεδομένα που δεν απαιτούν καμία εκμάθησή, κανέναν σχηματισμό εννοιών. Φαίνεται παράλογο να ισχυριστεί κανείς πως η ικανότητά μας να νιώσουμε κάποιον πόνο ή το να δούμε πως μια επιφάνεια μπροστά μας είναι κόκκινη είναι επίκτητη. Αυτό σε συνδυασμό με το θεμελιοκρατικό αίτημα του «κάθε υπαγωγή των καθέκαστα σε κάποια καθόλου προϋποθέτει εκμάθηση, σχηματισμό εννοιών, ακόμα και χρήση συμβόλων»¹¹⁹. Αυτές οι σκέψεις οδηγούν τον εμπειριστή στο παρακάτω τρίλημμα:

- Ο χ αισθάνεται κόκκινα περιεχόμενα αίσθησης π συνεπάγεται ο χ γνωρίζει κατά μη παράγωγο τρόπο ότι το π είναι κόκκινο
- Η ικανότητα να αισθάνεται κανείς περιεχόμενα της αίσθησης είναι μη επίκτητη
- Η ικανότητα να γνωρίζει κανείς γεγονότα του τύπου το χ είναι φ είναι επίκτητη.

Το ανωτέρω τρίλημμα, που εκφράζει την κλασική αρχή της θεωρίας των αισθητηριακών δεδομένων, μπορούμε να το δούμε και μορφοποιημένο στο παρακάτω σχήμα που δείχνει μια έγκυρη, για τη θεωρία, σχέση :

Ο Χ αισθάνεται Φ αισθητηριακό περιεχόμενο P -> ο Χ γνωρίζει ότι το P είναι Φ

Η σχέση, λοιπόν, που εμφανίζεται στο αριστερό σκέλος της παραπάνω σχέσης δεν προϋποθέτει κάποια διαδικασία μάθησης, κάτι που δεν ισχύει και για αυτή που

---

¹¹⁸ ό.π. σελ. 28

¹¹⁹ ό.π. σελ. 32

εμφανίζεται στο δεξί, σύμφωνα πάντα με την ίδια τη θεωρία¹²⁰. Μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε πως μια τέτοια διατύπωση στόχο έχει την διασφάλιση της πραγματολογικής συνάφειας της εμπειρικής γνώσης καθώς και τη θωράκισή της από το σκεπτικισμό. Όμως, μπορούμε να διακρίνουμε καταστάσεις που τα πράγματα όπως μας φαίνονται δεν ανταποκρίνονται στη πραγματικότητα διότι «δεν υπάρχει κάποια ελεγχόμενη εγγύηση ότι κάθε τέτοια εμπειρία αληθεύει»¹²¹. Ακόμη κι έτσι, το να υποστηρίξουμε πως έχουμε ένα συγκεκριμένο αισθητηριακό ερέθισμα προϋποθέτει τη κατοχή από το γνωρίζον υποκείμενο και άλλων εννοιών που έχουν να κάνουν και με την ικανότητα να γνωρίζουμε πως τα εκάστοτε αισθητηριακά περιεχόμενα είναι αυτά που είναι αλλά και ότι έχουν το χαρακτήρα που έχουν διότι παρατηρούνται σε συγκεκριμένες συνθήκες που ονομάζουμε κανονικές. Παρόλα τα ζητήματα που έχουν ήδη προκύψει το να πάρουμε στα σοβαρά το εμπειριστικό επιχείρημα θα σήμαινε να υποστηρίξουμε πως μπορεί να υπάρξει μια τέτοια σχέση που να περιλαμβάνει τις εξής δύο γραμμές σκέψης:

A. Υπάρχουν κάποια εσωτερικά επεισόδια που μπορούν να συμβούν χωρίς να προηγείται κάποια διαδικασία εκμάθησης (θεμελιοκρατία)

B. Υπάρχουν κάποια εσωτερικά επεισόδια που είναι οι μη παράγωγες γνώσεις και αυτές είναι οι αναγκαίες συνθήκες της εμπειρικής γνώσης στο μέτρο που παρέχουν στοιχεία για όλες τις άλλες εμπειρικές προτάσεις (το αίτημα της δικαιολόγησης).

Όπως μας λέει και ο Brandom το πρώτο σύνολο αποτελείται από καθέκαστα επιλεγμένα χάρη στον αιτιακό τους ρόλο. Το δεύτερο αποτελείται από ισχυρισμούς δομημένους σε μορφή προτάσεων που επιλέγονται βάσει του συναγωγικού ή δικαιολογητικού τους ρόλου. Στο πρώτο, ο Sellars, θα αποδώσει το χαρακτήρα των εσωτερικών εντυπώσεων και το δεύτερο θα το ονομάσει σκέψεις. Παρακάτω θα δούμε πως ξεδιπλώνει το συλλογισμό του ώστε να μπορέσουν αυτές οι γραμμές σκέψης να συσχετιστούν με την ανθρώπινη εμπειρία και, κατ' επέκτασιν, γνώση.

¹²⁰ Χ. Χρόνης και Ι. Κλήμης (με μικρά τα ονόματά τους), (2013) σελ.352

¹²¹ W. Sellars, (2005), σ. 35. Εδώ ο Sellars αναφέρεται στο σύνολο των εμπειριών που ονομάζει εποπτείες επιδεικτικές δήξεως. Κάποια μέλη είναι αληθή αλλά κάποια άλλα όχι.

5.3 Οι προτάσεις του «φαίνεται»: υποδείξεις του κόσμου

Όμως για την ώρα ο Sellars θα μελετήσει το γνωσιακό ρόλο των προτάσεων του τύπου του "φαίνεται" που χρησιμοποιούνται ως μορφές νομιμοποίησης των αποφάνσεών μας. Η παραπάνω προσέγγιση περιλαμβάνει προτάσεις της μορφής του ότι «κάτι φαίνεται στον Χ ως π» οι οποίες μοιάζει να κατέχουν εξής πλεονεκτήματα: Δεν είναι μόνο μη συμπερασματικές αλλά και αδιαμεσολάβητες αποφεύγοντας την επίκληση των αισθητηριακών δεδομένων. Όμως, απέναντι σε αυτή τη προσέγγιση ο Sellars «αντιτάσσει τη λογική προτεραιότητα του "είναι π" απέναντι στο "φαίνεται π"» και ως εκ τούτου δεν συγκροτούν ένα αυτόνομο γλωσσικό παιχνίδι (για να εξασφαλιστεί η αυτονομία τότε πρέπει να ή αναλυθεί με όρους αισθητηριακών δεδομένων ή να τεθεί ως σχέση μεταξύ ενός υποκειμένου, ενός αντικειμένου και μιας ποιότητας)¹²². Οπότε, ακόμη και στις προτάσεις του «φαίνεται» δεν μπορούμε να βρούμε ένα μη συναγωγικό θεμέλιο που απαιτείται από τη θεωρία. Αυτό όμως δε σημαίνει πως οι προτάσεις αυτού του τύπου χάνουν την αξία τους διότι ανήκουν στη σφαίρα του επιστημικού· το μόνο που αναιρείται είναι ο θεμελιακός τους ρόλος. Για να μας το δείξει αυτό, ο Sellars, θα επινοήσει την ιστορία της γραβάτας το χρώμα της οποίας αποκτάει γνωσιακό χαρακτήρα μόνο εφόσον δοθεί σε κανονικές συνθήκες που είναι εκ των προτέρων ορισμένες. Πολλές φορές αυτός ο χαρακτήρας αντιτίθεται στα άμεσα αισθητηριακά μας δεδομένα. Πράγματι οι πρόταση «φαίνεται πράσινο» μοιάζει να έχει ένα χαρακτήρα αναφοράς, όμως, αυτό στο οποίο αναφέρεται δεν μπορεί να «είναι ένα ελάχιστο αντικειμενικό γεγονός ούτε κάτι που αναλύεται με όρους αισθητηριακών δεδομένων»¹²³. Άπαξ και το διαπιστώσουμε αυτό οι θεωρητικές αδυναμίες που δόμησαν το μύθο του δεδομένου αποκαλύπτονται και οι γνωσιολογικές θεωρήσεις του θεμελιωτισμού αποκόπτονται από την πραγματολογική τους αρχή.

Όμως, αν οι προτάσεις του φαίνεται δεν αναφέρονται σε αισθητηριακά δεδομένα τότε ποιο είναι το αντικείμενο αναφοράς τους; Την απάντηση θα την πάρουμε όταν καταλάβουμε τι εννοούμε όταν ισχυριζόμαστε πως έχουμε την εμπειρία πως κάτι μας φαίνεται χ και όταν έχουμε την εμπειρία ότι κάτι είναι χ (να βλέπουμε πως

¹²² Χ. Χρόνης και Ι. Κλήμης (2013) σελ.353

¹²³ W. Sellars, (2005) σελ. 52

είναι πράσινο). Διότι «όταν λέμε ότι μια ορισμένη εμπειρία είναι μια εποπτεία... δεν περιγράφουμε απλώς την εμπειρία αλλά τη χαρακτηρίζουμε επιπλέον, ως εκφέρουσα, ας πούμε, μιάν απόφανση, έναν ισχυρισμό, και μάλιστα –αυτό είναι το σημείο που θέλω να τονίσω- προσυπογράφουμε τον ισχυρισμό αυτόν»¹²⁴. Έτσι ο Sellars εισάγει την ιδέα πως μια εμπειρία περιέχει προτασιακούς ισχυρισμούς ενώνοντας πρακτικά τη γλωσσική πρακτική με την έκφραση επιστημικής γνώσης. Αυτός είναι και ο λόγος που εξετάζοντας τις καταστάσεις κατά τις οποίες ένας παρατηρητής βλέπει:

- ότι το αντικείμενο A είναι κόκκινο
- Του φαίνεται πως το A είναι κόκκινο
- Του φαίνεται πως υπάρχει εκεί ένα κόκκινο αντικείμενο

Αποδίδουμε ένα κοινό προτασιακό περιεχόμενο (το A είναι κόκκινο) ως το κοινό περιγραφικό περιεχόμενό τους. Αυτό το προτασιακό περιεχόμενο συνοδεύεται από τη γλωσσική λογικότητα απόδοσης του νοήματος.

Όλα τα παραπάνω στοχεύουν στην επιδίωξη που έχει ο Sellars «να απεμπλέξει το θεμελιωτικό χαρακτήρα μη συμπερασματικών γνώσεων από την απαίτηση να μην προϋποθέτουν οι τελευταίες οποιαδήποτε άλλη γνώση»¹²⁵. Εφόσον όμως απαιτείται κάποια άλλη γνώση που θα στηρίξει γνωσιακές καταστάσεις του τύπου το χ είναι ψ τότε εμφανίζεται ξανά ο κίνδυνος της άπειρης αναδρομής. Η απάντηση του Sellars είναι αρνητική. Εάν προϋπάρχει ένα γνωσιακό πεδίο στη μνήμη του υποκειμένου με βάση το οποίο μπορεί να υποστηριχθεί πως αυτό είναι πράσινο, δηλαδή μπορεί το υποκείμενο να αναφερθεί σε προηγούμενα γεγονότα κατά τα οποία η δήλωση το αυτό είναι πράσινο είναι ένα αξιόπιστο σημάδι ύπαρξης ενός πράσινου αντικειμένου τότε η πρόταση αυτό είναι πράσινο δεν απαιτεί περεταίρω τεκμηρίωση. Η αναδρομή εξαφανίζεται και το γνωσιακό γεγονός δεν συνοδεύεται από θεμελιωτικά γεγονότα αλλά από δικαιολογητικά. Με αυτόν τον τρόπο εισάγει μια «λογική διάσταση κατά την οποία η παρατηρησιακή γνώση στηρίζεται σε ανώτερες εμπειρικές προτάσεις και η οποία καταδεικνύει εκείνη τη διάσταση κατά

¹²⁴ ό.π. σελ. 52 §16

¹²⁵ Χ. Χρόνης και Ι. Κλήμης, (2013) σελ.354

την οποία συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο ως μονομερή»¹²⁶. Άρα, ο ορθολογικός χαρακτήρας που χαρακτηρίζει την επιστήμη και την εμπειρική γνώση δεν απορρέει από την κληρονομιά του τεκμηριωτικού κύρους των προτάσεων από κάποια θεμέλιά (όπως απαιτούν οι θεωρίες της θεμελιοκρατίας) αλλά από το δικαιολογητικό-λογικό σύστημα της γλώσσας με βάση το οποίο μπορεί κάποιος να αμφισβητήσει οποιονδήποτε ισχυρισμό (εάν, για παράδειγμα, δεν εμφανίζει εμπειρική επαλήθευση) αν και όχι όλους τους ισχυρισμούς μαζί (διότι τότε θα εξαφανιζόταν το δικαιολογητικό πλαίσιο) σχηματίζοντας ένα αυτοδιορθούμενο εγχείρημα. Αυτό είναι που και ο Sellars ονομάζει ψυχολογικό νομιναλισμό: κάθε αναγνώριση ειδών, ομοιοτήτων, γεγονότων κ.λπ. , με δύο λόγια κάθε αναγνώριση αφηρημένων οντοτήτων –στη πραγματικότητα, κάθε αναγνώριση ακόμα και καθέκαστων, είναι μια γλωσσική υπόθεση».

5.4 Εμπειρία και γλώσσα: μια ταυτοχρονική ολότητα

Η σύνδεση γλώσσας και εμπειρίας, όπως την ορίζει ο Sellars, έχει κεντρική σημασία στο εγχείρημα της γνωσιολογίας που κατασκευάζει. Είδαμε, στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας μελέτης, πως η κατάσταση γνώσης απαιτεί ένα καθεστώς δικαιολόγησης το οποίο θα αποδίδει κανονιστικό κύρος στις πεποιθήσεις μας. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η θεωρία των αισθητηριακών δεδομένων και (υπονοείται σε κάθε απόπειρα ερμηνείας των εμπειριών μέσω αυτών) είναι η ύπαρξη εσωτερικών, ιδιωτικών καταστάσεων που δεν θα μπορούσαν ποτέ να αποτελέσουν ένα πεδίο διϋποκειμενικού ελέγχου. Η διϋποκειμενική θεώρηση του κόσμου είναι ένα προαπαιτούμενο της επιστημονικής διαδικασίας αφού χωρίς αυτή οι εμπειρικές προτάσεις δεν μπορούν να έχουν σταθερό νόημα ή να αναφέρονται σε στα ίδια τα εξωτερικά αντικείμενα¹²⁷.

¹²⁶ ό.π σελ. 355

¹²⁷ Δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα που θέτει ο Brandom (W. Sellars,(2005) σελ. 161) είναι αυτά του αντεστραμμένου φάσματος και του σκαθαριού στο κουτί. Η πρώτη κατάσταση αναφέρεται σε μια υποτιθέμενη παθολογική κατάσταση που κάποιος βλέπει το χρωματικό φάσμα αντεστραμμένο δηλαδή στη θέση του κόκκινου το ιώδες κοκ. Στη περίπτωση του σκαθαριού στο κουτί, η αναφορά γίνεται στον αφορισμό 293 των Φιλοσοφικών Ερευνών (κεφαλαία τα αρχικά και πλάγια ο τίτλος) του Wittgenstein. Σύμφωνα με αυτόν εάν οι εμπειρίες είναι ιδιωτικές και εσωτερικές τότε η γλώσσα δεν

Ορίζοντας όμως γλωσσικά τις εμπειρίες μας τότε αυτές στο βαθμό που εναρμονίζονται με τον λογικό χώρο των λόγων μπορεί κάποιος τις χρησιμοποιήσει για να δικαιολογήσει τις αποφάνσεις του. Δυο είναι οι κύριες συνέπειες:

- 1) αποκλείεται «η υπόθεση μιας πρωτογενούς αναγνώρισης ενός “λογικού χώρου” που θα ήταν ανεξάρτητοι από την ανάπτυξη της χρήσης μιας γλώσσας
- 2) ανοίγεται ο δρόμος για να αναγνωρίσει κανείς ότι οι βασικοί συσχετισμοί λέξεων-κόσμου σχετίζουν π.χ. την ‘κόκκινο’ με κόκκινα φυσικά αντικείμενα παρά με μια υποτιθέμενη τάξη ιδιωτικών καθέκαστων»¹²⁸

Έτσι ο λόγος του αποκτάει κανονιστικό και ελέγξιμο κύρος. Τα εσωτερικά επεισόδια και οι σκέψεις του εκτίθενται στο κοινό λογικό χώρο της γλώσσας και μπορούν να αξιολογηθούν όπως και να αξιολογήσουν άλλες πεποιθήσεις άρα να λειτουργήσουν επιστημικά¹²⁹. Παράλληλα, όπως το να δηλώσουμε πως κάτι είναι πράσινο προϋποθέτει τη γνώση των καταστάσεων κατά τις οποίες είναι δόκιμο να κάνουμε αυτή τη δήλωση, κάνοντας τη ταυτόχρονα εκθέτουμε το δικαιολογητικό πλαίσιο με βάση το οποίο οδηγηθήκαμε στο να την έχουμε. Έτσι, οι γνωσιακές μας πεποιθήσεις επιβαρύνονται με το χαρακτήρα της ευθύνης που ακριβώς λόγω της γλωσσικότητάς της είναι ανοιχτή στην αξιολόγηση.

5.5 Από τη διϋποκειμενική γλώσσα των εξωτερικών αντικειμένων στον εσωτερικό διάλογο

Πως μπορούμε, όμως, να φτάσουμε στο σημείο να αποκτήσουμε κάτι τόσο περίπλοκο όσο η γλώσσα όταν έχουμε απορρίψει την ύπαρξη εσωτερικών συμβάντων που ενοποιούν την τη γλωσσική εκφορά και τις ποιότητες που εμφανίζονται στον κόσμο; Μπορεί να δίνουμε επαγωγικούς λόγους «σήμερα» που μοιάζουν με αυτό που αυτό που θα αποκαλούσαμε γνώση από παρατήρηση. Δεν

θα μπορούσε να είναι κοινωνική αφού δεν μπορούσαμε ποτέ να έχουμε πρόσβαση στις εμπειρίες των άλλων και άρα η γλώσσα δεν θα είχε κοινό νοηματικό περιεχόμενο.

¹²⁸ Χάρης Χρόνης και Ιπποκράτης Κλήμης (μικρά τα ονόματα), (2013) σελ.355

¹²⁹ Είναι αυτό που αποδίδουμε όταν χαρακτηρίζουμε ένα επεισόδιο ή μια κατάσταση γνωστικά : «Τα τοποθετούμε στο λογικό χώρο (logical space) των λόγων, της δικαιολόγησης και του να είναι σε θέση κανείς να δικαιολογεί αυτό που λέει (W. Sellars, (2005), σελ. 95)

προϋποτίθεται όμως κάποιου είδους επεισόδιο γνώσης σε ένα προηγούμενο στάδιο για να φτάσουμε να έχουμε αυτή την ικανότητα. Για να μπορέσουμε να δώσουμε μια ικανοποιητική απάντηση, που αποφεύγει τα προβλήματα που έχουμε αναδείξει μέχρι τώρα, θα πρέπει να καταφέρουμε να απαντήσουμε στα δύο παρακάτω ερωτήματα:

- πώς φτάνουμε «στο σημείο να έχουμε την ιδέα μιας εντύπωσης ή ενός αισθήματος
- πως μπορούμε να φτάσουμε να έχουμε την ιδέα ενός πράγματος που δείχνει κόκκινη σε εμάς.

Είδαμε πως «ακόμα και τόσο «απλές» έννοιες σαν αυτές των χρωμάτων είναι ο καρπός μιας μακράς διαδικασίας δημόσια ενισχυμένων αντιδράσεων σε δημόσια αντικείμενα (περιλαμβανομένων των γλωσσικών επιδόσεων) μέσα σε δημόσιες καταστάσεις»¹³⁰ είναι άξιο απορίας το πώς φτάνουμε να γνωρίσουμε τι είναι ιδιωτικές εντυπώσεις και αισθήματα. Ο προβληματισμός μετατίθεται στο πως θα μπορούμε να ορίσουμε μια φράση η οποία μπορεί να περιγράψει μια κατάσταση που εκφράζει μόνο το ίδιο το υποκείμενο. Για να μπορέσει, ο Sellars, να απαντήσει στη παραπάνω πρόκληση θα χρησιμοποιήσει έναν άλλο μύθο, όπως λέει, το μύθο του Τζούντ. Ο Τζούντ είναι ένας ραϊλιανός πρόγονος μας που μιλάει «μια γλώσσα της οποίας το θεμελιώδες περιγραφικό λεξιλόγιο αναφέρεται σε δημόσιες ιδιότητες δημόσιων αντικειμένων τοποθετημένων στο Χώρο και το Χρόνο»¹³¹. Το πώς απέκτησε αυτή τη γλώσσα δεν μας προβληματίζει εφόσον αυτή αποτελείται από δημόσια αντικείμενα και δημόσιες ιδιότητες. Ας υποθέσουμε τώρα πως αυτός και οι υπόλοιποι πρόγονοι μας είναι ικανοί να χρησιμοποιούν παράλληλα βασικούς λογικούς συνδέσμους και ποσοδείκτες και να κάνουν χρήση αναφορών που θα περιέγραφαν τη συμπεριφορά κάποιου άλλου σε κάποια (συγκεκριμένη) περίπτωση. Έστω πως ο Τζούντ, ένας χαρισματικός πρόγονος με πρωτοεπιστημονικές προδιαθέσεις αναφερόταν στο νόημα των γλωσσικών εκφορών του ίδιου και των συντρόφων του με τον εξής τρόπο: ταξινομώντας τις με βάση το ρόλο

---

¹³⁰ ό.π. σελ. 106

¹³¹ ό.π. σελ. 111

τους στη ραϊλιανή γλωσσική οικονομία: μια εκφορά να ένας λαγός είναι κάτι που ο Ουγκ έλεγε εάν πέρναγε από μπροστά του ένας λαγός. Για να εξηγήσει τη συμπεριφορά των συντρόφων του τότε κατασκευάζει μια αφήγηση στην οποία τίθενται κάποια εσωτερικά επεισόδια ως οι πηγές των γλωσσικών εκφορών. Η κατασκευή του, προφανώς, βασίζεται στη δημόσια γλωσσική συμπεριφορά η οποία ερμηνεύεται ως η απόληξη ενός εσωτερικού διαλόγου (in foro interno) αυστηρά μεταφορικά. Αυτός ο εσωτερικός διάλογος τίθεται ως μια θεωρητική κατασκευή δηλαδή θέτει αξιωματικά «έναν χώρο οντοτήτων που συμπεριφέρονται με ορισμένους τρόπους, οι οποίοι καθορίζονται από τις θεμελιώδεις αρχές της θεωρίας»¹³² η οποία επιτρέπει την κίνηση από τις φράσεις του λόγου παρατήρησης σε φράσεις της θεωρίας και αντιστρόφως. Έτσι οι σκέψεις τίθενται σαν θεωρητικές οντότητες που αποκτούν το χαρακτήρα συνθετικά αναγκαίων αληθειών αφού η αναγκαιότητά τους διαμεσολαβείται από την αναλογική προσέγγιση που εφαρμόζει η θεωρία στη γλωσσική συμπεριφορά. Η θεωρητική γλώσσα των σκέψεων κληρονομεί την εφαρμοσιμότητα των σημασιολογικών κατηγοριών της δημόσιας εκφοράς από την οποία έχει προέλθει. Μέσω των σκέψεων ο Τζούνς έκανε την πρώτη αναφορά για τον εαυτό του λέγοντας πως όταν λέω πως βλέπω κάτι τότε σκέφτομαι αυτό που θα ήθελα να πω (ότι βλέπω κάτι). Για να ερμηνεύσει αυτό που σκέφτεται δημιούργησε μια νέα τάξη θεωρητικών οντοτήτων αυτές των εντυπώσεων που μοιράζονται με τις σκέψεις τα ίδια ακριβώς χαρακτηριστικά που μοιράζονται οι σκέψεις με το δημόσιο λόγο. Έτσι λοιπόν απαντάει ο Sellars στα προβλήματα των αισθητηριακών δεδομένων:

- Οι οντότητες που εισάγει η θεωρία είναι καταστάσεις και όχι καθέκαστα
- Το γεγονός ότι οι εντυπώσεις είναι θεωρητικές οντότητες μας επιτρέπει να καταλάβουμε πως μπορούν να έχουν εσωτερικά χαρακτηριστικά

Όπως μας αναφέρουν ο Χρόνης και ο Κλήμης «Η αναλογική αυτή μεταφορά των ιδιοτήτων των δημόσιων αντικειμένων στο πεδίο των εντυπώσεων έχει ως αποτέλεσμα ότι οι τελευταίες "συνδέονται μεταξύ τους σύμφωνα με ένα σύστημα που είναι δομικά όμοιο με τους τρόπους κατά τους οποίους μοιάζουν και

---

¹³² ό.π. σελ. 120

διαφέρουν τα αντιληπτικά χαρακτηριστικά των αντικειμένων”¹³³. Εν τέλει, ο Sellars, θα παραλληλίσει το θεωρητικό χαρακτήρα των εντυπώσεων με αυτό των επιστημονικών θεωριών. Όπως οι θεωρητικές έννοιες των εντυπώσεων που θέσαμε συμφωνούν με τις διϋποκειμενικές παρατηρήσεις μας για τον κόσμο, έτσι και οι επιστημονικές έννοιες έχουν τον παρατηρησιακό ρόλο που τις αποδίδουμε στις θεωρητικές κατασκευές που τις περιγράφουν.

---

¹³³ Χ. Χρόνης και Ι. Κλήμης, (2013) σελ.359

Επίλογος

Από τον καθημερινό λόγο στην επιστήμη: Η ολότητα της γλώσσας

Δεν θα μπορούσε, μετά από όλα αυτά, να αμφισβητήσει κάποιος τη διϋποκειμενική αξία της επιστημονικής δραστηριότητας, όταν αυτή αναπτύσσεται, φυσικά, υπό την εποπτεία της εμπειρικής αξιολόγησης. Το γεγονός πως δεν θα μπορούσαμε να αμφισβητήσουμε όλες τις επιστημονικές αποφάνσεις ταυτόχρονα έγκειται στο συγκροτητικό γεγονός της λογικότητας της παρατηρησιακής γλώσσας που λειτουργεί σε αναλογία με την επιστημονική. Αυτός είναι και ο λόγος που δεν πρέπει να επιτρέπουμε την αναγωγική αντιμετώπιση της ανθρώπινης γνώση πάνω σε συγκεκριμένα φαινόμενα –αυτά αποτελούν θεωρητικές κατασκευές, χρήσιμες στο βαθμό που μπορούν να ερμηνεύσουν τις λογικές συνδέσεις τους με τους ανθρώπινους παρατηρησιακούς όρους. Όπως μας λέει και ο Sellars, κατά ο σχολιασμό της άποψης ότι με την εξέλιξη της επιστήμης, λογικά, όλες οι έννοιες της θεωρίας της συμπεριφοράς θα ταυτιστούν με ελέγξιμους όρους της νευροφυσιολογίας και αυτοί με τη σειρά τους με ελέγξιμους όρους της θεωρητικής φυσικής: «Ρωτώντας πως οι εντυπώσεις συνταιριάζουν με ηλεκτρομαγνητικά πεδία.. κάνουμε λάθος ερώτηση. Η ερώτηση θα ήταν 'Τι θα αντιστοιχούσε μέσα σε μια μικροθεωρία των προικισμένων με αίσθηση οργανισμών στις σφαιρικές έννοιες που αφορούν εντυπώσεις'». Έτσι και εμείς ξεκινήσαμε αυτή τη μελέτη χαρακτηρίζοντας ένα πεδίο αναφοράς (οντολογία της γνώσης) για το τι θα μπορούσε να αποτελέσει το οντολογικό εύρος που εφαρμόζεται η γνώση. Και ο Sellars έδωσε με τη βέλτιστα δυνατή απάντηση: Αυτές οι ιδέες είναι στη πραγματικότητα μια θεωρητικοϋποθετική φιλοσοφική κριτική του πλαισίου μέσα στο οποίο σκέφτεται ο κοινός νου τα φυσικά αντικείμενα και την αντίληψη των φυσικών αντικειμένων. Τα όρια δεν βρίσκονται μέσα μας αλλά μέσα στο κόσμο και δεν πηγάζουν από το υποκείμενο· συντίθενται εντός του πλαισίου του κοινού νου του ίδιου.

Τι συνέπειες έχει, όμως, η ανάδειξη της διϋποκειμενικής γλώσσας ως το συγκροτητικό μέσον του λόγου στα γνωσιολογικά προβλήματα που αναπτύξαμε καθ' όλη τη πορεία της παρούσας μελέτης; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα θα

βρεθεί εάν επιστρέψουμε στο βασικό προβληματισμό που τέθηκε κατά τη μελέτη της γνώσης και στα προβλήματα που εμφανίστηκαν κατά την εφαρμογή του τρίπτυχου αληθής, δικαιολογημένη πεποίθηση που φιλοδοξούσε να δώσει έναν επαρκή προσδιορισμό. Οι πεποιθήσεις οργανώνονται γλωσσικά και έχουν ως αντικείμενα αναφοράς τα αντικείμενα της κοινής γλώσσας που δεν είναι ούτε διακριτές οντότητες που χρίζουν ανάλυση, ούτε εσωτερικές a priori γνώσεις. Δεν υπάρχει όμως, κάποια εσωτερική γλώσσα κατά την οποία τα αντικείμενα των εμπειριών μας συνδέονται με τις εσωτερικές της έννοιες. Αν και ο Sellars δεν θα αρνηθεί πως υπάρχουν εσωτερικά αντιληπτικά επεισόδια που εγείρονται κατά την επαφή μας με τον κόσμο, αυτά, όμως δεν έχουν κανένα γνωσιολογικό χαρακτήρα για τον απλούστατο λόγο ότι δεν εμφανίζουν αναμεταξύ τους λογικές και δικαιολογητικές σχέσεις. Εάν χαρακτηρίζαμε λογικές τις σχέσεις αυτές τότε θα το κάναμε μόνο υπό τη προοπτική μιας θεωρίας που προϋποθέτει την απόδοση 'λογικότητα' στο νόημα αυτών που θα ονομάζαμε 'εσωτερικά αντιληπτικά επεισόδια'. Ο χαρακτήρας τους γίνεται γνωσιολογικός μόνο κατά τη σύνδεσή τους με τις γλωσσικές έννοιες. Αυτές οι έννοιες, εφόσον ανήκουν στη σφαίρα της δημόσιας γλώσσας δεν θα μπορούσαν να είναι ατομικές και απομονωμένες. Πρέπει, όμως, να θυμηθούμε πως οργανώνεται το νόημα γύρω από κάθε έννοια για να κατανοήσουμε τη σημαντικότητα της παραπάνω δήλωσης. Το νόημα εμφανίζεται μόνο στο πλαίσιο συνθηκών που χαρακτηρίζονται ως κανονικές. Κάθε έννοια διέπεται από ένα σύνολο προϋποθέσεων κατά τις οποίες είναι δόκιμο να υποστηρίξουμε πως αυτή υφίσταται¹³⁴ οπότε κάθε πεποίθηση που έχουμε είναι φορές της εκάστοτε θεωρίας που την ερμηνεύει, και ως φορέας της, έχει παράλληλα το βάρος της δικαιολόγησης της ορθής ερμηνείας της. Οι πεποιθήσεις που περιγράφουν τις καταστάσεις (ή τα επεισόδια) των πραγμάτων που χαρακτηρίζουμε γνωσιακές (γνωστικές λέει ο Μαρσέλος το knowing του Sellars) δεν αποτελούν μια «εμπειρική περιγραφή του επεισοδίου αυτού ή αυτής της κατάστασης» αλλά ορίζονται μέσα «στο λογικό χώρο των λόγων, της δικαιολόγησης

¹³⁴ Όπως το να πούμε πως αυτό είναι κόκκινο. Σε κάθε λέξη μέσα στη συγκεκριμένη πρόταση, και σε κάθε πρόταση, χαρακτηρίζεται από τη παραπάνω αναγκαιότητα. Αυτός είναι και ο λόγος που το νόημα δεν εμφανίζεται στις λέξεις αλλά στις προτάσεις

και του να είναι σε θέση κανείς να δικαιολογεί αυτό που λέει»¹³⁵. Έτσι εισάγονται ξανά οι όροι της δικαιολόγησης και της αλήθειας.

Η αλήθεια, λοιπόν, είναι σχετική και καθορίζεται μέσα στο θεωρητικό πλαίσιο που θα τοποθετήσουμε την αναζήτησή μας, αυτό μας το έδειξε πολύ πειστικά και ο Quine. Στο πλαίσιο αναφοράς του νόηματος στο οποίο απαιτείται το αίτημα της αληθούς απόδοσης του στις γλωσσικές έννοιες εμφανίζεται το εξής φαινόμενο: Ο δημόσιος χαρακτήρας της λειτουργίας της γλώσσας είναι αυτός που μας εξασφαλίζει την αλήθεια των νοημάτων. Ο ίδιος, ακριβώς, χαρακτήρας που τίθεται ως ένα σύνολο θεωρητικών ερμηνευτικών προϋποθέσεων είναι που μας εξασφαλίζει την ικανότητα δικαιολόγησης των πεποιθήσεών μας. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίον η γνωσιακή κατάσταση του ανθρώπου διαφοροποιείται από μια κατάσταση διαφορικής συμπεριφοράς που εμφανίζει μια κανονικότητα του είδους αιτίου αποτελέσματος. Το να δεχτούμε μια τέτοια κατάσταση ως γνωσιακή θα ήταν σα να αποδεχόμασταν πως το θερμόμετρο γνωρίζει ποια θερμοκρασία έχει ο χώρος στον οποίο βρίσκεται. Το θερμόμετρο έχει μια συγκεκριμένη συμπεριφορά κατά τη μεταβολή της θερμοκρασίας και αυτό μας υποδεικνύει πως ο χώρος έχει κάποια θερμοκρασία και όχι το θερμόμετρο θερμοκρασιακές εντυπώσεις. Με αυτόν τον τρόπο οι λέξεις σχετίζονται με τα πράγματα του κόσμου, το κάνουν υπό το πρίσμα της ολότητας. Αποκτούν, όμως, τη δυνατότητα αναφοράς μόνο μέσα σε ένα γλωσσικό λογικό δίκτυο που υποδεικνύει τις εμπράγματα σχέσεις, κωδικοποιημένες σε ένα πλαίσιο αναμενόμενων κανονικών καταστάσεων. Για αυτό δεν υπάρχει καν η συνείδηση του λογικού χώρου πριν ή ανεξάρτητα από τη χρήση μιας γλώσσας. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η εμπειρίες μας δεν αναφέρονται σε οντολογικές αντικειμενικές εποπτείες αλλά σε πραγματικά αντικείμενα. Ο χαρακτήρας της αλήθειας που διέπει το ψυχολογικό νομιναλισμό του Sellars είναι χαλαρός, λοιπόν, μορφής που όμως έχει συστηματικό χαρακτήρα. Το νόημα (δηλαδή η ερμηνεία) των γλωσσικών εκφορών ενυπάρχει στις λέξεις και τις λογικές σχέσεις της γλώσσας και με αυτό τον τρόπο οι ίδιες οι έννοιες μπορούν να δικαιολογούν τις προτάσεις μας.

---

¹³⁵ W. Sellars, (2005), σελ. 95

Η εμπειρία είναι αυτή που επισφραγίζει τη κανονικότητα που φιλοδοξεί να φέρει η γλώσσα. Αυτός είναι και ο λόγος που η επιστήμη μπορεί να αμφισβητήσει κάποιες θεωρίες τη φορά αλλά όχι όλες μαζί ταυτόχρονα. Διότι τότε χάνεται ο συγκροτητικός ρόλο της γλώσσας. Έτσι, η δικαιολόγηση αναδύεται στο ρόλο της γλώσσας όχι ως προϋπόθεση μιας θεωρίας για τη γνώση αλλά ως μια συνθήκη του γλωσσικού νοήματος. Μια συνθήκη που είναι τόσο άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γλωσσική λειτουργία όσο αβίαστο είναι και νόημα των λέξεων που χρησιμοποιούμε καθημερινά είτε στο δημόσιο λόγο, είτε στον ιδιωτικό, από τις φαντασιακές μας κατασκευές στις αυθόρμητες και ακατάπαυστες εποπτείες. Γνώση, όμως, δεν αποτελεί μια οποιαδήποτε αναφορά σε οποιαδήποτε έννοια. Η έννοια είναι φορέας της γνώσης όπως και του αναμενόμενου εμπειρικού φορτίου. Όταν η αναμενόμενη συμπεριφορά του κόσμου δεν εναρμονίζεται με την εννοιακή απόδοση τότε καλούμαστε να μεταβάλλουμε το πλαίσιο αναφορών μας και συνεπώς το θεωρητικό δικαιολογητικό δίκτυο που συνοδεύει τη κάθε έννοια ώστε να εναρμονιστεί ξανά η εμπειρία, άρα η γλωσσική απόδοση, με τις εποπτικές μας καταστάσεις. Πάντα, υπό το βάρος της προσωπικής έκθεσης του εκάστοτε χρήστη της γλώσσας. Γιατί η γλωσσική χρήση φέρει την κοινωνική ευθύνη και την επιστημονική ιστορία του κάθε πολιτισμού. Και το να προκαλέσει κάποιος το δεδομένο δεν είναι μια απλή υπόθεση. Πολλές φορές σημαίνει να υπερβεί τα όρια της ίδιας της σκέψης. Αυτό, πιστεύω, ήθελε εν τέλει να μας δείξει και ο Sellars με το έργο του. Ακολουθώντας το δρόμο του δεν σημαίνει να επιλέξουμε μια συγκεκριμένη μεθοδολογία, αλλά να αποφεύγουμε τη αναζήτηση θεμελίων στα σαθρά εδάφη του εξωγλωσσικού θεμελιωτισμού.

Βιβλιογραφία

- Ayers, Michael, *Locke Epistemology and Ontology*, Routledge, 1993
- Critchley, Simon, *Ηπειρωτική Φιλοσοφία “όλα όσα πρέπει να γνωρίζετε”*, μετάφραση Κακολύρης Γεράσιμος - Σακκά Γεωργία, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2006
- Descartes René, «The Philosophical Works of Descartes», translated by Elizabeth S. Haldane, Cambridge University Press, 1911, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, 1996
- Fogelin, Robert, *Pyrrhonian Reflection on Knowledge and Justification*, Oxford, Oxford University Press, 1994
- Kant, Immanuel, *Critique of pure reason*, translated by Guyer Bypaul and W. Wood Allen, Cambridge, Cambridge University Press, 1998
- Kukla, Rebecca, *Aesthetics and Cognition in Kant’s Critical Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 2006
- Lycan, William G., *Philosophy of language*, London, Routledge, 2001
- Moore G.E., «The refutation of idealism», *Selected writings*, Thomas Baldwin, Oxford, Routledge, 1993
- Morris, Michael, *An introduction to the Philosophy of Language*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007
- Quine, W. V., «Τα δύο δόγματα του εμπειρισμού», *Σύγχρονος εμπειρισμός: Από τον κύκλο της Βιέννης στον Davidson*, μετάφραση Γιώργος Ρουσσόπουλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2008
- Russell, Bertrand, *The problems of philosophy*, Oxford University Press, London 1912
- Ryle, Gilbert, *The concept of mind*, 60th anniversary edition, Routledge, Oxon 2009
- Scharp, Kevin and Brandom Robert, *In the Space of Reasons*, Harvard university press, 2007
- Sellars Wilfrid, *Science, Empiricism and the philosophy of mind*, Perception and Reality (London: Routledge & Kegan Paul, 1963, pp.127-196.)
- Sellars, Wilfrid, *Ο εμπειρισμός και η φιλοσοφία του νου*, Εστία, Αθήνα 2005
- Williams, Michael, *Problems of Knowledge: A Critical Introduction to Epistemology*, Oxford University Press, Oxford 2001
- Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical investigations*, translated by G. E. M. Anscombe, Oxford, Basil Blackwell Ltd, 1986

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-philosophicus*, Kegan Paul (London), 1922.

Παπαδημητρίου, Ε., *Θεωρία της Επιστήμης και Ιστορία της Φιλοσοφίας*, Gutenberg

Πουρνάρη, Μαρία, *Επιστημική δικαιολόγηση μια γνωσιοθεωρητική προσέγγιση*, Αθήνα, νήσος, 2013

Ρουσόπουλος, Γιώργος, *Μελέτες για τον εμπειρισμό*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1998

Χρόνης, Χάρης και Κλήμης, Ιπποκράτης, «Γουλιφριντ Σελλαρς – Ο αναλυτικός διαμεσολαβητής», *Φιλοσοφία και επιστήμες τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Αριστείδης Μπαλτάς, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2013 σελ. 349-361

Ψύλλος, Στάθης, Χριστοπούλου, Δήμητρα, «Το a priori: Μεταξύ συμβάσεων και έμμεσων ορισμών», *ΝΕΥΣΙΣ*, 19, Νεφέλη (2011)